

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Кафедра політології та державного управління
Буковинський політологічний центр**

ПОЛІТОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

ТОМ XV

Тематичний випуск

**Електоральні процеси в умовах кризи демократії:
регіональні, національні та глобальні тенденції**

**Чернівці
Чернівецький національний університет
2018**

УДК 324(477)"201"

П50

*Друкується за ухвалою Вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Науковий редактор – А. М. Круглашов

Рецензенти:

Поліщук І.М., д.політ.н., професор

Лендъєл М.О., д.політ.н., професор

Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць.
П50 Т. XV. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. 240 с.
ISSN 2309-7760

До збірника наукових праць увійшли статті дослідників, присвячені електоральним процесам в умовах кризи демократії. Автори звертаються до аналізу теоретичних проблем наукових досліджень електоральних та виборчих процесів, національного та зарубіжного досвіду застосування моделей виборчих систем, політичних чинників організації і проведення виборів, особливостей демократичних і авторитарних електоральних практик, проблем політичного маніпулювання та особливостей застосування виборчих технологій в електоральних процесах і процедурах.

Видання розраховане на науковців, викладачів, державних службовців, аспірантів і студентів-політологів, державних управлінців, соціологів, міжнародників, істориків, усіх, хто цікавиться регіональними, національними та глобальними тенденціями електоральних процесів в умовах кризи демократії.

УДК 324(477)"201"

Адреса редколегії:

Кафедра політології та державного управління, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012,
тел.: (0372) 523053, факс: (0372) 557182, E-mail: eurostud@cv.ukrtel.ua

Редколегія випуску:

Круглашов А. М. – доктор політичних наук, професор (голова редколегії)
Бурдяк В. І. – доктор політичних наук, професор (заступник голови редколегії)
Ротар Н. Ю. – доктор політичних наук, професор (відповідальний секретар)
Цікул І. В. – кандидат політичних наук (науково-технічний секретар)
Варзар І. М. – доктор політичних наук, професор
Горбатенко В. П. – доктор політичних наук, професор
Добржанський О. В. – доктор історичних наук, професор
Кармазіна М. С. – доктор політичних наук, професор
Кресіна І. О. – доктор політичних наук, професор
Лупул Т. Я. – доктор політичних наук, професор
Макар Ю. І. – доктор історичних наук, професор
Пірен М. І. – доктор соціологічних наук, професор
Федуняк С. Г. – доктор політичних наук, професор
Фісанов В. П. – доктор історичних наук, професор
Юрійчук Є. П. – доктор політичних наук, доцент

International Editorial Board

Anatoliy Kruglashov	Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	Ukraine
Alexis Vahlas	Assoc. Professor, University of Strasbourg	France
Alicja Stepień-Kuczyńska	Professor, University of Lodz, Lodz	Poland
Amaral Karlos	Professor, University of Azores	Portugal
Anatoly Lysiuk	Professor, Brest State University named after A.S. Pushkin	Belarus
Elena Kocai	Assoc. Professor, Lithuanian <i>University of Educational Sciences</i>	Lithuania
Mircea Brie	Assoc. Professor, University of Oradea	Romania
Olga Malinova	Professor, Moscow Institute of International Relations, MFA of Russia	Russia
Stefan Bielanski	Professor, Pedagogical University of Krakow, Krakow	Poland
Valentina Teosa	Professor, Moldova State University, Kishinev	Moldova

ЗМІСТ

ВСТУП	8
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИБОРЧИХ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ	
<i>Шпачук Віталій.</i> Формування сучасного теоретико-методологічного забезпечення галузі знань «Публічне управління та адміністрування»	10
<i>Остапець Юрій, Шелемба Михайло, Шелемба Марта.</i> Партійний вимір місцевих виборів 2006–2015 років у Закарпатській області	21
<i>Репецька Анастасія.</i> Конфліктні явища у діяльності виконавчої та законодавчої гілок влади в Україні	41
Розділ 2. МОДЕЛІ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ	
<i>Сокул Войцех.</i> Мажоритарная избирательная система – диспропорциональность и другие политические последствия (на примере выборов в Палату общин в Великобритании)	51
<i>Манчуленко Галина.</i> Особливості виборчої системи у процесі децентралізації влади в Україні: вибори до об'єднаних територіальних громад (2015–2017 рр.)	64
Розділ 3. ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ	
<i>Недокус Ігор.</i> Парламентські вибори 2016 року у Республіці Білорусь: в очікуванні змін	74
<i>Швидюк Сергій.</i> Зміни виборчих правил у Республіці Польщі перед місцевими виборами 2018 року	85
Розділ 4. ДЕМОКРАТИЧНІ ТА АВТОРИТАРНІ ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРАКТИКИ	
<i>Балюк Валентин.</i> Демократичний транзит та консолідація держави. Порівняльний аналіз на прикладі Польщі та України	96
<i>Круглашов Анатолій, Мазур Вікторія.</i> Євроінтеграційна риторика політичної еліти України під час Помаранчевої революції	114
<i>Нечаєва-Юрійчук Наталія.</i> Вплив Революції Гідності на формування нових стандартів роботи медіа в Україні (електоральний аспект)	128
<i>Тарнавський Омелян.</i> Засоби і форми політичної мобілізації євроскептиків (1992 - 2018 рр.)	139

Розділ 5. ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ В ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ ТА ПРОЦЕДУРАХ

<i>Ротар Наталія.</i> Дискурс Революції Гідності в парламентській діяльності фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» як маркер інтеграції українського суспільства	156
<i>Бурдяк Віра.</i> Державна політика розвитку освіти та культури в Республіці Болгарія у контексті електоральних процесів	180
Рецензії та огляди	
<i>Цікул Ірина.</i> Дослідження політичних ідентичностей Чернівецької громади: принципи та тенденції	196
<i>Круглашов Анатолій.</i> Вивчення рівня обізнаності та підтримки курсу України на євроатлантичну інтеграцію в Чернівцях	199
<i>Драпак Михайло.</i> Перспектива членства у ЄС як умова консолідації демократичних сил Румунії та Словаччини 1996-2002 років: етнополітичний аспект	213
<i>Інформація про діяльність кафедри</i>	226
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	238

CONTENT

INTRODUCTION	8
Section 1. THEORETICAL PROBLEMS OF SCIENTIFIC RESEARCH OF ELECTORAL PROCESSES	
<i>Shpachuk Vitaly.</i> Formation of modern theoretical and methodological support of the field of knowledge «Public Management and Administration»	10
<i>Ostapets Yuri, Shelemba Mikhail, Shelemba Marta.</i> The party dimension of local elections 2006-2015 in the Transcarpathian region	21
<i>Repetska Anastasia.</i> The conflict phenomena in the activity of executive and legislative branches of authorities in Ukraine	41
Section 2. MODELS OF ELECTORAL SYSTEMS: NATIONAL AND EXTERNAL PRACTICES	
<i>Sokul Wojciech.</i> Majority electoral system - disproportionality and other political consequences (using example of elections to the House of Commons in the UK)	51
<i>Manchulenko Halyna.</i> Features of the electoral system in the process of power decentralization in Ukraine: elections to the communities (2015-2017)	64
Section 3. POLITICAL FACTORS IN ORGANIZATION AND CONDUCTION OF ELECTIONS	
<i>Nedokus Ihor.</i> Parliamentary election of 2016 in the Republic of Belarus: expecting for changes	74
<i>Shvydyuk Sergey.</i> Changes in electoral rules in the Republic of Poland prior the 2018 local elections	85
Section 4. DEMOCRATIC AND AUTHORITARIAN ELECTORAL PRACTICES	
<i>Baliuk Valentin.</i> Democratic transit and consolidation of the state. Comparative analysis on the example of Poland and Ukraine ...	96
<i>Kruglashov Anatoly, Mazur Victoria.</i> Ukraine's political elite rhetoric of European integration in period of the Orange revolution	114
<i>Nechayeva-Yuriychuk Nataliya.</i> The Influence of Revolution of Dignity on Formation of New Media Standards in Ukraine (Electoral Aspect)	128
<i>Tarnavsky Omelian.</i> Means and forms of euroskeptics political mobilization (1992 - 2018)	139

Section 5. ELECTORAL TECHNOLOGIES AND POLITICAL MANIPULATION IN ELECTORAL PROCESSES AND PROCEDURES

Rotar Nataliia. Discourse of the Revolution of Virtue in the Parliamentary Activity of the Faction «PEOPLE FRONT» as a marker for the integration of Ukrainian society **156**

Burdiak Vira. The State policy of development of education and culture in the Republic of Bulgaria in the context of electoral processes **180**

Recensions and reviews

Tsikul Irina. Research of political identities of the Chernivtsi community: principles and trends **196**

Anatoly Kruglashov. Research of the level of awareness and support of Ukraine's course on Euro-Atlantic integration in Chernivtsi **1989**

Drapach Mikhail. The prospect of EU membership as a condition for the consolidation of Romanian and Slovak democratic forces 1996-2002: ethno-political aspect **213**

Information about the department activities **226**

INFORMATION ABOUT AUTHORS **238**

ВСТУП

Політичні процеси в Україні та світі розвиваються динамічно і навіть бурхливо. Але характерними їх ознаками стає наростаюча напруженість, невизначеність і конфліктність. Російська гібридна війна в Україні, зріст суперечностей та взаємних претензій в Східній Європі, триваюча далі хвиля популізму та євроскептицизму в багатьох країнах ЄС становлять далеко не вичерпний перелік проблем, з якими доводиться нині мати справу суспільствам і державам, а відтак політикам і політологам.

Важливим виміром розвитку цих процесів та явищ виступають вибори в нашій країні та за її межами. Вони визначають порядок денний розвитку політичної системи, тестують на життєздатність існуючі в країнах політичні режими, демонструють панівні тенденції в діяльності політичної еліти та саму її дієспроможність, нарешті, виявляють ступінь зрілості та консолідованості громадянського суспільства, запити й позиції громадян – виборців. Тому інтерес до вивчення електоральних процесів у їх нормативно-правових, інституційних, функціональних, процедурних та інших вимірах та проявах не тільки не зменшується, але й помітно зростає в наш час.

Науковці, які працюють у складі кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича вже досить тривалий час досліджують цей спектр проблем, як на регіональному, загальнонаціональному рівнях в Україні, так і за її межами, головним чином звертаючи увагу на держави ЄС, зокрема ЦСЄ та країни пострадянського простору. Така увага і відповідний науковий доробок стосується вивчення як теоретичних та концептуальних досліджень електоральних процесів, розвитку виборчих моделей, діяльності політичних гравців, участі у виборах політичних партій, форм і засобів політичної участі громадян, політичних маніпуляцій виборцями, так і низки інших важливих питань. Ці обставини обумовили вибір теми для нового тематичного випуску нашого кафедрального наукового видання - **“Електоральні процеси в умовах кризи демократії: регіональні, національні та глобальні тенденції”**.

Накопичений досвід наукових студій в цій сфері на кафедрі та факультеті історії, політології та міжнародних відносин нашого університету є далеко не вичерпним. Саме тому і в цьому, вже п'ятнадцятому випуску Збірки наукових праць «Політологічні та соціологічні студії» ми запрошували до участі в його змістовному наповненні наших колег з України та з-за кордону. Дякуємо тим, хто відгукнувся на наше запрошення до творчої співпраці!

Структура Збірки охоплює основні тематичні напрямки електоральних досліджень і водночас відповідає прагненню редколегії поєднати теоретичні та емпіричні розвідки, збалансовано представити поточні результати вивчення більш загальних і специфічних питань виборчих процесів у достатньо широкому суспільно-політичному контексті. Сподіваємося, що зусилля авторів та редакційної колегії будуть поміченими політологами, фахівцями з публічного управління та адміністрування, практиками та всіма іншими зацікавленими читачами і сприятимуть подальшому дослідженню виборчих процесів з метою подолання тих кризових явищ, які загрожують нашій країні та іншим демократичним державам.

Голова редколегії проф. Анатолій Круглашов

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИБОРЧИХ ТА ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Шпачук Віталій

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»

Анотація. Система публічного управління є вкрай важливою для будь-якої держави, адже до сфери її інтересів належать такі важливі для держави підсистеми як політична, економічна, соціальна, адміністративна, правова, гуманітарна системи тощо. Тому від того, наскільки правильно визначені та закладені теоретико-методологічні основи галузі знань «Публічне управління та адміністрування», визначені загальні тенденції розвитку держави, суспільства, управління та фактори, що на них впливають, а також враховані при обранні, а в подальшому – вдосконаленні або зміні цілей та напрямів реформування системи публічного управління, механізмів та інструментарію, за допомогою яких здійснюється управлінський вплив органів та установ державної влади, залежать і ефективність діяльності самих органів державної влади, і ефективність та результативність запроваджуваних та здійснюваних ними реформ, і, врешті-решт, якість та рівень добробуту і життя населення держави.

Ключові слова: наука, теорія, методологія, дослідження, напрямки, доктрина, публічне управління, адміністрування.

Постановка проблеми. Галузь знань «Публічне управління та адміністрування» як і саме публічне управління в Україні лише проходять етап свого становлення. Тому від того, на скільки якісно буде розроблено та розвине теоретико-методологічне забезпечення галузі знань «Публічне управління та адміністрування» значною мірою залежить і результативність

самої системи публічного управління, ефективність та якість здійснюваних в Україні реформ, рівень життя та добробут суспільства.

Внаслідок цього, дослідження за цією тематикою не лише не втрачають своєї актуальності як у світі, так і в Україні, а продовжують набувати ще більшого поширення зважаючи на їх значимість, а також той факт, що дослідження даної проблематики в Україні розпочались нещодавно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення публічного управління достатньо повно досліджено в роботах В. Авер'янова, В. Бакуменка, І. Вернудіна, Р. Войтовича, Н. Гавкалова, І. Грицяка, В. Дзюндзюка, О. Крюкова, Т. Лукіної, А. Мельника, Р. Мельника, М. Міненка, О. Оболенського, С. Попова, М. Стадника, В. Шарія та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Галузь знань «Публічне управління та адміністрування» лише проходить етап становлення та формування в Україні, що вимагає подальших зусиль і розвитку таких її елементів як наукова теорія, наукові дослідження, наукові ресурси, тощо.

Формулювання мети або цілей статті. Метою статті є визначення напрямків формування та становлення сучасного наукового уявлення та науки публічного управління, теоретико-методологічного забезпечення системи публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Першими кроками в напрямі легітимізації «Публічного управління та адміністрування» в Україні стало визнання даної галузі науки та започаткування процесу переходу галузі знань «Державне управління» до галузі «Публічне управління та адміністрування» в Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки та плані заходів з її реалізації, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 року № 474-р:

- ст. 48 Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, Закон розпочав діяти з 1 травня 2016 року, з 2016 року було передбачено професійне навчання державних службовців через систему підготовки, перепідготовки, спеціалізації та

- підвищення кваліфікації, зокрема в галузі знань «Публічне управління та адміністрування» [2];
- постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266, визначено галузь знань «Управління та адміністрування» та одну з відповідних їй освітніх спеціальностей як «Публічне управління та адміністрування» [6];
 - в Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки визначено, що якість освіти за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» в Україні не відповідає сучасним цілям та завданням, які стоять перед вітчизняними державними службовцями [7].

Першими кроками процесу становлення та формування галузі «Публічне управління та адміністрування» можна вважати покладання згідно з Законом України «Про державну службу» науково-методичного забезпечення діяльності системи підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації державних службовців на Національну академію державного управління при Президентові України (далі – НАДУ), яка також повинна здійснювати формування й затвердження стандартів освітньої і наукової діяльності в галузі знань «Публічне управління та адміністрування». Згідно з Концепцією реформування та стратегії розвитку НАДУ на 2017–2021 роки до завдань НАДУ в частині розробки теоретико-методологічного забезпечення галузі «Публічне управління та адміністрування» віднесено: організацію наукових досліджень з актуальних проблем публічного управління та адміністрування; підготовку кваліфікованих наукових кадрів, зокрема докторів філософії й докторів наук.

Однак, це лише перші кроки, безумовно вкрай необхідні, але недостатні для якісного розвитку науки «Публічне управління та адміністрування». Тому процес формування й становлення сучасного наукового уявлення та науки публічного управління, теоретико-методологічного забезпечення системи публічного управління вимагає подальших зусиль і розвитку таких її елементів як наукова теорія, наукові дослідження, наукові

ресурси. Як зазначається в «Енциклопедичному словнику з управління суспільним розвитком» надання державному управлінню наукового характеру передбачає широке використання наукових досягнень на всіх рівнях і ланках системи державного управління, передусім результатів досліджень у сфері політології, права, філософії, соціології, економіки, екології та інформатики; сприяння розвитку наукових досліджень з актуальних проблем державного управління, зокрема розробленню нових управлінських технологій та впровадженню їх досягнень у практику; залучення науковців до аналітичної роботи в органах державної влади; підвищення рівня забезпеченості апарату системами підтримки прийняття рішень на базі сучасної управлінської методології та використання засобів інформатизації і комп'ютеризації [8, с. 394].

Галузь знань «Публічне управління та адміністрування» має нову, відмінну від галузі знань «державне управління», ідеологію, цінності та підходи до управління, є більш ширшою і містить суттєві відмінності. Сучасна держава не повинна і не здатна сама ефективно і якісно виконувати всі завдання, які стоять перед нею, але вона зобов'язана забезпечити виконання цих завдань – йдеться про новий розподіл відповідальності між державою і суспільством. Питання полягає в тому, які завдання має виконувати сама держава, а які можуть і мають виконуватися недержавними інститутами [3].

Доктрина публічного управління та публічної адміністрації є новими для нашої держави. Новими є і такі питання як:

- партнерство між державним і приватним секторами та залучення громадськості до управлінського процесу;
- реформування державної служби та перехід до нових функцій публічної влади;
- дерегуляція або зменшення сфери управлінського контролю; прозорість та відкритість;
- децентралізація, деконцентрація сфери державного управління, делегування;
- регіональне або місцеве самоврядування.

Але всі вони становлять вагомий прошарок в «Публічному управлінні та адмініструванні» тому повинні знайти своє

відображення при розробці науково-методологічного забезпечення даної галузі знань.

Як базові орієнтири публічного управління можна виділити запропонований В.Д. Бакуменком перелік питань, що мають забезпечити предметну системологію освітньої спеціальності «публічне управління та адміністрування»: взаємозв'язок держави, публічної влади та публічного управління; складові публічного управління; сучасна вітчизняна система публічного управління та адміністрування; найбільш суттєві особливості публічного управління; основні напрями та процеси здійснення публічного управління; суттєві чинники впливу на ефективність і результативність публічного управління та адміністрування; поширені (базові) моделі науково обґрунтованого публічного управління та адміністрування; забезпечення самоорганізаційної спроможності соціальної системи засобами публічного управління; розвиток адміністративної культури, як одна з найважливіших умов становлення ефективного публічного адміністрування [1, с. 387].

Наступними основними кроками подальшого розвитку галузі «Публічне управління та адміністрування» повинно бути розробка її теоретико-методологічного підґрунтя:

- визначення ідей, поглядів, напрямів, завдань, закономірностей, особливостей; постановка цілей; формування засад, законів та механізмів її реалізації, перегляд (переосмислення) існуючих, сталих;
- розробка концепцій, парадигм, принципів, категорій, підходів, методів і технологій науки;
- формування єдиного понятійно-категоріального апарату науки;
- організація науково-дослідницького та експериментального процесів науки;
- дослідження іноземного досвіду діяльності та реформування систем публічного управління, та розробка теоретико-методологічних засад реформування та становлення системи публічного управління в Україні;
- формування бази інформаційних ресурсів у вигляді наукових і науково-прикладних джерел, науково-

методологічних рекомендацій, монографій, експертно-аналітичних оглядів.

При цьому, під час зазначеного процесу вкрай важливо використати напрацювання та надбання не лише іноземних науковців та установ, зобов'язань України за зовнішніми угодами, а й вітчизняної науки державного управління, незважаючи на окремі критичні заяви в адресу науки державного управління, і політичної, і економічної, і юридичної, і соціологічної, і інших наук.

На сьогодні спостерігається відсутність результативного впливу наукових досліджень на державне управління, безсистемність у впровадженні результатів досліджень у практику державного управління, формальний характер цих впроваджень [4]. Тому, важливим напрямом розвитку та становлення науки «Публічне управління та адміністрування» повинна стати також її переорієнтація від переважно освітньої функції і до надання їй більш прикладного характеру. Це, в свою чергу, можливо зробити такими основними шляхами:

- поєднання науки, освіти і практики публічного управління та адміністрування;
- запровадження тісної взаємодії наукових закладів та органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства.

Співпрацю ж науковців та наукових закладів з органами державної влади і місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства вважаємо за необхідне здійснювати за такими напрямами:

- розробка засад та механізмів формування проблематики наукових досліджень на підставі замовлень та потреб органів державної влади та місцевого самоврядування;
- організація прикладних наукових досліджень та досліджень провідного світового досвіду та реальної управлінської практики, з метою вирішення практичних проблем публічного управління та адміністрування органів державної влади та місцевого самоврядування та подальшого експертно-аналітичного супроводження їх діяльності;

- в процесі реалізації органами державної влади і місцевого самоврядування засад державної політики, її моніторингу, виробленні та прийнятті управлінських рішень, здійсненні управлінських впливів;
- у процесі запровадження розроблених наукових концепцій, моделей та механізмів в управлінську діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування та подальшого експертно-аналітичного супроводження їх діяльності.

Система органів публічної влади України прагне до оновлення у руслі загальносвітових тенденцій, але поширення нововведень є досить отриманим, іноді невдалим, що, зокрема пов'язано з теоретико-методологічними недосконаlostями інноваційної діяльності – сучасні теоретико-методологічні засади державно-управлінської інноваційної діяльності мають деякі запозичення з традиційної теорії інновацій, а також прогалини щодо масштабних нововведень; для їх впровадження нині використовуються загальнодержавні програми, які не забезпечують належне управління різноманітними процесами поширення нововведень і інноваційними процесами в ієрархічній системі органів публічної влади [5, с. 248].

З огляду на це, існує реальна потреба в тому, щоб наука «Публічне управління та адміністрування» мала інноваційний, випереджаючий та упереджувальний характер. Прискорені темпи розвитку суспільства та різноманітні світові трансформаційні процеси вимагають постійних перетворень, випереджаючих темпів публічного управління, нових та нестандартних рішень і саме наука «Публічне управління та адміністрування» повинна бути рушійною силою цього процесу через розробку нових теорій, ідей, доктрин, поглядів та попередження проблем, а не через вирішення поточних проблем та завдань публічного управління та адміністрування. Саме такий підхід, а також налагоджена співпраця між науковцями та органами державної влади і місцевого самоврядування, громадськими інститутами сприятимуть набуттю наукою «Публічне управління та адміністрування» більш прикладного, практичного характеру; дозволять якщо не уникнути, то мінімізувати рівень невідповідності публічної політики та управління потребам

суспільного розвитку, а також сприятимуть підвищенню ефективності публічного управління та адміністрування.

Найважливішими аспектами дослідження публічного управління та адміністрування з методологічної точки зору повинні бути:

- світовий досвід публічного адміністрування та його адаптація до національних умов розвитку держави;
- оптимальне співвідношення централізації та децентралізації;
- співвідношення, ієрархізація та взаємозв'язок різних гілок публічної влади та місцевого самоврядування;
- взаємодія та комунікації органів публічного управління, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства;
- стратегічні і функціональні завдання органів публічної влади;
- зміни публічного управління в умовах геоекономічних трансформацій;
- напрями публічно-управлінської діяльності та публічне управління різними суспільними сферами, галузями та відносинами;
- теорія та методологія прийняття та реалізації управлінських рішень;
- підходи, методи, інструменти публічного управління;
- механізми публічного управління;
- інновації та державно-управлінські нововведення;
- антикризове управління;
- публічна служба та кадрова політика.

Окремим важливим завданням розвитку науки «Публічне управління та адміністрування» повинно стати формування її наукової еліти. На сьогодні ми маємо явний брак фахівців як в галузі знань «Державне управління», так і в галузі «Публічне управління та адміністрування». Особливо необхідно відзначити брак фахівців, які окрім знання теоретичних засад, іноземного досвіду, мають практичні знання та досвід роботи в державних органах, орієнтуються в вимогах сьогодення щодо державної служби, розуміються в реформах. Вирішення даного питання необхідно зробити шляхом:

- підготовки кваліфікованих наукових кадрів, зокрема докторів філософії й докторів наук, професійних науково-педагогічних кадрів;
- участі професорсько-викладацького складу науки «Публічне управління та адміністрування» з метою підвищення їх кваліфікації у наукових дослідженнях, аналітичній роботі та прикладній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських інститутів;
- налагодження співпраці з іноземними науковцями, науковими та освітніми інституціями, міжнародними організаціями, органами публічної влади та місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства інших країн в освітній, дослідницькій та експертній сферах.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Трансформація системи державного управління в систему публічного управління та демократичні реформи в Україні спричинили зміни в самому процесі державотворення. Має місце переосмислення ролі держави та громадян в управлінні суспільством, демократизація суспільних відносин, зміцнення демократичних засад публічного управління, тощо. Перехід від державного до публічного управління, зміна концепції та засад державного управління спричиняє і вимагає здійснити перегляд та зміни механізмів та інструментарію самого публічного управління, застосування таких практик, які б відповідали вітчизняним потребам і реаліям. Саме це питання і є перспективним для подальших досліджень та розвідок.

Список використаних джерел

1. Бакуменко В. Д., Красноручський О. О. «Предметна системологія публічного управління та адміністрування». // Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи: зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 26 квітня 2018 р. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2018. 584 с. (Bakumenko V.D. and Krasnorutskiy O.O. (2018), *Predmetna systemologiya publichnogo upravlinnya ta administruvannya, Magistr, Kharkiv, Ukraine*).

2. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (Zakon

Ukrayini «Pro dergavnu slugbu» (2015), Kyiv, Ukraine).

3. Литвинцева Е. Реформирование государственной службы в зарубежных странах // Государственная служба. 2010. № 6. С. 173–184. (Litvintseva E. (2010), Reformirovanie gosudarstvennoy slugbi v zarubegnih stranah, Gos.slugba, Moskva, Rossiya).

4. Ляпін Д. В. Вдосконалення структури державного управління // Пріоритети. №4 (30). 2006. С. 27–29. (Lyapin D.V. (2006), Vdoskonalennya strukturi dergavnogo upravlinnya, Prioriteti, Kyiv, Ukraine).

5. Попов С.А. Державно-управлінські нововведення: теорія, методологія, практика : монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. 296 с. (Popov S.A. (2014), Dergavno-upravlinski novovvedennya: teoriya, methodologiya, praktika, ORIDU NADU, Odesa, Ukraine).

6. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> (Postanova Kabinetu ministriv Ukrainin(2015), Pro zatverdgennya pereliku galuzey znan I spetsialnostey za yakimi zdiysnuetsya pidgotovka zdobuvachiv vischoi osviti, Kyiv, Ukraine).

7. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80> (Strategiya reformuvannya dergavnogo upravlinnya Ukraini na 2016-2020 roki (2016), Kyiv, Ukraine).

8. Энциклопедичний словник з управління суспільним розвитком. За ред. А.М. Михненка, В.Д. Бакуменка / Уклад.: А.М. Михненко, В.Д. Бакуменко, Н.Т. Гончарук та ін. К.: Вид-во НАДУ, 2012. 670 с. (Mikhnenko A.M. and Bakumenko V.D. (2012), NADU, Kyiv, Ukraine).

Шпачук Виталий

Формирование современного теоретико-методологического обеспечения области знаний «Публичное управление и администрирование»

Аннотація. Система публичного управління є доволно важною для любого государства, ведь к сфере ее интересов относятся такие важные для государства подсистемы как политическая, экономическая, социальная, административная, правовая, гуманитарная системы и прочие. Поэтому от того, на сколько правильно определены и заложены теоретико-методологические основы области знаний

«Публичное управление и администрирование», определены общие тенденции развития государства, общества, управления и факторы, которые на них влияют, а также учтены при выборе, а в дальнейшем – при усовершенствовании или изменении целей и направлений реформирования системы публичного управления, механизмов и инструментария, при помощи которых происходит управленческое влияние органов и учреждений государственной власти, зависит и эффективность деятельности самих органов государственной власти, эффективность и результативность внедряемых и проводимых ими реформ, и, в итоге, качество и уровень благосостояния и жизни граждан государства.

Ключевые слова: наука, теория, методология, исследования, направления, доктрина, публичное управление, администрирование.

Shpachuk Vitaliy

**Formation of modern theoretical and methodological support
of the field of knowledge «Public Management and
Administration»**

Abstract. The system of public administration is quite important for any state, since such important for the state subsystems as political, economic, social, administrative, legal, humanitarian systems and others belong to its sphere of interests. Therefore, the general trends in the development of the state, society, management, and the factors that influence them are determined by the extent to which the theoretical and methodological foundations of the field of knowledge "Public Management and Administration" are correctly laid down and taken into account when selecting, and in the future, when the goals and directions of reforming the public management system, mechanisms and instruments by which the management bodies and public authorities function are improved, either the efficiency of the state authorities themselves depends, the effectiveness and effectiveness of the reforms introduced and carried out by them, and, as a result, the quality and level of depreciation and life of citizens of the state.

Key words: science, theory, methodology, research, directions, doctrine, public management, administration.

*Остапець Юрій
Шелемба Михайло
Шелемба Марта*

ПАРТІЙНИЙ ВИМІР МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ 2006–2015 РОКІВ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В науковій статті охарактеризовані місцеві вибори 2006–2015 років у Закарпатській області. Досліджено регіональні особливості організації виборчих кампаній та окреслено чинники, які їх обумовлюють: географічне розташування області, історичні традиції, етнічний фактор та інші.

Зроблено висновок, що за результатами парламентських виборів 2014 р., місцевих виборів 2015 р. домінуючими в партійній структурі краю стають політичні партії: а) утворені за наслідками Революції Гідності; б) «регіональні партії»; в) партії, які здобули перемогу за результатами місцевих виборів 2015 р.

***Ключові слова:** Закарпаття, місцеві вибори, партійна структура, обласні осередки партій, угорські партії, індекс волатильності, індекс ефективної кількості партій.*

Актуальність дослідження. Місцеві вибори завжди були одним з предметів наукових досліджень вітчизняних науковців. Але, починаючи з 2006 р. до них спостерігається все більший інтерес дослідників. І обумовлено це, на нашу думку, такими чинниками: а) вибори 2006, 2010, 2015 рр. проводяться за різними виборчими формулами, що дозволяє вивчати їх різний вплив на організацію і результати виборчих кампаній; б) у виборах активну участь починають приймати так звані «регіональні партії»; в) особливістю організації місцевих виборів у різних регіонах України; г) зростанням значущості місцевих виборів у контексті реформи децентралізації влади в Україні.

Мета статті – охарактеризувати регіональні особливості організації та результати місцевих виборів 2010, 2015 рр. у Закарпатській області. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання:

- 1) дослідити вплив інституційних та соціокультурних чинників на результати виборів;
- 2) охарактеризувати результати місцевих виборів 2010 та 2015 рр. та їх вплив на партійну структуру краю;
- 3) висвітлити участь у виборах «регіональних партій».

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи розбудову партійної структури Закарпаття, можна виокремити низку етапів, пов'язаних із домінуванням тієї чи іншої партії в області. Визначальним чинником домінування політичної партії в краї є «партійна належність / партійна прихильність» голів Закарпатської ОДА. Їхня партійність, терміни перебування на посаді подані у дослідженні партійної структури краю, яке розміщене у збірнику попередньої конференції [9, с. 74–75].

Таким чином, аналізуючи діяльність осередків політичних партій в Закарпатській області, слід передусім акцентувати увагу на тих політичних організаціях, які, насамперед, борються за голоси виборців та беруть активну участь у реалізації владних відносин, суспільно-політичному житті краю.

Закарпатським обласним управлінням юстиції станом на січень 2017 р. було зареєстровано 254 обласні осередки політичних партій. Динаміка легалізації обласних осередків політичних партій показана на рисунку 1.

Отже, найбільша кількість обласних осередків політичних партій легалізується в Закарпатській області напередодні загальнонаціональних виборів – парламентських і президентських (2001, 2005 та 2015 рр.). На нинішній час в Україні зареєстровано 354 політичні партії, що є одним із найбільших показників у Європі [6]. За даними Єдиного реєстру громадських формувань упродовж 2017 р. в Україні було зареєстровано лише три нові політичні партії.

Рис. 1. Динаміка легалізації обласних осередків політичних партій

Нині конфігурацію партійної структури краю утворюють: а) політичні партії, які виникли під час Революції Гідності (ПП «Народний фронт», ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність», ПП «Об'єднання «Самопоміч» та інші); б) політичні партії, які здобули перемогу на місцевих виборах 2015 р. (ПП «Відродження», ПП «Наш край», АПУ та інші); в) «регіональні партії»: ПП «Єдиний Центр», «КМКС» Партія угорців України («КМКС»-ПУУ), Демократична партія угорців України (ДПУУ).

Угорські партії були зареєстровані Міністерством юстиції України у 2005 р.: «КМКС» Партія угорців України (17 лютого 2005 р.) та Демократична партія угорців України (24 березня 2005 р.).

У 2008 р. внаслідок розколу ПП «Народний Союз Наша Україна» на теренах краю з'являється нова політична сила – ПП «Єдиний Центр» (ПП «ЄЦ»), яку очолив заступник голови ОДА І. Балога. Утворення ПП «Єдиний центр» це був останній крок у створенні «регіональної електоральної машини» В.Балогою. «Електоральні машини» – це організації, які здатні приносити

голоси виборців їх керівнику з механічною регулярністю. Результати виборів на Закарпатті, починаючи з 2002 р. яскраве тому підтвердження. Аналогічні «машини» були також створені і в інших областях (регіонах) України. «Електоральні машини» роблять клієнтелістський обмін преференцій, матеріальних благ, які вони надають – на голоси виборців. «Машинна» політика, як правило, орієнтована на працівників бюджетної сфери, робітників великих підприємств, пенсіонерів, безробітних [1, с. 63–64].

Порівняльний аналіз місцевих виборів, починаючи з 2006 р. обумовлений принаймні двома причинами. По-перше, починаючи з 2006 р. змінювалась виборча формула, яка застосовувалась на місцевих виборах. І, по-друге, з 2010 р. місцеві вибори в Україні почали проводитись окремо від виборів до Українського парламенту.

Місцеві вибори 2006 р. У січні 2006 р. завершився процес формування виборчих блоків та їхніх штабів. Конфігурація партійних блоків на Закарпатті була дещо іншою, ніж по Україні загалом. Обумовлено це низкою чинників. По-перше, на рівні області не були зареєстровані осередки політичних партій, які стали блокоутворюючими на загальнонаціональному рівні. По-друге, політичні партії, які утворили виборчі блоки на загальноукраїнському рівні, не мали партійної структури в Закарпатті, а відтак були маловпливовими і не помітними в політичному житті краю. По-третє, керівники деяких обласних осередків політичних партій діяли врозріз із центральним керівництвом (наприклад, УРП «Собор»). По-четверте, обласні осередки деяких партій були нелегітимними після проведення звітно-виборчих конференцій напередодні виборів із порушенням чинного законодавства (наприклад, НРУ). По-п'яте, обласні осередки деяких партій не змогли в з різних причин підписати угоди про створення відповідних блоків (наприклад, ГП «Пора» і партія «Реформи і порядок») [2, с. 324–325].

Вперше у виборах до Закарпатської обласної ради взяли участь дві партії, що представляли інтереси угорської національної меншини краю. Це – «КМКС» Партія угорців України (М. Ковач) і Демократична партія угорців України (І. Гайдош).

Результати виборів в обласну раду (яка збільшилася з 85 до 90 депутатів) принципово не відрізнялися від парламентських. Зі 115 обласних осередків політичних партій, які на той час були зареєстровані на Закарпатті, участь у виборах взяли 52. Так, до обласної ради п'ятого скликання було обрано представників від семи політичних сил: ВБ «Наша Україна» – 30 депутатів (23,8 % голосів виборців), БЮТ – 25 депутатів (19,2 %), ПР – 15 (11,5 %), «Народного блоку Литвина» – 7 (5,2 %), СПУ – 4 (3,1 %). Специфікою виборів на Закарпатті стало проходження в обласну раду двох угорських партій: «КМКС» Партії угорців України, яка набрала 3,4 % голосів виборців (5 депутатів) та Демократичної партії угорців України – 3,1 % (4 депутати) (Див. Таблиця 1) [9, с. 224].

Загалом по області політичні сили отримали таку кількість депутатських мандатів: ВБ «Наша Україна» одержав в області 254 депутатські мандати районних рад і 103 – міських рад, БЮТ відповідно – 172 і 90, Партія регіонів – 114 і 50, Народний блок Литвина – 60 і 20, Соціалістична Партія – 61 і 22, «КМКС» Партія угорців України – 49 і 22, Партія «Відродження» – 40 і 16, Демократична партія угорців України – 36 і 9, ПОРА – 7 і 17, «Християнський рух» – 9 і 5, Український народний блок Костенка і Плюща – 3 і 8, ПРП – 9 і 0, Опозиційний блок «Не Так!» – 6 і 2, ПП «Третя сила» – 4 і 4, Блок Цірика «За майбутнє Тячівщини» – 6 і 0, ПНЕРУ – 6 і 0, ЛПУ – 5 і 0, Партія зелених України – 2 і 2, СелПУ – 2 і 2, ПП «Єдина Україна» – 4 і 0, УРП «Собор» 3 і 0, ХДПУ – 3 і 0, ПП «Демократичний союз» 0 і 2, Партія честі і боротьби з корупцією – 0 і 1 [2, с. 328].

Як показали вибори 2006 р., досить високим став рівень самоорганізації етнічних спільнот. Слід відзначити успіх на виборах до обласної та районних рад Закарпаття двох угорських партій. Так, Партія угорців України (ПУУ) отримала 5 мандатів до обласної ради, 7 мандатів до Ужгородської, 11 – до Виноградівської, 4 – до Мукачівської, 27 – до Берегівської районних рад, 3 – до Виноградівської, 2 – до Мукачівської, 4 – до Чопської, 3 – до Тячівської, 8 – до Берегівської міських рад (всього 71 депутатський мандат). Демократична партія угорців України (ДПУУ) дістала 4 мандати до обласної ради, 5 – до Ужгородської, 6 – до Виноградівської, 25 – до Берегівської

районних рад, 3 – до Тячівської та 6 – до Берегівської міських рад (всього 45 депутатських мандатів) [2, с. 329].

За результатами виборів до Верховної Ради України, місцевих рад різних рівнів, можна констатувати, що найбільш впливовими в Закарпатті були такі політичні партії: ПП «НСНУ», ВО «Батьківщина», СПУ, Партія регіонів, Народна партія. Окремо слід сказати про дві угорські партії, які успішно завершили виборчу кампанію і вдало конкурували за голоси представників угорської національної меншини – це «КМКС»-ПУУ та ДПУУ.

Місцеві вибори 2010. Напередодні виборів в Закарпатській області було зареєстровано 152 осередки політичних партій – потенційних суб'єктів виборчого процесу. Головне виборче протистояння – це боротьба за вплив в обласній, районних та місцевих радах між Партією регіонів та ПП «Єдиний Центр». Винятком були місця компактного проживання угорців, які голосують за угорські партії.

Результати виборів до обласної ради в 2010 р. за партійними списками були такі: ПП «Єдиний Центр» – 24, 3 %, Партія регіонів – 18,2 %, ВО «Батьківщина» – 8,6 %, ПП «Фронт Змін» – 6,1 %, «КМКС»-ПУУ – 3,8 %, ПП «Сильна Україна» – 3,1 %, ДПУУ – 3,0 %, ПП «Наша Україна» – 2,6 %, ПП «Удар» – 2,4 %, НП – 1, 5 %, ВО «Свобода» – 1,5 %, ПП «Зелені» – 1,4 %, КПУ – 1,2 %, СПУ – 0,7 %, СДПУ (о) – 0,4 % (Див. Таблиця1). Разом з мажоритарниками політичні партії мають таку кількість мандатів в обласній раді: ПП «Єдиний Центр» – 45 (41,7 %), Партія регіонів – 38 (35,2 %), ВО «Батьківщина» – 8 (7,4 %), ПП «Фронт змін» – 5 (4,6 %), ДПУУ – 4 (3,7 %), ПП «Сильна Україна» – 4 (3,7 %), «КМКС»-ПУУ – 3 (2,8 %), СПУ – 1 (0,9 %) [10].

До обласної, районних та міських рад міст обласного підпорядкування обрано 965 депутатів. Найбільше депутатських мандатів отримали такі політичні сили: ПП «Єдиний Центр» – 388 мандатів (40 %), Партія регіонів – 262 (26 %), ВО «Батьківщина» – 71 (7,3 %), ПП «Фронт Змін» – 49 (5 %), ДПУУ – 38 (3, 9 %), ПП «Сильна Україна» – 36 (3,7 %), «КМКС»-ПУУ – 35 (3, 6 %), ПП «Наша Україна» – 21 (2,1 %), Народна партія – 20 (2 %), ПП «Відродження» – 8 (0,8 %), ПП «Удар» – 8 (0,8 %), КПУ – 2 (0,2 %), СПУ – 2 (0,2 %). Інші політичні партії отримали

по 1 мандату [2, с. 430–431].

У містах обласного підпорядкування та у районних радах дві угорські партії отримали загалом 82 депутатські мандати (ДПУУ – 49, а «КМКС»-ПУУ – 33 мандати). У міських та в сільських депутатських корпусах ДПУУ має 523, а «КМКС»-ПУУ 235 депутатів. Відбулося зростання кількості угорських депутатів у районних центрах, де переважно проживають угорці. Із 69 населених пунктів, де переважно проживають угорці, сільськими головами було обрано 41 кандидата від ДПУУ. Тільки в 9 селах сільськими головами стали висуванці.

Як результат 23 листопада на першій сесії обласної ради 6 скликання її головою був обраний рідний брат В. Балого – І. Балого. За нього проголосували 95 зі 105 депутатів присутніх на сесії. Першим заступником був обрано представника Партії регіонів В. Закуреного. А вже на другій сесії 30 листопада був обраний і другий заступник голови обласної ради – голова обласного осередку ВО «Батьківщина» А. Сербайло. Закарпаття в черговий раз продемонструвало Україні, що закони політичної боротьби тут не діють: якщо на рівні держави ВО «Батьківщина» опозиціонувала Партії регіонів, то в Закарпатській області вона утворила з нею та ПП «Єдиний Центр» більшість в обласній раді.

Місцеві вибори 2015 р. Позичування партійно-політичних сил напередодні місцевих виборів було обумовлене постреволуційними подіями в Україні та виборами до Верховної Ради України 2014 р.

По-перше, про участь у виборах заявили політичні партії, які приймали участь або перемогли на виборах 2014 р.: ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність», Політична партія «Об'єднання «Самопоміч», ПП «Опозиційний блок», ВО «Батьківщина», ВО «Свобода». Ці політичні сили асоціювалися у виборців з подіями на Майдані наприкінці 2013 – на початку 2014 р.

По-друге, залишки Партії регіонів брали участь у виборах у форматі ПП «Опозиційний блок».

По-третє, відмовилися від участі у виборах ПП «Народний фронт» (головна причина – низький рейтинг), ПП «Правий сектор», а Комуністичну партію України було не допущено до участі у виборчому процесі (в грудні 2015 р. заборонено). ПП «Народний фронт» та ПП «УДАР» В. Кличка домовилися з ПП

«Блок Петра Порошенка «Солідарність» про спільні партійні списки під брендом останньої.

По-четверте, як завжди, у виборах приймали участь ряд маловідомих партійних структур. Завданням одних була підготовка партійних брендів для майбутніх парламентських виборів (наприклад, Аграрна партія України, Громадський рух «Народний контроль», Політична партія «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРІОТІВ – УКРОП»), інші були проектами відомих регіональних політичних лідерів: ПП «Партія простих людей Сергія Капліна» в Полтаві, ПП «ВО «Черкащина», ПП «Довіряй ділам» Труханова в Одесі та інші.

По-п'яте, у виборах брали участь суто регіональні партії. Відповідно до українського законодавства таких партій де-юре бути не може, однак де-факто вони існують і беруть участь у політичному житті суспільства. Наприклад, ПП «Єдиний Центр», «КМКС» Партія угорців України та Демократична партія угорців України (вказані партії виявляють активність лише на Закарпатті).

По-шосте, у виборах активну участь приймали ряд нових, або відроджених політичних партій: ПП «Відродження», яку пов'язують з колишніми представниками Партії регіонів, ПП «Наш край» – з Адміністрацією Президента України, ПП «УКРОП» – вважають проектом олігарха І. Коломойського [7; 8, с. 180–181; 12].

На місцевих виборах 2015 р. головним було протистояння за вплив у радах між ПП «Єдиний Центр» та ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність»». Президент України П. Порошенко оголосив, що на Закарпатті потрібно покінчити з кланами, які підпорядкували собі область. А вже 15 липня головою Закарпатської обласної адміністрації було призначено Г. Москаля, на якого і було покладено це завдання.

За результатами виборів 5 % виборчий бар'єр на виборах до Закарпатської обласної ради подолали 6 партій: ПП «Єдиний Центр» 19 мандатів (22,79 %), ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» 15 (23,4 %), ПП «Відродження» – 11 (17,2 %), «КМКС»-ПУУ – 8 (12,5 %), ВО «Батьківщина» – 7 (10,9 %), ПП «Опозиційний блок» – 4 (6,2 %) (див. табл. 1).

Не змогли подолати 5 % бар'єр такі політичні сили, як ПП «Об'єднання «Самопоміч» (3,93 %), ВО «Свобода» (3,29 %), Радикальна партія Олега Ляшка (4,62 %), ПП «Українське об'єднання патріотів – УКРОП» (3,23 %), які по Україні загалом здобули хороші результати [10].

Порівняльний аналіз представництва політичних партій в обласній раді V, VI та VII скликання подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз представництва політичних партій у Закарпатській обласній раді V, VI та VII скликання

Назва політичної сили	Обласна рада V скликання (2006 рік, 90 депутатів)	Обласна рада VI скликання (2010 рік, 108 депутатів)	Обласна рада VII скликання (2015 рік, 64 депутати)
ПП «Єдиний Центр»	–	45 (41,7 %)	19 (29,6 %)
БЮТ	25 (19,2 %)	–	–
ВО «Батьківщина»	–	8 (7,4 %)	7 (10,9 %)
Партія регіонів	15 (11,5 %)	38 (35,2 %)	–
НБ Литвина	7 (5,2 %)	–	–
«КМКС»-ПУУ	5 (3,4 %)	3 (2,8 %)	8 (разом з ДПУУ) (12,5 %)
ДПУУ	4 (3,1 %)	4 (3,7 %)	
СПУ	4 (3,1 %)	1 (0,9 %)	–
ВБ «Наша Україна»	30 (23,8 %)	–	–
ПП «Наша Україна»	–	–	–
ПП «Фронт змін»	–	5 (4,6 %)	–
ПП «Сильна Україна»	–	4 (3,7 %)	–
ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність»	–	–	15 (23,4 %)
ПП «Відродження»	–	–	11 (17,2 %)
ПП «Опозиційний блок»	–	–	4 (6,2 %)

Таким чином, до обласної, районних та міських рад обласного підпорядкування обрано 679 депутатів (у 2010 році 965 депутатів). Найбільше депутатських мандатів одержали наступні політичні сили: ПП «Єдиний Центр» – 174 мандати (25,63 %, у 2010 – 40 %), ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» – 122 (17,94 %), ПП «Відродження» – 106 (15,61 %, у 2010 – 0,8 %), ВО «Батьківщина» – 58 (8,54 %, у 2010 – 7,7%), «КМКС»-ПУУ – ПУУ – 46 (6,77 %, у 2010 – 3,6 %), ПП «Опозиційний блок» – 37

(5,45 %), ДПУУ – 33 (4,86 %, у 2010 – 3,9 %), Радикальна партія Олега Ляшка – 22 (3,24 %), ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 19 (2,8 %), ПП «Наш край» – 15 (2,21 %) [10].

Окремо слід зупинитися на електоральних процесах в угорській національній меншині. У м. Берегові 5 вересня 2015 р. відбулася спільна конференція партійних організацій Демократичної партії угорців України та «КМКС» Партії угорців України, на яких затверджено підписану керівниками політичних сил Угоду про співпрацю виборах до місцевих рад 2015 р. Було домовлено, що в Закарпатську обласну раду буде сформовано один партійний список від «КМКС»-ПУУ, до якого 50/50 ввійдуть і представники ДПУУ. У територіальні громади нижчого рівня – районні та міські відбиратимуть кандидатів, котрі мають вищий рейтинг [9, с. 348–349].

Рішення про співпрацю на виборах, яке було прийнято вперше за історію незалежної України, принесло свої позитивні результати. До обласної ради «КМКС»-ПУУ набрала 9,44 % голосів виборців і 8 депутатських мандатів. Крім того «КМКС»-ПУУ здобула депутатські мандати у наступних радах: Берегівська районна – 12 мандатів, Виноградівська районна – 7, Мукачівська районна – 4, Ужгородська районна – 8, Чопська міська – 7, Хустська міська – 3, Ужгородська міська – 2, Мукачівська міська – 3. ДПУУ має таку кількість депутатів: Берегівська районна – 7, Виноградівська районна – 4, Чопська міська – 12.

Ряд аналітиків, журналістів, характеризуючи результати волевиявлення на Закарпатті, акцентували на такій специфіці регіону, як підкуп виборців. Причому йшлося про системний підкуп різними партійними структурами, який масово розпочався у 2010 р.

Аналізуючи місцеві вибори 2015 р. на Закарпатті, В. Приходько підкреслює: якщо не припинити підкуп виборців, то в майбутньому вибори будуть перетворені на фарс, а голос виборця перетвориться на товар [11].

В області черговий було застосовано технологію маніпуляції з результатами соціологічних опитувань та екзит-полами, які не відображають електоральні вподобання. Ця виборча технологія справляє вплив на електоральний вибір, а її системне та надмірне застосування в області дискредитує довіру до соціології.

Позитивним є те, що партійні штаби все частіше звертаються до фахових соціологів з проханням вивчити вподобання електорату, але результати такого дослідження в переважній більшості випадків залишаються для внутрішнього користування, а відтак вони не редагуються лідерами партій.

Місцеві вибори 2015 р. на Закарпатті були успішними для нових партійних проектів, таких як ПП «Українське об'єднання патріотів – УКРОП», ПП «Відродження», ПП «Наш край», Аграрна партія України та інших.

Розрахунок емпіричних показників розвитку і функціонування політичних партій за результатами місцевих виборів 2006, 2010, 2015 рр. подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Розрахунки індексів за результати місцевих виборів 2006, 2010, 2014 рр.*

	M	ENPV	ENPS	Fe	A	G	MR
2006	–	6,16	4,36	0,77	3,29	6,68	82,54
2010	35,19	6,53	3,89	0,74	5,21	9,95	75,87
2015	50,18	7,84	4,94	0,79	4,94	9,61	77,11

***M** – Індекс електоральної мінливості (волатильності) Педерсена; **ENPV**, **ENPS** – індекс ефективної кількості електоральних і парламентських партій Лааско і Таагапери; **Fe** – індекс фракціоналізації Рея; **A** – індекс агрегації Маєра; **G** – індекс диспропорційності виборчих систем Галлахера; **MR** – індекс пропорційності виборчих систем Макі-Роуза.

Індекс електоральної мінливості Педерсена за вказаний період є досить високим, що свідчить про високий рівень електоральної волатильності (неусталеності партійних уподобань) виборців Закарпаття. Але цей рівень міг бути значно вищим, як би не три регіональні партії, які стабілізували електоральний вибір на місцевих виборах.

У відповідності з думкою Л.Маєра, вища величина індексу агрегації означає більш концентрований вимір партійної структури регіону, що в цілому сприяє стабілізації системи коаліційних домовленостей. Найвищим рівень агрегації був за результатами місцевих виборів 2010 р.

Індекс диспропорційності Галлахера і пропорційності Макі-Роуза вказують на середній рівень диспропорційності/пропорційності. На нашу думку на виборах до обласних, районних та міських рад виборчий бар'єр потрібно зменшувати задля підвищення рівня пропорційності при розподілі депутатських мандатів.

Ефективна кількість електоральних партій коливалась від 6,16 до 7,84, а партій, представлених в легіслатурі від 3,29 до 4,94. Індокси вказують на відносно помірний рівень фрагментації партійної структури Закарпаття.

Висновки. Регіональні особливості організації і проведення парламентських та місцевих виборів на Закарпатті обумовлені такими основними чинниками: географічним розташуванням області; історичними традиціями; соціально-демографічними характеристиками електорату; етнополітичними чинниками; специфікою формування та відносною слабкістю регіональної політичної еліти; особливостями становлення та розбудови партійної структури краю.

Аналізуючи електоральні процеси в Закарпатській області, слід також окреслити вплив на них етнополітичних чинників. Йдеться про те, що конфліктний потенціал закарпатського соціуму, який використовувався різними політичними силами в ході виборчих кампаній, пов'язаний з русинським сепаратизмом (рух за утворення русинської держави) та угорським автономізмом (рух угорців за утворення автономного угорськомовного району). Причому якщо вимоги угорської меншини щодо утворення автономного округу є постійними, то інтенсивність русинського руху має хвилеподібний характер і залежить від політичної кон'юнктури.

Електоральна практика Закарпаття дозволяє зробити наступні висновки щодо забезпечення виборчих прав представників національних меншин в Україні. По-перше, задекларовані в Конституції та законах України («Про політичні партії в Україні», «Про вибори народних депутатів України» та інших) виборчі права національних меншин не мають відповідних механізмів реалізації на практиці. По-друге, ефективна участь національних меншин у виборчих процесах, гарантія представництва їх інтересів у органах влади можлива

лише за умови прийняття відповідних законів про вибори та політичні партії на зразок тих, які апробовані в політичній практиці ряду країн Європейського Союзу. По-третє, виборча практика угорської меншини показує ефективність створення і функціонування політичних партій національних меншин на місцевому рівні.

У розвитку партійної структури краю можна виокремити такі вагомі віхи. 1990–1995 рр. – роки утворення перших політичних партій альтернативних КПУ та протистояння по лінії ліві – праві. В цей час головним політичним месиджем для багатьох партійних структур краю була боротьба за автономію.

1995–2002 рр. пов’язані з інституціоналізацією центристських партій у регіоні та утворенням партійного спектру: ліві – центр – праві. Розбудова партійної структури краю потрапляє під вплив київських фінансово-економічних груп впливу (СДПУ (о)).

Починаючи з 2005 р. партійна конфігурація в області під впливом президентської кампанії (2004 р.) суттєво змінюється. Домінуючі позиції в області займає ПП «Народний Союз Наша Україна».

У 2005 р. Міністерством юстиції України було зареєстровано дві угорські партії (класичні регіональні партії): «КМКС» Партію угорців України (17 лютого 2005 р., лідер М. Ковач) та Демократичну партію угорців України (24 березня 2005 р., лідер І. Гайдош). Вказані партії суттєво змінили конфігурацію партійної структури краю, отримуючи депутатські мандати у обласній, районних, міських, сільських радах.

У 2008 р. в ПП «Народний Союз Наша Україна» відбувся розкол, що призвів до появи на теренах краю нової політичної партії – ПП «Єдиний Центр», яку очолив заступник голови ОДА І. Балоба. Вказана партія – це зразковий тип «регіональної електоральної машини»

Для 2009–2013 рр. характерною була така зміна балансу впливів в області: на зміну домінуванню ПП «Єдиний центр» приходять двовладдя Партії регіонів і ПП «Єдиний центр». Результати як місцевих виборів 2010 р., так і парламентських виборів 2012 р. яскраво це продемонстрували.

Наступне переформатування партійної структури краю

відбулося за результатами Революції Гідності. З одного боку, відбулося усунення від влади та фактичне припинення діяльності Партії регіонів, а також її політичних сателітів (КПУ та ін.), а з іншого – створення політичними лідерами Майдану нових партій на базі вже існуючих або їх частин (ПП «БПП «Солідарність», ПП «Народний фронт», ПП «Об'єднання «Самопоміч»).

Починаючи з 2002 р. актуалізується соціокультурний поділ, який обумовлює структуру партійної конкуренції на парламентських та місцевих виборах. На президентських виборах 2004 р. цей поділ розділив Україну на «помаранчеві» сили (прихильники В.Ющенко) і «біло-блакитні» (прихильники В. Януковича).

Таким чином, якщо до виборів 2004 р. соціокультурний поділ хоч і відображався на результатах виборів (парламентських і президентських), проте був одним із чинників структурування партійної системи, то під час президентської виборчої кампанії 2004 р. він набув характеру головного чинника впливу на її конфігурацію. Відтак, на нашу думку, доцільним буде показати як за вказані політичні сили голосували виборці Закарпаття на виборах 2006–2014 рр. Результати такого підрахунку подані на рисунку 2. Вони показують, що «біло-блакитні» сили нарощують свій потенціал до максимуму у 2012 р., а потім отримують мінімальний результат за результатами парламентських виборів 2014 р. На місцевих виборах 2015 р. уже в переформатованому вигляді вони знову отримують доволі високий результат.

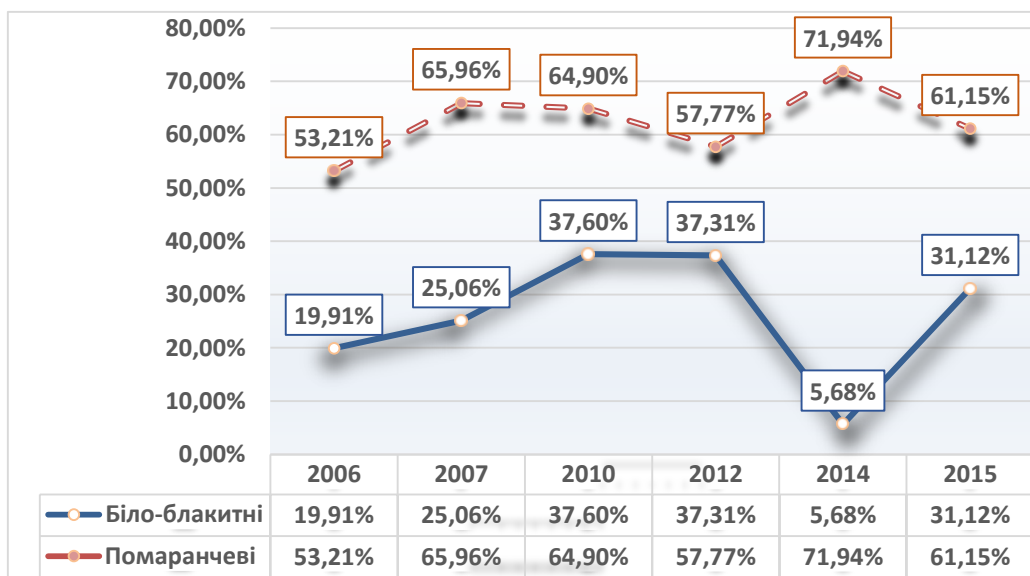

Рис. 2. Результати голосування за «помаранчеві» і «біло-блакитні» сили на виборах 2006–2014 рр. у Закарпатській області.

Для аналізу особливостей конфігурації партійної структури краю нами були розраховані ряд індексів за результатами парламентських виборів на Закарпатті, значення яких подані в таблиці 3. Результати переможців парламентських виборів по Закарпатській області подано в Додатку А.

Таблиця 3

Емпіричні показники функціонування та конфігурації партійної структури Закарпаття за результатами парламентських виборів (1998–2014)

	ENPV	ENPS	GNP	Fe	M
1998	6,51	3,26	4,62	0,84	
2002	4,69	2,93	3,32	0,78	64,27
2006	5,75	3,56	4,84	0,82	48,79
2007	3,87	3,50	3,44	0,74	21,18
2012	4,49	3,81	4,03	0,77	45,45
2014	5,93	4,01	5,26	0,83	86,18

Індекс ефективної кількості партій (ENPV) засвідчує, що на електоральному рівні в Закарпатті між собою конкурують від 4 до 7 партій. Таке коливання відображає загальноукраїнські

тенденції. Стабільно високим в області є індекс волатильності, який вказує на неусталеність партійних уподобань виборців. Такі коливання обумовлені суспільно-політичними процесами в державі (соціальні потрясіння, зміна політичних лідерів тощо). Вказаний індекс для Закарпаття є суттєво вищим, ніж для України загалом.

Отже, за результатами парламентських виборів 2014 р., місцевих виборів 2015 р. домінуючими в партійній структурі краю стають такі політичні партії: а) утворені за наслідками Революції Гідності (ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність», ПП «Народний фронт», ПП «Об'єднання «Самопоміч» та інші); б) регіональні партії: ПП «Єдиний центр», «КМКС»-ПУУ, ДПУУ; в) партії, які здобули перемогу за результатами місцевих виборів 2015 р.: ПП «Відродження», ПП «Наш край», Аграрна партія України та інші.

Список використаних джерел

1. Гилев А., Семенов А., Шевцова И. «Политические машины» и их «водители»: электоральное администрирование на местном уровне // Полития. 2017. С. № 3. С. 62–80 (Gilev A. «Politicheskie mashiny» i ih «voditeli»: ehlektoral'noe administrirovanie na mestnom // Politiya. 2017. S. № 3. S. 62–80).

2. Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття: монографія / Під ред. А. Круглашова і М. Токаря; [Ред. колегія: М. Зан, М. Гуйтор, Ю. Остапець, Н. Ротар; Відп. За випуск М. Токар]; НДІ політичної регіоналістики (Ужгород), НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень (Чернівці). Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2014. 552 с. (Elektoralni protsesy Ukrainy v rehionalnomu vymiri: Bukovyna i Zakarpattia: monohrafiia / Pid red. A. Kruhlayshova i M. Tokaria; [Red. kolehiia: M. Zan, M. Huitor, Yu, Ostapets, N. Rotar; Vidp. Za vypusk M. Tokar]; NDI politychnoi rehionalistyky (Uzhhorod), NDI yevropeiskoi intehratsii ta rehionalnykh doslidzhen (Chernivtsi). Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira», 2014. 552 s.).

3. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколегія: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар; Відп. за випуск М. Токар]. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. 720 с. (Zakarpattia 1919–2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura / ukrainomovnyi variant ukrainсько-uhorskoho vydannia / Pid. Red.. M. Vehesha, Ch. Fedynets; [Redkolehiia: Yu. Ostapets, R. Ofitsynskyi, L. Sorko, M. Tokar; Vidp. za vypusk M. Tokar]. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira», 2010. 720 s.).

4. Закарпаття в етнополітичному вимірі. Київ: ІПЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 682 с. (Zakarpattia v etnopolitychnomu vymiri. Kyiv: IPIEND imeni I.F.Kurasa NAN Ukrainy, 2008. 682 s.).

5. Закон України «Про місцеві вибори» (2015) URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19> (Zakon Ukrainy «Pro mistsevi vybory» (2015) URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19>).

6. Звіт КВУ: Стан політичних партій напередодні державного фінансування. URL: <http://cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:Звіт%200%20КВУ%203А%2020%2022%20Стан%20політичних%20партій%20напередодні%20державного%20фінансування%2022> (Zvit KVU: Stan politychnykh partii naperedodni derzhavnoho finansuvannia. URL: <http://cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:Звіт%200%20КВУ%203А%2020%2022%20Стан%20політичних%20партій%20напередодні%20державного%20фінансування%2022>).

7. Місцеві вибори 2010. Пульс країни. URL: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Local%20Election-2010-ua.pdf> (Mistsevi vybory 2010. Puls krainy. URL: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Local%20Election-2010-ua.pdf>).

8. Остапець Ю., Шестак Н., Дудінська І. Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних структур // Серія «Studia Regionalistica». № 9; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород: ЗІППО, 2016. 252 с. (Ostapets Yu. Evoliutsiia partiinoi systemy Ukrainy v umovakh transformatsii sotsialnykh i politychnykh struktur // Seriiia «Studia Regionalistica». № 9; NDI politych-noi rehionalistyky; DVNZ «Uzhhorodskyi natsionalnyi universy-tet»; Ahentsiia doslidzhen rehionalnoho sotsiumu «Karpatiia». Uzh-horod: ZIPPO, 2016. 252 s.).

9. Остапець Ю. Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів: Монографія. Ужгород: Поліграф центр «Ліра», 2016. 412 с. (Ostapets Yu. Elektoralni protsesy na Zakarpatti u konteksti zahalnonatsionalnykh vyboriv: Monohrafiia. Uzhhrod: Polihraf tsentr «Lira», 2016. 412 s.).

10. Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua> (Ofitsiinyi sait Tsentralnoi Vyborchoi Komisii. URL: <http://www.cvk.gov.ua>).

11. Приходько В. Блик і нищість української буржуазії на тлі місцевих виборчих процесів // Срібна Земля-Фест. 2015. 13–19 листопада (Prykhodko V. Blysk i nysist ukrainskoi burzhuazii na tli mistsevyykh vyborchykh protsesiv // Sribna Zemlia-Fest. 2015. 13-19 lystopada).

12. Результати місцевих виборів 2015 року. URL: <http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/63067/>
Rezultaty_miscevyh_vyboriv2015_Najbilshe_vtratyla_Samopomich_dodaly

(Rezultaty mistsevykh vyboriv 2015 roku. URL: <http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/63067/> Rezultaty_miscevyh_vyboriv2015_Najbilshe_vratyla_Samopomich_dodaly).

13. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю.Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2017. 428 с. (Transformatsiia partiinoi systemy: ukrainskyi dosvid u yevropeiskomu konteksti / Za red. Yu.Iakymenka. Kyiv: Tsentr Razumkova, 2017. 428 s.).

14. Шведа Ю. Партії та вибори: енциклопедичний словник/ Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с. (Shveda Yu. Partii ta vybory: entsyklopedychnyi slovnyk. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2010. 750 s.).

Остапец Юрий, Шелемба Михаил, Шелемба Марта
Партийное измерение местных выборов 2006–2015 годов в Закарпатской области.

В научной статье охарактеризированы местные выборы 2006–2015 годов в Закарпатской области. Исследованы региональные особенности организации избирательных кампаний и обозначены факторы, которые их обуславливают: географическое положение области, исторические традиции, этнический фактор и другие.

Сделан вывод, что по результатам парламентских выборов 2014 г. и местных выборов 2015 г. доминирующими в партийной структуре края становятся политические партии: а) образованные за результатами Революции Достоинства; б) «региональные партии»; в) партии, которые одержали победу на местных выборах 2015 года.

Ключевые слова: Закарпатье, местные выборы, партийная структура, областные ячейки партий, венгерские партии, индекс волатильности, индекс эффективного количества партий.

Ostapets Yuri, Shelemba Mikhail, Shelemba Marta
The party dimension of local elections 2006-2015 in the Transcarpathian region.

The article describes the local elections 2006-2015 in the Transcarpathian region. The regional peculiarities of the organization

of election campaigns are investigated and the factors that determine them are outlined: geographical location of the region, historical traditions, ethnic factor, and others.

The main milestones of the evolution of the Party's structure of the region are described: 1) 1990-1995; 1995-2002; 2002-2006; 2006-2010; 2010-2014; starting in 2014.

According to the results of local elections in 2006, 2010 parliamentary mandates were received by WB "Our Ukraine", Yulia Tymoshenko Bloc, Socialist Party of Ukraine, Party of Regions, People's Bloc of Lytvyn, KMKS, Hungarian Party of Ukraine, Democratic Party of Hungarians of Ukraine.

It is concluded that following the results of the 2014 parliamentary elections, the local elections in 2015, the following political parties are dominant in the party's structure: a) formed by the Consequences of the Revolution of Dignity (PP "Block of Petro Poroshenko" Solidarnist ", PP "People's Front" PP "Association" Samopomich"); b) "regional parties" (PP "United Center", KMKS, Hungarian Party of Ukraine, Democratic Party of Hungarians of Ukraine); c) the parties that won the results of the local elections of 2015 (PP "Vozrozhdenie", PP "Our region", Agrarian Party of Ukraine).

Key words: Transcarpathia, local elections, party structure, regional parties of parties, Hungarian parties, volatility index, index of effective number of parties.

Додаток А
Переможці парламентських виборів 1998–2014 рр.
в Закарпатській області [20]****

Політичні партії / виборчі блоки	1998, %	2002, %	2006, %	2007, %	2012, %	2014, %
ПП «Народний фронт»	–	–	–	–	–	25,63
ПП «Блок Петра Порошенка»	–	–	–	–	–	28,05
ПП «Об'єднання «Самопоміч»	–	–	–	–	–	9,63
ПП «Опозиційний блок»	–	–	–	–	–	2,41
Радикальна партія Олега Ляшка	–	–	–	–	0,64	6,83
ВО «Батьківщина»*	–	4,39	20,29	28,85	27,69	5,12
Партія регіонів	–	–	18,65	19,76	30,87	–
ПП «УДАР»	–	–	–	–	20,03	–
ВО «Свобода»	–	–	0,17	0,54	8,35	3,51
Комуністична партія України	6,64	5,96	1,25	1,77	5,03	1,30
ПП «Наша Україна»**	–	36,50	25,79	31,11	1,7	–
«Народний блок Литвина» (2006), «Блок Литвина» (2007)	–	–	3,49	6,00	–	–
Соціалістична партія України***	2,38	1,38	3,64	3,53	0,73	–
ВБ «За Єдину Україну»	–	9,96	–	–	–	–
СДПУ (о)	31,17	13,94	–	–	–	–
Народний рух України	7,19	–	–	–	–	–
Партія Зелених України	5,40	1,24	0,70	0,28	0,34	0,31
Народно-демократична партія, Блок НДП (2006)	6,27	–	0,59	–	–	–
ВО «Громада», Блок Лазаренка (2006)	2,92	–	0,15	–	0,19	–
Прогресивна соціалістична партія (ВБ «Блок Наталії Вітренко»)	1,13	1,64	0,62	0,18	–	–

*ВБПП «Виборчий блок Юлії Тимошенко» (2002), «Блок Юлії Тимошенко» (2006, 2007), ВО «Батьківщина» (2012, 2014).

**ВБПП «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» (2002), Блок «Наша Україна» (2006), Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» (2007), ПП «Наша Україна» (2012).

***ВБ «СПУ та Сел. ПУ «За правду, за народ, за Україну!» (1998)

****Жирним шрифтом у Додатку вказані результати політичних партій/виборчих блоків, які подолали виборчий поріг

КОНФЛІКТНІ ЯВИЩА У ДІЯЛЬНОСТІ ВИКОНАВЧОЇ ТА ЗАКОНОДАВЧОЇ ГІЛОК ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено проблемі конфліктного співвідношення між виконавчою та законодавчою гілками влади в Україні. Проаналізовано статус і повноваження законодавчої та виконавчої гілок влади. Розглянуто ключові проблеми конфліктів у діяльності між законодавчою та виконавчою владою. Визначено основні напрямки подолання цих конфліктів. Зроблено висновок про те, баланс повноважень виконавчої і законодавчої влади є ключовою, але не вирішальною обставиною, яка характеризує дотримання принципу поділу влади в Україні.

Ключові слова: конфлікт, виконавча влада, законодавча влада.

Вступ

Людство зіткнулося з конфліктами з моменту свого виникнення: суперечки та війни супроводжували його протягом історичного розвитку суспільства. І лише у середині ХХ ст. у Статуті ООН з'явилася стаття 33 «Мирне вирішення суперечок» [6], якою передбачається, що «сторони, які беруть участь у будь-якій суперечці, продовження якої може загрожувати підтримуванню міжнародного миру і безпеці, повинні перш за все намагатися розв'язати суперечності шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами за власним вибором» [6].

Серед вітчизняних дослідників до висвітлення цієї проблематики звертались такі автори як: Ю. Тодика, М. Орзіх, В. Шаповал, В. Погорілко, М. Малишко, О. Скрипнюк, В. Копейчиков, А. Колодій, О. Копиленко, М. Корнієнко, В. Федоренко, В. Тацій, В. Тихий, Л. Кривенко, Н. Нижник та інші. Утім, судячи за все, нові реалії та новий досвід функціонування реформованої системи державної влади в Україні потребують підвищеної наукової уваги до цієї теми. Свого часу на питання взаємодії вищих органів законодавчої і

виконавчої влади, як на ключове для розуміння специфіки регулювання політико-правових відносин в системі державної влади звертав увагу А. Мішин. Зокрема він зазначав, що в своїй основі відносини між цими двома гілками влади несуть суттєве політичне забарвлення. В результаті чого в зазначеній сфері потенційно виникає не тільки велика кількість можливих конфліктів, але й значна варіативність стосовно того, в який спосіб, завдяки яким конституційно-правовим механізмам та інститутам ці конфлікти можуть бути попереджені або у разі їх виникнення – вирішені.

Виклад основного матеріалу. Перші наукові дослідження конфліктів з'явилися у VII–VI ст. до н. е. Китайські філософи вважали, що джерело розвитку всього існуючого – це протиріччя між позитивними (янь) та негативними (інь) сторонами, які належать матерії. Стародавні греки залишили нам вчення про протилежності та їх роль у виникненні речей. Геракліт (кінець VI – початок V ст. до н. е.), намагаючись пояснити причини руху, стверджував, що рух треба уявляти як процес, який відбувається внаслідок боротьби протилежностей. Соціальний конфлікт у вигляді війни вважався Гераклітом батьком усього існуючого, тоді як Платон розглядав це як велике зло. Цицерон (I ст. до н. е.), усвідомлюючи неминучість конфронтації у суспільному житті, намагався довести існування «справедливого» та «несправедливого» насильства [2].

Великий флорентієць Н. Макіавеллі вважав конфлікт універсальним і неперервним станом суспільства. Одним з перших науковий аналіз причин внутрішньополітичних конфліктів зробив англійський філософ Френсіс Бекон [2].

Згодом конфлікт як соціальне явище дослідив Адам Сміт (1723–1790). На його думку, в основі конфлікту лежить поділ суспільства на класи і економічне суперництво. Конфлікти вивчали І. Кант, Г. Гегель, К. Клаузевіц, Ч. Дарвін. Головна ідея останнього – розвиток живої природи – це постійна боротьба за існування. Погляди Ч. Дарвіна були розвинені в деяких соціологічних та психологічних теоріях конфлікту [2].

Перші спроби створення соціологічної теорії удосконалення соціальної системи, яка досліджує роль конфлікту, з'явилися у

другій половині XIX ст. у працях англійського соціолога Герберта Спенсера (1820–1903). Він обґрунтував тезу про те, що конфлікти встановлюють певну рівновагу в суспільстві, чим забезпечують процес суспільного розвитку [2].

У першій половині XX ст. набула розвитку системно-функціональна школа Т. Парсонса, який розглядав конфлікт як причину дестабілізації та дезорганізації суспільно-політичного життя. Вчений визначав конфлікт як аномалію суспільного життя, і тому головне завдання вбачав у підтримуванні безконфліктних відносин між різними елементами суспільства, що зможе забезпечити соціальну рівновагу, взаєморозуміння та співробітництво. На рівні соціальної системи інтегративну функцію мають виконувати правові інституції, релігія та звичаї, тому з часом, на думку Т. Парсонса, суспільство стає менш конфліктним [2].

Основу сучасної західної соціології конфлікту заклала у 1956 р. праця американського соціолога Л. Козера «Функції соціального конфлікту», в якій обґрунтовано позитивну роль конфліктів у забезпеченні сталості соціальних систем. Теорія позитивно-функціонального конфлікту розглядає конфлікт як боротьбу за цінності та соціальний статус, владу, матеріальні та духовні блага. Це боротьба, в якій метою сторін є нейтралізація та знищення супротивника. Проте ця боротьба виконує і позитивні функції – по-перше, надає можливість для виходу негативних емоцій, по-друге, люди під час конфлікту краще пізнають один одного, а взаємне пізнання може трансформувати ворожі відносини у відносини співпраці. Соціальний конфлікт, на думку Л. Козера, стимулює соціальні зміни, появу нових суспільних порядків, норм та відносин [2].

Ми розглянули класичні соціологічні теорії конфлікту. На відміну від них, політологічні теорії конфлікту ще не набули загально визнаного характеру. Нині політологи виокремлюють три напрями дослідження конфліктів: теорія політичних структур (груп), теорія політичної стабільності та етнополітичні теорії.

Представниками теорії політичних груп є В. Парето, Г. Моска, Ж. Сорель, А. Бентлі. Провідними ідеями цієї теорії є необхідність постійної зміни еліт, існування сил, спроможних заступити правлячу групу, а також теза про те, що саме завдяки

діяльності політичних груп з різними інтересами реалізується політичне життя суспільства. Дослідженням чинників, які можуть запобігти конфліктованості суспільства, займається теорія політичної стабільності. В роботах Дж. Блондела, Д. Істона, С. Ліпсета, Д. Сандерса аналізуються об'єкти підтримки політичної системи та чинник категорії «нормальності», відхилення від якої призводить до конфліктів, і яка пов'язана з рівнем масової свідомості. На думку цих вчених, стабільними є тільки ті системи, які мають досвід перманентного стану політичної демократії та не мають значних опозиційних рухів [2].

Що стосується української науки в сфері конфліктології, то тут слід звернути увагу на змістовне визначення політичного конфлікту, що надає І. Федірко, а саме характеризує політичний конфлікт як зіткнення, протиборство політичних суб'єктів, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів, цінностей, цілей і намірів, як різновид і результат конфліктної поведінки сторін (груп, держав, індивідів), які прагнуть перерозподілу владних повноважень і ресурсів [7, с. 63-65].

Варто також прислухатися до думки вітчизняного науковця М. Примуша з приводу визначення поняття «політичний конфлікт», яке трактується як протиборство реальних суспільних сил (агентів), що уособлюються лідерами, елітами, організаціями, партіями та іншими об'єднаннями та спільнотами. Це протиборство суб'єктів з різними політичними інтересами, цінностями, поглядами і цілями, обумовленими становищем та роллю у системі владних відносин [4, с. 97-108]. Поняття політичного конфлікту означає не що інше, як боротьбу одних суспільних сил з іншими за вплив у інститутах політичної державної влади й управління, за доступ до ухвалення суспільно значущих рішень, за участь у розпорядженні ресурсами, за монополію власних інтересів та визнання їх загальними, тобто за все, що утворює владу та політичне панування.

Таким чином, можна констатувати, що проблема соціально-політичного конфлікту завжди була актуальною для будь-якого суспільства, тому і розглядалася багатьма вченими. Але, незважаючи на розуміння небезпеки конфліктів, незважаючи на засоби з їх попередження, конфліктів уникнути не вдається.

Так само не можливо оминати конфліктні явища розглядаючи діяльність виконавчої та законодавчої гілок влади в Україні. Законодавча та виконавча влада має кожна свою компетенцію, самостійну систему органів і керується відповідним законодавством. Проте в реальному житті функції двох гілок влади часом перехрещуються або вступають у взаємні суперечності, що спричиняє конфлікт із характерними ознаками [5]. Так, конфлікт – це такі відносини між суб'єктами соціальної взаємодії, що характеризується їх протиборством на основі протилежно спрямованих мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) чи суджень (думок, поглядів, оцінок і т.д.) [8].

Тому конфлікти між гілками влади повинні завжди вирішуватися легітимними, конституційними засобами. Порушення Конституції якраз і породжує конфлікт між властями. Навіть, якщо конфлікт між гілками влади вирішився неконституційним шляхом, його завершення повинне мати юридичну форму. Крім того, над двома гілками влади немає ніякого вищого арбітра, ніж сам суверенний народ. Тому конфлікт у сфері розподілу влади може бути розглянутий і вирішений або цією ж владою, або народом – шляхом референдуму або безпосереднього волевиявлення, яке характерне для революційних ситуацій. Крім того, тривалий конфлікт між гілками влади створює політичну та соціальну кризу в суспільстві й негативно позначається на різних сторонах життя. Тому і вирішення такого конфлікту передбачає достатньо широке залучення різних політичних сил до участі в ситуації, що виникла [5].

Конфлікти між гілками влади потрібно не тільки своєчасно вирішувати, але і вчасно попереджати. На вищому державному рівні – це функція глави держави як гаранта дотримання Конституції, на нижчих рівнях таку стримуючу роль можуть і повинні відігравати глави регіонів, адміністрацій, представницькі й судові органи та інші [5].

До технологій попередження і вирішення конфліктів між гілками влади належать систематичні переговори між представниками конфліктуючих влад, обмін документами, робота погоджувальних комісій та інше [5]. Правові та політичні засоби

врегулювання конфліктів, переплітаючись, успішно доповнюють один одного. Зокрема, політичне врегулювання конфліктів повинне закінчуватися виробленням і підписанням документів, що мають правову силу. Водночас не існує якогось єдиного, універсального способу врегулювання конфліктів, оскільки будучи украй складним явищем, конфлікти вимагають комплексного підходу для їх мирного вирішення [3].

На нашу думку, основною причиною конфліктів між виконавчою та законодавчою гілками влади в Україні є функціональна роздробленість системи державного управління, яка виражається у:

- прагненні цих двох структур до привласнення функцій інших;
- дублюванні управлінських функцій цих двох державних органів;
- хронічній неузгодженості процесів планування і бюджетного фінансування;
- постійній конкуренції електоральних і лобістських методів представництва масових і групових інтересів.

Тому сучасна практика діяльності законодавчої і виконавчої влади України свідчить, що їх взаємні претензії багато в чому справедливі. Хоча законодавча влада і заклала основу для здійснення докорінних реформ (прийнявши понад 500 законів), але темпи законодавчої роботи далеко не відповідають сучасним вимогам. Багато зауважень викликають якість і стабільність законодавства, планування й організація законодавчих робіт. Недостатньою є наукова обґрунтованість законів, відсутня належна система врахування суспільної думки, чимало хиб є у використанні законодавчої техніки. Рівень політичної і правової культури багатьох депутатів заважає приймати конче необхідні компромісні рішення, не дозволяє позбутися правового нігілізму [1].

Результатом небажання йти на компроміс є те, що й досі не прийнято нову Конституцію України. Закони нерідко суперечать один одному. Особливо неприпустимо в умовах проголошення курсу на побудову правової держави існування законів, окремі положення яких суперечать чинній Конституції. Є випадки, коли

під час доробки в комісіях попередньо схвалених парламентом проектів законів до їх змісту вносяться зміни, що суперечать висловленій шляхом голосування волі депутатів. Так, під час доробки схваленого парламентом у другому читанні тексту 180 статей проекту Кодексу торгового мореплавства до них, за даними експертизи, було внесено 150 суттєвих змін. Формулювання частини законів є надмірно абстрактними, що призводить до необхідності їх конкретизації у численних відомчих актах. Так, Земельний кодекс та закони про приватизацію було конкретизовано і деталізовано у кількох десятках підзаконних, по більшості відомчих, нормативних актах [1].

Значні недоліки і відступи від вимог законів властиві й діяльності виконавчої влади. На її роботі позначається те, що й досі не створено єдину загальнодержавну виконавчу вертикаль від Президента до місцевої адміністрації. Це породжує відсутність чіткого розподілу повноважень виконавчих і представницьких органів влади на місцях. Відсутнє чітке законодавче регулювання відносин між різними центрами виконавчої влади – адміністрацією Президента, Кабінетом Міністрів, міністерствами, виконавчими органами на місцях. На невисокому рівні перебуває державна дисципліна: слід посилити контроль за виконавчою діяльністю, належним використанням механізмів юридичної відповідальності за порушення законності та дисципліни [1].

Для подолання властивих діяльності як законодавчої, так і виконавчої влади конфліктів в умовах сьогодення необхідне більш чітке розмежування діяльності законодавчої і виконавчої гілок влади, підвищення якості роботи кожної з них. Ідеться про подолання неприхованого втручання у сферу компетенції іншої гілки влади, вихід кожної з гілок за межі її конституційних повноважень. Слід ліквідувати таку прогалину в праві, як відсутність достатньо детального розмежування і закріплення заходів взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади, системи їх взаємних стримувань і противаг. Вагомий внесок у цю справу зроблено шляхом прийняття Конституційного договору між Верховною Радою та Президентом України [1].

Висновки (Conclusions)

Звичайно, не можна не погодитись з тим, що «остаточно розмежувати функції та повноваження органів законодавчої і виконавчої влади практично неможливо». Це обумовлюється можливістю загального втручання кожної влади у сферу діяльності іншої в порядку взаємостримувань і встановлених противаг, за допомогою, скажімо, президентських законодавчих ініціатив та права вето, здійснення парламентського контролю за урядом, функціонування інститутів Конституційного Суду, державного правозахисника та ін. Але все це не знижує значення і необхідність удосконалення механізмів взаємодії парламенту з виконавчою владою. Так, дуже важливо конкретно врегулювати діяльність контрольної палати у складі парламенту і максимально прискорити її створення з метою здійснення суворого контролю за витратами державних коштів. З урахуванням зарубіжного досвіду законодавство має врегулювати, в яких саме випадках і в якому порядку можна розпускати парламент. Слід реально відновити і послідовно втілювати в життя дію правила про несумісність одночасного зайняття посад у системі двох гілок влади. Обидва органи первинного народного представництва – парламент та Президент – повинні мати право ініціювати проведення народного референдуму щодо взаємної довіри, щоб у найбільш складних випадках мати змогу долати таким чином виникаючі між законодавчою і виконавчою владами конфлікти [1].

Баланс повноважень виконавчої і законодавчої влади є ключовою, але не вирішальною обставиною, яка характеризує дотримання принципу поділу влади в Україні. Одним з найважливіших питань державного будівництва в сучасній Україні є розмежування предметів відання і повноважень між органами державної влади.

Отже, вважаємо, що парламентсько-президентська форма правління в Україні цілком відповідає одній з моделей європейського розвитку демократії. Незважаючи на недосконалість такої форми правління та безліч конфліктів між гілками влади в нашій державі, це є основним чинником гарантії стабільності в Україні. На стабільний розвиток процесу державотворення впливає значною мірою культурність,

моральність, свідомість, професійність та патріотизм політичних еліт та лідерів.

Перспективами подальших досліджень є вдосконалення механізму взаємодії представницької виконавчої та законодавчої гілок влади, їх стабільне взаємоіснування та механізми співпраці.

Список використаних джерел

1. Взаємодія законодавчої, виконавчої гілок влади та референдуму в системі народовладдя. URL: http://megalib.com.ua/content/1295_Vzaemodiya_zakonodavchoi_vikonavchoi_gilok_vladi_ta_referendumu_v_sistemi_narodovladdya.html
2. Встановлення, попередження та регулювання політичних конфліктів. URL: <http://readbookz.net/book/180/6277.html>
3. Основні технології вирішення конфліктів. URL: http://pidruchniki.com/78514/psihologiya/osnovni_tehnologiyi_virishennya_konfliktiv
4. Примуш М. Політичні конфлікти та їх типи / М. Примуш // Політичний менеджмент : наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2010. – № 1.
5. Природа і види конфліктів у сфері державного управління. URL: http://pidruchniki.com/78497/psihologiya/priroda_vidi_konfliktiv_sferi_derzhavnogo_upravlinnya
6. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf
7. Федірко І. П. Соціально-політичні конфлікти як об'єкт дослідження / І. П. Федірко // Філософія. Політологія. – 2005. – № 73–75.
8. Характеристика конфлікту як соціального явища. URL: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/psihol/2rozd/24.htm>

Репецкая Анастасия

Конфликтные явления в деятельности исполнительной и законодательной ветвей власти в Украине

Статья посвящена проблеме конфликтного соотношения между исполнительной и законодательной ветвями власти в Украине. Проанализированы статус и полномочия законодательной и исполнительной ветвей власти. Рассмотрены ключевые проблемы конфликтов в деятельности между законодательной и исполнительной властью. Определены основные направления преодоления этих конфликтов. Сделан вывод о том, баланс полномочий исполнительной и

законодательной власти является ключевым, но не решающим обстоятельством, характеризующая соблюдение принципа разделения властей в Украине.

Ключевые слова: конфликт, исполнительная власть, законодательная власть.

Repetska Anastasia

**The conflict phenomena in the activity of
executive and legislative branches of authorities in Ukraine**

The article is devoted to the issue of the conflict correlation between the executive and legislative branches of authorities in Ukraine. We analyzed the status and power of the executive and legislative branches of authorities. We considered the key issues of conflicts in the activity between the executive and legislative branches. We determined the main directions of solving these conflicts. We drew the conclusion that the balance of power between the executive and legislative branches is a key but not decisive circumstance, which characterizes the observance of the principle of power division in Ukraine.

Key words: conflict, executive authority, legislative authority.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛІ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Сокул Войцех

МАЖОРИТАРНАЯ ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА – ДИСПРОПОРЦИОНАЛЬНОСТЬ И ДРУГИЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ (НА ПРИМЕРЕ ВЫБОРОВ В ПАЛАТУ ОБЩИН В ВЕЛИКОБРИТАНИИ)

Анотація. Метою статті є верифікація гіпотез про політичні наслідки мажоритарної виборчої системи. Об'єктом аналізу будуть між іншим питання диспропорційності результатів виборів, котрі впливають на конфігурацію та стабілізацію партійної системи. Дослідження буде проведено також по відношенню до виборчого потенціалу та перспектив успіху середніх та малих партій, виборчих парадоксів за результатами виборів, елементів виборчих маніпуляцій, питань легітимізації партій – переможців та депутатів, перспектив формування стабільної правлячої коаліції.

Ключові слова: вибори, виборча система, система СВБ (FPTP), мажоритарна формула, диспропорційність виборів, політичні партії, легітимізація виборів, Палата Гмін, Великобританія

Введение. Избирательная формула как одна из составных частей избирательных систем, определяется как правило (или совокупность правил), решающее о том, который кандидат побеждает в данном избирательном округе, а также по какому порядку переводятся голоса, собранные партиями (или другими субъектами) в количество мест в парламенте. В контексте теории общественного выбора под понятием избирательной формулы следует понимать алгоритм агрегации (на уровне избирательного округа и страны) индивидуальных избирательных предпочтений в общественный выбор [18, с. 26–39; 20, с. 51–70].

Цель данной статьи – проверить мнения на тему влияния мажоритарной избирательной формулы относительного большинства по одномандатным избирательным округам (т.н.

плюралистической системы FPTP) на результаты выборов, в частности на их диспропорциональность, структуру партийной системы и ее стабилизацию, легитимацию депутатов, возможность образования стабильного правительства. На основе анализа результатов выборов в Палату общин в Великобритании будет предпринята попытка доказать следующие гипотезы: 1) формула FPTP приводит к значительной диспропорциональности результата выборов, следовательно – к сверхпредставлению одних политических партий за счет других недопредставленных, что способствует формированию двухпартийной системы; 2) формула FPTP не способствует партиям со средним избирательным потенциалом во всей стране, но может влиять и положительно на результаты т.н. микро-партий (региональных партий); 3) при формуле FPTP могут возникать проблемы легитимизации (возможность победы во всей стране партией, за которую избиратели отдали меньше голосов, чем за ее конкурентов, а также возможность победы в избирательном округе относительным большинством при незначительном перевесе голосов над конкурентами; 4) формула FPTP способствует стабилизации политической системы [1, с. 235; 8, с. 7]. Перечисленные вопросы были предметом анализов многих исследователей, таких как Морис Дюверже [4, с. 69–71], Джованни Сартори [15, с. 64], Дуглас Рай [10, с.16–17], Уильям Рикер [12, с. 32–33], Дитер Нолен [9, с. 407], Алан Сиарофф [16, с. 186–189], Майкл Галлахер [6, с. 20–21].

Диспропорциональность как результат формулы относительного большинства (плюралистическая система FPTP)

Избирательная формула относительного большинства является составной частью мажоритарных избирательных систем (англ. *pluralisty system*) по одномандатным избирательным округам. В Великобритании и в странах Содружества (The Commonwealth) данная формула определяется также как «первый на финише» (*First Past the Post* – сокр. FPTP) или «победитель получает все» (США) [2, с. 12–28; 19, с. 44–58].

Согласно правилам системы FPTP, соперничество на выборах, анализированное по критериям теории игр, является примером игры с нулевой суммой, в которой побеждает лишь один

игрок. Победителем считается тот, кто получил наибольшее число голосов. Такой победитель не должен даже получить абсолютного большинства голосов, т.е. как минимум 50% плюс один голос.

Сторонники и противники мажоритарных избирательных систем, безраздельно доминирующих при проведении выборов с начала XX века, подчеркивают преимущества и недостатки данной формулы. Сторонники не один раз замечали, что она является эманацией принципов демократии, поскольку она связана с демократическим способом принятия решений, опираясь на мнение большинства. Мажоритарная система была сильно укоренена в политической практике многих стран, в особенности тех, в которых реализуется вестминстерская система демократии. Кроме того, подчеркивалась простота данной избирательной формулы, ее ясность, роль в формировании связи между избирателями и их представителями. Отмечалась также ее эффективность при формировании исполнительной власти в рамках парламентаризма.

Вместе с переменой общественных (в частности, возникновение новых классов вместе с французской революцией) и политических (в частности, возникновение новых политических партий, недостаточно представляемых) условий появились сомнения, касающиеся именно мажоритарной избирательной системы. Внимание обращалось на ее недостатки, противоречащие новым избирательным правилам, основанным главным образом на пропорциональной системе.

При оценке мажоритарных систем относительного большинства по одномандатным избирательным округам часто указывается на то, что данные системы генерируют число голосов, отданных впустую, т.е. таких, которые были поданы за кандидатов, не получивших места в парламенте. По мнению французского политолога Мориса Дюверже, опасения избирателей потратить свой голос приводят к голосованию за большие политические субъекты [4, с. 69]. Поэтому, согласно правилам рационального выбора, значительная часть избирателей, сравнивая свои политические предпочтения с политическим потенциалом конкретных кандидатов (политических партий) делают выбор в пользу тех политических субъектов, которые нередко находятся на дальних местах их политических предпочтений. Данная система

может влиять на избирательное поведение той группы избирателей, которые голосуют тактически, т.е. прежде всего за релевантные партии.

Критики избирательных систем с формулой относительного большинства обращают внимание на диспропорциональность результата выборов, которая является их эффектом. Критики подчеркивают также, что часто парламент, избранный на основе данных систем, не отражает общественного мнения. Значительный перевес в парламенте имеет одна из двух самых сильных политических партий; партии же со средним избирательным потенциалом и равномерным уровнем поддержки избирателей во всей стране получают незначительное количество мест в парламенте. В данной ситуации мажоритарные системы влияют отрицательно на «вес» отдельных голосов избирателей («вес» голоса избирателя средней партии часто является несколько раз меньше, чем «вес» голоса электората большой партии) [5, с. 21]. Например, в выборах в Великобритании в 1992 г. «вес» голоса избирателя Либеральных демократов был около 17 раз меньше, чем голос избирателя Консервативной партии.

Измерения уровня диспропорциональности выборов в странах, применяющих систему FPTP, указывают на высокие значения данного показателя. По индексу, предложенному Лусмором и Ханди, средняя для всех выборов в данных странах была равна 14,6. Парламентские выборы в Великобритании характеризуются высоким уровнем диспропорциональности. Например, в результате выборов в Палату общин в 2001 году уровень диспропорциональности составил 20,6; в 2005 году – 22,2; в 2010 году – 22,7 [17, с. 187]. Высокий уровень диспропорциональности выборов в Великобритании подтверждает тезис о том, что голоса, не отданные за Лейбористскую партию или Консервативную партию, в значительной степени увеличивают число «потерянных» голосов. Однако большая часть британских избирателей не поддается психологическому давлению, чтобы проголосовать за доминирующие субъекты. Для сравнения, выборы в Палату представителей в Соединенных Штатах с применением той же избирательной системы характеризуются высоким уровнем пропорциональности результата голосования. Например, в 2004 году индекс

диспропорциональности был равен 4,0; в 2006 году – 2,4; в 2012 году – 5,7. Данная ситуация является результатом вышеописанного механизма тактического голосования избирателей, которые в высшей степени, чем британские и канадские избиратели убеждены в том, что т.н. «третьи» партии не имеют реальных шансов выиграть выборы. В результате американские избиратели редко голосуют за другие группировки, чем Республиканская и Демократическая партии [7, с. 263–268], потому что боятся, что в противном случае их голос будет потерян.

Итак, при формуле FPTP надо учитывать, что может выступать значительное расхождение между числом голосов, набранных отдельными избирательными комитетами и числом мест в парламенте. Из вышепредставленных данных вытекает, что если даже система FPTP не ведет к распределению голосов между двумя партиями, то способствует распределению мест в парламенте между двумя партиями. Очередным результатом данной системы является также сверхпредставление больших политических партий. Таким образом, политические субъекты, пользующиеся самым большим уровнем поддержки избирателей, могут также увеличить перевес над политическими конкурентами.

Выборная легитимизация, политическая инклюзия и политическая стабилизация

Весьма интересным явлением в странах, применяющих систему FPTP, является возможность выиграть парламентские выборы и впоследствии обладать нераздельной властью политической партией, которая набрала меньше голосов, чем ее конкуренты. Данная ситуация вытекает из того, что в описываемых системах может случиться так, что партия, которая завоевала наибольшее число мест в парламенте, не выиграла выборов по числу голосов, отданных за нее во всей стране. Например, если в стране, которая делится на 100 избирательных округов (с почти тем же числом избирателей), партия А побеждает с минимальным перевесом с партией Б в 51 округе, но в 49 округах терпит поражение, то она получает абсолютное большинство мест в парламенте несмотря на то, что число голосов, отданных за нее было меньше. В 1974 году британская Лейбористская партия получила 37,9% голосов и 301 место в парламенте, в то время как Консервативная партия получила больше голосов – 37,9 %, но

лишь 297 мест в парламенте и в итоге стала парламентской оппозицией. 23-мя годами раньше Консервативная партия получила больше мест в парламенте, не завоевав первого места по количеству отданных голосов. В результате выборов в 1951 году за Консервативную партию было отдано 48,0% голосов британских избирателей; партия получила 51,4% мест в парламенте. Лейбористскую партию поддержало 48,8% избирателей; она получила 47,2% мест в Палате общин. Учитывая приведенные данные, следует сделать заключение, что завоевание власти, подтвержденное выборной легитимацией, не должно всегда означать лучшего результата по числу голосов, отданных во всей стране за партию, победившую на выборах. Данное заключение является последствием мажоритарных систем, хотя оно может уменьшить выборную легитимацию [13, с. 93].

Таблица 1

Результаты выборов в Великобритании в период 1945–2017 гг.
(в процентах отданных голосов и полученных мест в парламенте)

Год выборов	Консервативная партия			Лейбористская партия			Либеральная партия / Либеральные демократы		
	Голоса (%)	Места в парламенте (%)	Разница (%)	Голоса (%)	Места в парламенте (%)	Разница (%)	Голоса (%)	Места в парламенте (%)	Разница (%)
1945	36,8	31,1	-5,7	48,0	61,4	+13,4	9,0	1,9	-7,1
1950	43,4	47,7	+4,3	46,1	50,4	+4,3	9,1	1,4	-7,7
1951	48,0	51,4	+3,4	48,8	47,2	-1,6	2,6	1,0	-1,6
1955	49,7	54,8	+5,1	46,4	44,0	-2,4	2,7	1,0	-1,7
1959	49,4	57,9	+8,5	43,8	41,0	-2,8	5,9	1,0	-4,9
1964	43,4	48,3	+4,9	44,1	50,3	+6,2	11,2	1,4	-9,8
1966	41,9	40,2	-1,7	48,0	57,8	+9,8	8,5	1,9	-6,6
1970	46,4	52,4	+6,0	43,1	45,7	+2,6	7,5	0,9	-6,5
П. 1974	37,9	46,8	+8,9	37,2	47,4	+10,2	19,3	2,2	-17,1
Х. 1974	35,8	43,6	+7,8	39,3	50,2	+10,9	18,3	2,0	-16,3
1979	43,9	53,4	+9,5	36,9	42,4	+5,5	13,8	1,7	-12,1
1983	42,4	61,1	+18,7	27,6	32,2	+4,6	25,4	3,5	-21,9
1987	42,3	57,8	+15,5	30,8	35,2	+4,4	22,6	3,4	-19,2
1992	41,9	51,6	+9,7	34,4	41,6	+7,2	17,8	3,1	-14,7
1997	30,7	25,0	-5,7	43,2	63,4	+20,2	16,8	7,0	-9,8
2001	31,7	25,2	-6,5	40,7	62,7	+22,0	18,3	7,9	-10,4
2005	32,3	30,5	-2,2	35,2	55,2	+20,0	22,0	9,6	-12,4
2010	36,1	47,2	+11,1	29,0	39,8	+10,8	23,0	8,8	-14,2
2015	36,9	50,9	+14,0	30,4	35,7	+5,3	7,9	1,2	-6,7
2017	42,4	48,9	+6,5	40,0	40,3	+0,3	7,4	1,8	-5,6

Источник: собственная разработка

Если речь идет о последствиях применения системы «победитель получает все», то надо обратить внимание на значительную разницу между числом голосов и мест в парламенте, полученных третьей партией, поддержка которой является рассеянной по всей стране. Например, в выборах в 1983 году Alliance, т.е. избирательный альянс либералов и Социал-демократической партии получил 7,8 млн голосов избирателей (25,4%), но лишь 23 места в парламенте (3,5% мест в Палате общин). Лейбористская партия, в свою очередь, получила тогда немного больше голосов избирателей (27,6%), но значительно больше мест в парламенте – 209 (32,2%). Либеральная партия получила на 21,9% меньше мест, чем голосов и поддержку на 2,2% меньше во всей стране, чем Лейбористская партия, т.е. 9 раз меньше мест. В 1992 году Консервативная партия победила в выборах, получая 14 094 116 (около 41,93%) голосов и 336 мест (около 51,5%); за Лейбористскую партию проголосовало 11 557 134 (34,39%) избирателя; она получила 271 место (около 42%); Либеральные демократы получили 5 998 446 (17,85%) голосов и 20 мест (около 3%). В результате выборов в Палату общин в 2005 году одно место Лейбористской партии в парламенте было равно 26 860 голосам; Консервативной партии – 44 306 голосам; Либеральных демократов же – 96 481 голосам. Итак, «вес» голосов, отданных за правящую тогда Лейбористскую партию, был четыре раза выше, чем вес голоса, отданного за Либеральных демократов. Такая же пропорция сохранилась и 5 лет позже. В 2010 году одно место Лейбористской партии в парламенте было равно 33 370 голосам, Либеральных демократов же – 119 944 голосам. Одно место победившей тогда Консервативной партии было равно 34 940 голосам, одно место региональной Демократической юнионистской партии равнялось 21 027 голосам.

Поэтому описываемая избирательная формула, способствуя самым сильным субъектам правящего истеблишмента и ограничивая шансы третьих партий, может привести к картелизации партийной системы. Обычно данная система исключает также антиистеблишментовые (антисистемные) партии. В 2004 году евроскептическая британская Партия независимости (UKIP), которая на выборах в Европейский

парламент заняла третье место (на основе пропорциональной системы), на выборах через год в Палату общин не получила ни одного места в парламенте. Причиной поражения партии UKIP, независимо от влияния других социальных и политических стратификаций во время выборов в стране, а также равномерного распределения голосов данной партии, стало поведение евроскептических британских избирателей, которые боялись потерять свои голоса в условиях мажоритарной системы. Данная ситуация повторилась также и позже. В 2010 году, например, UKIP получила 919 546 голосов (3,1%) и не получила ни одного места в парламенте, хотя год раньше заняла второе место на выборах в Европейский парламент, получая 2 498 226 голосов (16,5%). Рост политического потенциала Либеральных демократов в 2010 году обозначал рост уровня фрагментаризации (0,611) партийной системы в Великобритании. Индекс эффективного количества партий составлял 2,57.

Одновременно надо заметить, что политические партии с небольшим политическим потенциалом во всей стране могут добиться относительного успеха, завоевав места в парламенте для своих представителей, однако, со следующим условием: их поддержка должна быть сосредоточена на определенной территории, т.е. в нескольких избирательных округах. Данная ситуация способствует региональным партиям. Таким образом партии шотландских (SNP), валлийских (PC) и ольстерских (SF, SDLP) националистов могут получить больше мест в парламенте, чем числа голосов, отданных избирателями. Весьма большое количество региональных политических партий в парламенте легитимизирует образ законодательной власти как представителя многих политических опций. Однако одновременно множество политических партий в парламенте не образует чрезмерной фрагментаризации и поэтому не может препятствовать образованию стабильного правящего большинства. К примеру, в результате парламентских выборов в Палату общин в 2001 году в парламенте оказались представители 10 политических партий. Тем временем, индекс фрагментаризации равнялся 0,537, т.е. был близок идеальной двухпартийной системе, на что указывает очередной избирательный индекс, т.е. индекс эффективного количества политических партий, который равнялся 2,16 [16,

с. 187]. Несмотря на весьма «многоцветный» политический плюрализм, перевес сильнейших политических субъектов не должен находиться под угрозой. Большое количество политических партий в парламенте и низкий уровень фрагментаризации партийной системы в значительной степени являются эффектом рассматриваемой избирательной формулы.

Как уже многократно бывало, победитель на выборах на основе данной формулы может получить в одномандатных избирательных округах относительно небольшую поддержку. Дэвид Фаррелл приводит пример избирательного округа в Инвернесс, Нэрн и Лохабер, где в 1992 году победил сэр Расселл Джонстон, хотя получил едва 26% голосов. Если же учесть также избирателей, которые не приняли участие в голосовании, то оказывается, что он получил лишь 19% голосов [5, с. 19]. Данный пример подтверждают результаты выборов в Палату общин в Великобритании на протяжении длинного периода времени; определенный процент победителей в отдельных избирательных округах имел лишь умеренно низкий уровень поддержки избирателей. В последние годы, кажется, что данное явление (таблица 2) даже углубляется. Оно может отрицательно влиять на уровень общественной легитимации выбранных представителей, особенно в случае, когда у большинства избирателей в округе нет своего представителя в парламенте [11, с. 32–67].

Таблица 2

Члены британского парламента, выбранные большинством, не превышающим 50% от всех голосов в период 1918–2010 гг.

Год выборов	Число депутатов «меньшинства»	% депутатов «меньшинства» от общего числа депутатов
1918	97	14,5
1922	173	30,0
1923	203	35,2
1924	124	21,5
1929	310	53,8
1931	34	5,9
1935	58	10,1
1945	174	29,0
1950	187	29,9
1951	39	6,2
1955	37	5,9
1959	80	12,7

Продолжение табл. 2

1964	232	36,8
1966	185	29,4
1970	124	19,7
февраль 1974	408	64,3
октябрь 1974	380	59,8
1979	207	32,6
1983	334	51,4
1987	283	43,5
1992	258	39,6
1997	310	47,0
2001	311	47,3
2005	416	64,1
2010	433	66,6
2015	334	51,4

Источник: собственная разработка

Учитывая вышеуказанные политические результаты, систему FPTP следовало бы причислить к системам дискриминирующим. Результатом весьма высоко поднятой «планки» для кандидатов, не принадлежащих к двум самым большим политическим партиям, может стать потеря желания соперничать на выборах. Результат данного явления – относительно небольшое количество субъектов, соперничающих в борьбе за одно место в парламенте, в типичном избирательном округе. Если маленькие партии не считают данного избирательного округа округом, в котором они имеют большую поддержку избирателей, то часто отказываются от выдвижения кандидатов. Среднее число кандидатов в избирательном округе падает также вследствие того, что во многих избирательных округах в выборах выдвигается лишь один кандидат. В контексте исследований Д. Батлера следует добавить, что среднее число кандидатов, приходящихся на один избирательный округ, на выборах в Палату общин после 1945 года варьируется между 2,2 и 4,1 (учитывая кандидатов, которые получили как минимум одну восьмую голосов – 2,1 и 2,8 [3, с. 226–269]). Такие избирательные решения влияют на потерю желания потенциальных кандидатов принимать участие в соперничестве; не способствуют политической инклюзии [9, с. 406].

Несмотря на представленные политические последствия формулы относительного большинства, ее сторонники

подчеркивают преимущества: возможность стабилизировать политическую сцену. К примеру, краткий срок формирования правительства и стабильность структуры правления (обычно мажоритарной, однопартийной). В Великобритании правительство формируется обычно на следующий день после выборов, в то время как, например, в Бельгии после выборов в 2010 году на основе пропорциональной системы оно формировалось 535 дней, в ФРГ после выборов в 2017 году на основе смешанной системы – 170 дней.

Подытоживая, следует подчеркнуть, что гипотезы, представленные в начале данной статьи, были доказаны. Мажоритарные системы с формулой относительного большинства в условиях большого количества политических партий на избирательном уровне способствуют высокому уровню диспропорциональности и образованию двухпартийной системы. Данная избирательная система влияет отрицательно на политические партии со средним избирательным потенциалом во всей стране, но небольшое количество мест в парламенте могут получить микро-партии, поддержка которых сосредоточивается главным образом в одном или нескольких избирательных округах. Хотя с данной избирательной системой связано несколько проблем, перечисленных в данной статье, то она влияет на политическую стабилизацию в стране.

Список используемых источников

1. Bisztyga Andrzej. Wybrane zagadnienia prawa wyborczego do brytyjskiej Izby Gmin, (w:) Alternatywne sposoby głosowania a aktywizacja elektoratu, Grabowska S., Grabowski R. (red.), Rzeszów 2007
2. Blackburn Robert. The Electoral System in Britain, London 1995
3. Butler David. British Political Facts, London 1986
4. Duverger Maurice. Duverger's Law: Forty Years Later. (w:) Electoral Laws and their Political Consequences, Grofman Bernard, Lijphart Arend (red.), New York 1986
5. Farrell David. Electoral Systems: A Comparative Introduction, New York 2001
6. Gallagher Michael. Proportionality Disproportionality and Electoral Systems "Electoral Studies" 1991 10 (1)
7. Heydrich Joseph. Amerykański system wyborczy – czy w Polsce również się sprawdzi?, (w:) Prawo wyborcze i wybory. Doświadczenia

dwudziestu lat procesów demokratyzacyjnych w Polsce, Stelmach Andrzej (red.), Poznań 2010

8. Hix Simon, Johnston Ron, McLean Iain. Choosing an Electoral System. A Research Report Prepared for the British Academy, London 2010

9. Nohlen Dieter. Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych. Warszawa 2004

10. Rae Douglas. The Political Consequences of Electoral Laws, New Hale 1967

11. Rallings Colin. Thrasher Michael, British Electoral Facts 1832 – 2012, London 2012

12. Riker William H. Duverger's Law Revisited. (w:) Electoral Laws and their Political Consequences, Grofman Bernard, Lijphart Arend (red.), New York 1986

13. Rzążewski Karol, Słomczyński Wojciech, Życzkowski Kazimierz/ Każdy głos się liczy. Wędrowka przez krainę wyborów, Warszawa 2014

14. Sartori Giovanni. The Party Effects of Electoral Systems. (w:) Political Parties and Democracy, Diamond Larry, Gunther Richard (red.), Baltimore 2001

15. Sartori Giovanni. The Influence of Electoral Systems: Faulty Laws or Faulty Method? (w:) Electoral Laws and their Political Consequences, Grofman Bernard, Lijphart Arend (red.), New York 1986

16. Siaroff Alan. Comparative European Party Systems. An Analysis of Parliamentary Elections since 1945. New York-London 2000

17. Siaroff Alan. Comparing Political Regimes. A Thematic Introduction to Comparative Politics, Toronto 2013

18. Sokół Wojciech. Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, Lublin 2007

19. Urbaniak Krzysztof. Prawo wyborcze do parlamentu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, (w:) Prawo wyborcze do parlamentu w wybranych państwach europejskich, Grabowska Sabina, Składowski Konrad (red.), Kraków 2006

20. Żukowski Arkadiusz. Systemy wyborcze. Wprowadzenie, Olsztyn 1999

Сокул Войцех

Мажоритарная избирательная система – диспропорциональность и другие политические последствия (на примере выборов в Палату общин в Великобритании)

Цель данной статьи – доказать гипотезы, касающиеся политических последствий мажоритарной избирательной системы. Предметом анализа является, между прочим, вопрос диспропорциональности результата выборов, влияющий на

партийную систему и ее стабильность. В статье исследуется также вопрос шансов получить места в парламенте партиями со средним избирательным потенциалом и микро-партиями. Кроме того, в данном исследовании поднимаются вопросы парадоксов результатов выборов, форм выборной манипуляции, проблем, связанных с легитимизацией победивших партий и депутатов, шансов создать стабильное правительство.

Ключевые слова: выборы, избирательная система, система FPTP, мажоритарная система, диспропорциональность выборов, политические партии, избирательная легитимизация, Палата общин, Великобритания

Sokul Wojciech

Majority electoral system - disproportionality and other political consequences (using example of elections to the House of Commons in the UK)

The aim of the text is to verify hypotheses about the political consequences of the majority voting formula. The subject of the analysis will include the issue of the disproportionality of the election result, which in turn influences the configuration of the party system and its stabilization. Research will also concern the chances of parties with medium electoral potential and the so-called micro parties, paradoxes of electoral results, elements of electoral manipulation, problems with the legitimacy of winning political parties and deputies, chances to create a stable ruling system.

Keywords: election, electoral system, FPTP system, majority formula, disproportionality of elections, political parties, electoral legitimacy, House of Commons, Great Britain

**ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ У ПРОЦЕСІ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ВИБОРИ ДО
ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
(2015–2017 РР.)**

У статті проаналізовано вибори до об'єднаних територіальних громад в Україні в умовах процесу децентралізації влади. Розглянуто Закон України «Про місцеві вибори» як законодавчу основу їх проведення, а також основні прогалини в ньому, що ускладнюють проведення виборів до ОТГ. Зауважено про існуючі проблеми формування виборчих округів та особливості складу територіальних виборчих комісій. На основі статистики явки виборців під час місцевих виборів до ОТГ зроблено висновки про вплив процесу децентралізації влади на традиційно невисокий інтерес громадян до місцевих виборів.

Ключові слова: *децентралізація влади, місцеве самоврядування, місцеві вибори, виборчий процес.*

Вибори є важливим об'єктом дослідження для соціально-політичних наук та юриспруденції. В політичній науці актуальність вивчення виборчого процесу зумовлена як різноманітням потенційних предметів для аналізу, так і можливістю проведення дослідження на різних рівнях політики. Щодо дослідження виборів в Україні, то традиційно відзначається переважна зацікавленість пересічних громадян і науковців у виборах Президента України та Верховної Ради. Однією з причин невисокої уваги до місцевих виборів можна вважати проблеми законодавчого наділення органів місцевого самоврядування в Україні реальними повноваженнями. Розпочатий процес децентралізації влади, який має на меті вирішити цю проблему, може вплинути на реальний статус місцевих виборів у суспільній свідомості. Наразі вибори до новостворених об'єднаних територіальних громад є актуальною проблемою як з точки зору необхідності удосконалення нормативно-правової бази проведення місцевих виборів, так і з точки зору дослідження реального перерозподілу сил на локальному рівні політики.

Актуальність проблеми децентралізації влади в Україні підтверджується великим науковим інтересом до її дослідження. В загальному аналізом децентралізації влади в Україні займаються такі науковці, як: В. Авер'янов, В. Бакуменко, О. Бориславська, М. Братковський, І Грицяк, В. Кобець, А. Лелеченко, В. Мамонова, Н. Ротар, В. Свистун, О. Скрипнюк, І. Цурканова, О. Штир'юв та ін. Також в науковому дискурсі присутні окремі дослідження стосовно проведення виборів в об'єднаних територіальних громадах (А. Авксентьева, Д. Скупченко, А. Селіванова, П. Стецюка та ін.), щоправда, їх кількість до цього часу не є значною. Такі праці відзначаються аналізом виборів на окремо взятій території, не узагальнюючи їх проведення в загальнодержавному контексті.

Метою даного дослідження є комплексний політологічний аналіз виборів до об'єднаних територіальних громад в Україні протягом 2015–2017 рр. Для його здійснення звернемо увагу не лише на проблеми законодавчого забезпечення виборів, але й на реальну практику їх проведення.

Офіційно процес децентралізації влади в Україні розпочався 1 квітня 2014 р., коли Кабінетом Міністрів України було прийнято «Концепцію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади» [11]. З того часу було внесено зміни та удосконалено існуючу нормативно-правову базу функціонування місцевого самоврядування в Україні. Одним з ключових нововведень, яке уособлює започатковану реформу, стали об'єднані територіальні громади (введені Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. [9]). Об'єднання жителів населених пунктів в ОТГ супроводжується необхідністю проведення виборів для обрання нових представників до органів місцевого самоврядування. Перші місцеві вибори відбулись 25 жовтня 2015 р. у 159 об'єднаних громадах. Відтоді і до кінця 2017 р. місцеві вибори уповноважили роботу 663 новосформованих громад [15].

Проведення виборів до об'єднаних територіальних громад регулюється Законом України «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 р. [10], яким був замінений попередній Закон «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Незважаючи на

формування нової нормативно-правової бази з урахуванням діючої реформи, проведення місцевих виборів протягом останніх двох років відзначалось низкою законодавчих неузгодженостей та пробілів. Це спричиняло не лише проблеми з призначенням виборів до нових проголошених громад, але й численні порушення на самих виборах, про які зауважували спостерігачі. Деякі з них було вирішено шляхом внесення змін до законів, проте все ще залишаються невирішені питання.

Донедавна існувала проблема з призначенням виборів до об'єднаних територіальних громад, до яких вирішили долучитись мешканці ще одного населеного пункту поблизу. В 2016 р. її можливо було вирішити лише призначенням нових виборів до всієї об'єднаної громади. Розв'язало цю проблему прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо добровільного приєднання територіальних громад)» від 9 лютого 2017 р. Загалом з часу отримання цього законопроекту Верховною Радою у червні 2016 р. і до його прийняття пройшло близько восьми місяців. Згідно закону було внесено зміни до Закону «Про місцеві вибори», в якому статтю 2 було доповнено пунктом 6: «Додаткові вибори депутатів сільських, селищних рад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія територіальної громади, що приєдналася до об'єднаної територіальної громади» [7].

Невирішеною проблемою залишається організація та проведення виборів в об'єднаній територіальній громаді, яка розташована в суміжних районах, а також навколо міст обласного значення. У 2016 р. Центральна виборча комісія не надавала дозволу на проведення виборів у таких об'єднаних громадах. На той час голова Комітету з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування Сергій Власенко коментував цю ситуацію наступним чином: «Всі суперечки точаться довкола алгоритму: ЦВК вважає, що нову громаду створено, парламент має змінити межі районів і після цього Центрвиборчком призначить вибори. Ми ж вважаємо, що громада вважається створеною з моменту прийняття рішення останньою громадою, що входить до її складу» [1]. На розв'язання проблеми був спрямований Закон України «Про

внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» від 14 березня 2017 р. [8]. Проте дії законодавців не внесли ясності щодо самого проведення виборів у таких громадах.

Згідно внесеним змінам до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» було визначено «якщо до складу об'єднаної територіальної громади увійшла територіальна громада (територіальні громади), розташована на території суміжного району, розширенню підлягають межі району, на території якого розташований адміністративний центр утвореної об'єднаної територіальної громади» (ст. 7, п. 9). Хоча зміни не торкнулись закону «Про місцеві вибори», ст. 8 ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» також була доповнена наступними пунктами: «У разі якщо до складу об'єднаної територіальної громади увійшли територіальні громади, розташовані на територіях суміжних районів рішення Центральної виборчої комісії про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови об'єднаної територіальної громади приймається до зміни меж відповідних районів» (ст. 8, п.13.1), а «загальний склад районної ради району, на території якого не розташований адміністративний центр об'єднаної територіальної громади, та кількість виборчих округів, що мають бути утворені на території відповідного району, визначаються без урахування виборців, які належать до об'єднаної територіальної громади на території цього району, та відповідних адміністративно-територіальних одиниць» (ст. 8, п.14.1) [8].

Залишається нерозкритим питання проведення виборів до ОТГ навколо міст обласного значення [14]. Згідно внесеним змінам до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» було лише вказано, що «утворення об'єднаної територіальної громади, до складу якої увійшли територіальна громада міста республіканського Автономної Республіки Крим або обласного значення і територіальна громада (територіальні громади) села, селища, іншого міста суміжного району, зміни меж районів не потребує» (ст. 7, ч. 10) [8].

На недосконалості закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» наголосила ЦВК під час власного засідання та звернулася з цього приводу до комітетів Верховної Ради України. Зокрема, було підкреслено, що «оскільки в законі про місцеві вибори відсутні норми щодо особливостей організації підготовки та проведення перших виборів в об'єднаній територіальній громаді, розташованій у двох або більше суміжних районах, виникла низка проблемних питань, що потребують невідкладного врегулювання на рівні закону [...] окремі зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» від 14 березня 2017 року № 1923-VIII, спричинили системне розбалансування законодавства про місцеві вибори» [3]. Незважаючи на те, що дане звернення відбулось у вересні 2017 р., до цього часу депутатами не було внесено відповідних змін до Закону «Про місцеві вибори».

Потребує розгляду також практика проведення виборів до об'єднаних територіальних громад протягом останніх двох років. Очевидно, що недосконалість нормативно-правової бази до цього часу здійснює негативний вплив на їх реалізацію. Щодо проведення виборів в типових об'єднаних громадах, які не включають населені пункти суміжних районів та міста обласного значення, то під час перших виборів до ОТГ 25 жовтня 2015 р. активісти громадської організації «ОПОРА» стверджували про нестабільність та невизначеність виборчого законодавства щодо окремих важливих процедур [4]. Серед інших проблем, які гостро постали на місцевих виборах до об'єднаних громад у 2015–2016 рр., є також питання утворення виборчих округів. Як зауважували спостерігачі, відсутність в законодавстві гранично допустимих відхилень від середньої кількості виборців у виборчому окрузі та необхідність дотримання адміністративно-територіального устрою при утворенні округів спричинили виникнення конфліктних ситуацій (у тому числі судових оскаржень) між виборчими комісіями та суб'єктами виборчого процесу [2].

Стосовно виборів 29 жовтня 2017 р., окрім вже названих проблем, також було зауважено про порушення принципу правової визначеності стосовно права місцевих організацій політичних партій вносити подання до складу виборчих комісій та висувати кандидатів на місцевих виборах [12]. Останнє спричинило низький рівень залучення місцевих політичних партій до складу територіальних виборчих комісій. Окрім цього, домінування місцевих організацій партій, що представлені в парламенті, також було зумовлене визначеною законодавством квотою у вигляді подачі двох обов'язкових кандидатур (ст. 22, п. 3 ЗУ «Про місцеві вибори» [10]). Наприклад, на виборах 11 та 18 грудня 2016 р. серед 185 ТВК найбільша кількість членів комісій представляли парламентські політичні партії: ВО «Батьківщина» (431), «Блок Петра Порошенка» (410), «Народний фронт», «Опозиційний блок», Радикальна партія Олега Ляшка (222) та Об'єднання «Самопоміч» (71) [6]. На місцевих виборах 29 жовтня 2017 р. більше 17% усіх посад у ТВК належали представникам «Блоку Петра Порошенка» та ВО «Батьківщина» [12]. А під час формування 38 ТВК на виборах 24 грудня 2017 р., які охоплювало спостереження ГО «ОПОРА», серед 582 кандидатур майже 80% були запропоновані осередками парламентських партій [13].

Недосконала законодавча база є ключовою рисою виборів до об'єднаних територіальних громад протягом останніх двох років, проте не єдиною. Оскільки, аргументуючи доцільність нашого дослідження, ми зауважили про можливість підвищення рівня зацікавленості громадян до місцевих виборів у зв'язку з проведенням реформи, важливо проаналізувати чи дійсно це відбулось. Наприклад, під час виборів 25 жовтня 2015 р. явка виборців склала 46,5% та була дещо меншою, ніж під час місцевих виборів 2010 р. (48,7%) [4]. Також суттєво не змінилась ситуація через два роки, коли під час виборів до об'єднаних громад 29 жовтня 2017 р. явка сягала 48,2% [5].

Серед особливостей місцевих виборів протягом 2015–2017 рр. також варто відзначити відсутність системних порушень, які б вплинули на результати виборів чи підрахунок голосів. Зрив голосування у Маріуполі та Красноармійську за обрання депутатів міських рад і мерів 25 жовтня 2015 р., звичайно, не

відноситься до виборів у ОТГ, проте звертає увагу на необхідність контролю за підготовкою та виготовленням бюлетенів. На сьогодні увага учасників виборчого процесу до цього інструменту взаємного контролю є невисокою. За свідченням активістів ГО «ОПОРА», контрольні комісії, які є важливим засобом контролю за виготовленням виборчих бюлетенів, були відсутні у 64% ОТГ під час виборів 24 грудня 2017 р. [13].

Висновки. У дослідженні було здійснено спробу проаналізувати особливості проведення місцевих виборів до об'єднаних територіальних громад протягом 2015-2017 рр. Їх ключовою рисою, яка проявлялася як на стадії підготовки, так і проведення виборів є недосконала законодавча база. На прикладі вирішеного питання з призначенням додаткових виборів у ОТГ, де після створення приєднався ще один населений пункт, а також невирішеної досі проблеми проведення виборів до ОТГ, до складу якого входять населені пункти суміжного району, можна стверджувати про запізнілу та не завжди результативну реакцію законотворців на вказані виклики. Оскільки більшість проблем спричинені триваючим процесом децентралізації влади, а в 2020 р. заплановано проведення місцевих виборів у об'єднаних громадах на території всієї України, подібні законодавчі прогалини і колізії повинні вирішуватись, на нашу думку, в стислі часові рамки.

У дослідженні не було підтверджено припущення про підвищення рівня зацікавленості громадян у місцевих виборах у зв'язку з процесом децентралізації влади. Статистика явки виборців свідчить про відсутність змін порівняно з місцевими виборами 2010 р. Окрім цього також зауважено про переважне представництво членів місцевих осередків парламентських політичних партій у складі територіальних виборчих комісій.

Незважаючи на отримані результати, проведене дослідження не розкриває повністю проблему місцевих виборів до об'єднаних громад в Україні. Перспективними, на нашу думку, є подальші дослідження електоральної поведінки та преференцій громадян, а також їх порівняння.

Список використаних джерел

1. Вуець П. Вибори в об'єднаних громадах. Усі подробиці голосування 11 та 18 грудня. URL: <https://glavcom.ua/publications/vibori-v-objednanih-gromadah-usi-podrobici-golosuvannya-11-go-ta-18-grudnya-387157.html>
2. Звіт за результатами спостереження Громадянської мережі ОПОРА на перших місцевих виборах у об'єднаних територіальних громадах 11 та 18 грудня 2016 року. Жовтень – листопад 2016 року. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/zvity/43617-zvit-za-rezultatamy-sposterezhennia-hromadianskoi-merezhi-opora-na-pershykh-mistsevykh-vyborakh-u-obiednanykh-terytorialnykh-hromadakh-11-ta-18-hrudnia-2016-roku-zhovten-lystopad-2016-roku>
3. Комісія звернулася до комітетів Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя і з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування щодо підготовки відповідних змін до законодавчих актів для унормування особливостей організації підготовки та проведення перших місцевих виборів. URL: http://www.cvk.gov.ua/news/news_05092017.htm
4. Місцеві вибори: проміжні підсумки спостереження ОПОРИ. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/zvity/9865-miscevi-vybory-promizhni-pidsumky-sposterezhennja-opory>
5. Місцеві вибори: явка становить понад 48%. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/mestnye-vybory-vka-sostavila-48-1509313206.html>
6. Огляд результатів формування ТВК на перших місцевих виборах у об'єднаних територіальних громадах 11 і 18 грудня 2016 року. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/zvity/43499-ohliad-rezultativ-formuvannia-tvk-na-pershykh-mistsevykh-vyborakh-u-obiednanykh-terytorialnykh-hromadakh-11-i-18-hrudnia-2016-roku>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад: Закон України від 9 лютого 2017 р. № 1851-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1851-viii>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів: Закон України від 14 березня 2017 р. № 1923-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1923-19>
9. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19/page>
10. Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 р. № 595-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page>

11. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

12. Проміжний звіт за результатами спостереження ОПОРИ на перших місцевих виборах в об'єднаних територіальних громадах 29 жовтня 2017 року (вересень – 2017). URL: <https://www.oporaua.org/vybory/zvity/44585-promizhnyy-zvit-za-rezultatamy-sposterezhennya-opory-na-pershykh-mistsevykh-vyborakh-v-obyednanykh-terytorialnykh-hromadakh-29-zhovtnya-2017-roku-veresen-2017>

13. Проміжний звіт за результатами спостереження на перших місцевих виборах у об'єднаних територіальних громадах 24 грудня 2017 року (04.11.2017 – 21.12.2017). URL: <https://www.oporaua.org/vybory/zvity/45156-promizhnyi-zvit-za-rezultatamy-sposterezhennia-na-pershykh-mistsevykh-vyborakh-u-obyednanykh-terytorialnykh-hromadakh-24-hrudnia-2017-roku-04112017-21122017>

14. Ротар Н. Ю. Ротар Н. Вибори як механізм формування та динаміки регіонального політичного режиму у Чернівецькій області // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2018. № 1 (93). С. 205–227.

15. ЦВК призначило вибори ще у 49 об'єднаних громадах. URL: <http://decentralization.gov.ua/news/7157>

Манчуленко Галина

Особенности избирательной системы в процессе децентрализации власти в Украине: выборы в объединенных территориальных общинах (2015-2017)

В статье проанализированы выборы в объединенных территориальных общинах в Украине в условиях процесса децентрализации власти. Рассмотрен Закон Украины «О местных выборах» как законодательная основа их проведения, а также основные пробелы в нем, затрудняющие проведение выборов в общинах. Обращено внимание на существующие проблемы формирования избирательных округов и особенности состава территориальных избирательных комиссий. На основе статистики явки избирателей во время местных выборов в общинах сделаны выводы о влиянии процесса децентрализации власти на традиционно невысокий интерес граждан к местным выборам.

Ключевые слова: децентрализация власти, местное самоуправление, местные выборы, избирательный процесс

Manchulenko Halyna

Features of the electoral system in the process of power decentralization in Ukraine: elections to the communities (2015-2017)

The article analyzes elections to the united territorial communities in Ukraine in the process of power decentralization. The Law "On Local Elections" is considered as the legal basis for reform, as well as the main gaps in it, which make difficult to hold elections to the communities. We considered by examples how quickly and qualitatively the Ukrainian parliament solves the problems of conducting elections to communities. The problems of electoral districts formation and composition features of territorial election commissions were noted also. On the basis of voter turnout statistics during the local elections, we summed up the process of power decentralization affects low interest of citizens in the local elections. Among the peculiarities of local elections during 2015-2017, there were also no systemic violations which may affect election results or counting votes. It should be emphasized although elections to communities in 2015-2017 are characterized by legal uncertainty they are the basis for the upcoming local elections in 2020.

Keywords: decentralization of power, local self-government, local elections, election process.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ

Недокус Ігор

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2016 РОКУ У РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ: В ОЧІКУВАННІ ЗМІН

У роботі висвітлено результати парламентської виборчої кампанії 2016 р. у Республіці Білорусь. Охарактеризовано зміни до виборчого законодавства країни, ухвалені ЦВК напередодні виборів. Розглянуто висновки та рекомендації міжнародних спостерігачів за їх результатами. Розкрито зміни структури нового складу білоруського парламенту. У роботі окреслено наступні тенденції проведення парламентських виборчих кампаній та розвитку парламентаризму в Білорусі: зростання партійного представництва, обрання депутатом представника опозиційної політичної партії, традиційна відсутність належного структурування. Наголошено на збереженні старих форм і методів діяльності обраного парламенту.

Ключові слова: парламентаризм, парламентські вибори, парламентська опозиція, політичні партії, виборче законодавство

Парламентські вибори в Білорусі у вересні 2016 р. були організовані ефективно, але, незважаючи на певні позитивні кроки білоруської влади, низка давніх системних проблем організації виборів в країні залишаються невирішеними. Таким є головний висновок міжнародних спостерігачів, висловлених у підсумковій доповіді ОБСЄ. Представники білоруської опозиції вважають існуючий стан у сфері виборів в країні «патовою ситуацією»: влада не бажає нічого змінювати, а представники опозиції не можуть примусити владу до змін. Сформовані для проведення виборів виборчі комісії, на їх думку, перетворились в структури вертикалі влади. Парламентська кампанія 2016 р. у Республіці Білорусь стала своєрідним Рубіконом у політичному житті країни, продемонструвавши зростання впливу політичних

партій у політичних процесах, зазначають аналітики провладного експертного центру «Євразія. Експерт». Парламентські вибори не привели до трансформації функцій і ролі Національних зборів у політичній системі країни – підсумовують білоруські науковці. Такими є оцінки останніх парламентських виборів 2016 р. у Республіці Білорусь.

Тому, незважаючи на те, що наступні чергові вибори білоруського парламенту відбудуться у 2020 р., необхідність суттєвих змін виборчого законодавства, удосконалення виборчих процедур, які унеможливають тотальне використання адміністративного ресурсу, справжній розвиток парламентаризму у центрі уваги білоруських, і не тільки, науковців, експертів, політиків і громадських діячів.

Метою статті є окреслення тенденцій розвитку парламентаризму у Республіці Білорусь за результатами парламентських виборів 2016 р.

Серед наукових публікацій, присвячених аналізу результатів парламентських виборів 2016 р. у Білорусі відзначимо декілька робіт. Відомий білоруський політолог А. Казакєвіч, констатує певні зміни структури білоруського парламенту за результатами виборів 2016 р., наголошує на збереженні старих форм та методів його діяльності [3]. У статті М. Пастухова робиться акцент на особливостях білоруського законодавства про вибори, а також практики його застосування. За результатами вносяться пропозиції щодо реформування законодавства про вибори Білорусі [6]. Автори аналітичної доповіді «Білоруські вибори – 2016: політичний Рубікон» вважають подію важливою віхою на шляху трансформації політичної системи країни [1].

Міжнародні спостерігачі відзначають неоднозначність змін, пов'язаних з проведенням парламентських виборів у Республіці Білорусь. Зокрема наголошують на збільшенні числа кандидатів, в тому числі від опозиції. Проте, на їх думку, виборчій кампанії не вистачало прозорості.

«Під час виборчої кампанії державні ЗМІ в значній мірі були зосереджені на висвітленні діяльності президента та інших державних органів, а також політичних заяв голови ЦВК. Тим часом, повідомлення про кандидатів практично були відсутні і в

значній мірі обмежувалися короткими попередньо записаними виступами», – вважають автори доповіді ОБСЄ [7].

Існуюча в країні нормативно-правова база проведення виборів містить необґрунтовані обмеження основних свобод, зокрема слова і зібрань, а також інших цивільних і політичних прав. Обмеження також включають широкі повноваження діяти на власний розсуд при відмові в реєстрації або скасування реєстрації політичних партій і громадських об'єднань; криміналізації діяльності незареєстрованих правозахисних організацій; кримінальну та адміністративну відповідальність за дискредитацію, наклеп і образу, а також заклики або дії, спрямовані на зрив, скасування або перенесення виборів; обтяжливу процедуру проведення громадських зібрань, а також непропорційні санкції за проведення несанкціонованих зборів.

З плюсів в доповіді зазначено належне ставлення до міжнародних спостерігачів і менше обмежень щодо місць для агітації і масових заходів. У доповіді також говориться про відсутність процедурних заходів безпеки в процесі голосування і підрахунку голосів, які «були затьмарені значною кількістю порушень і відсутністю прозорості» [7].

На думку експертів ОБСЄ, існуюча в країні конституційно-правова база не може в повній мірі гарантувати проведення виборів відповідно до міжнародних стандартів. Згадуються шість постанов ЦВК, прийнятих на основі пропозицій експертної групи, що стосуються технічного боку проведення виборів. Однак інші рекомендації БДПЛ/ОБСЄ враховані не були, додають автори доповіді, що свідчить про необхідність проведення комплексної реформи виборчої системи в рамках більш широкого процесу демократизації. «Лише незначна кількість членів виборчих комісій представляли опозицію. Крім того, представники місцевих органів влади домінували в керівництві виборчими комісіями», – наголошується в доповіді [7].

Представники ОБСЄ критикують відсутність єдиного реєстру виборців, недоступність списків виборців для громадськості і наявність надмірної дозвільної системи реєстрації виборців до і в день виборів, що не виключає можливості багаторазового голосування. Так, процес реєстрації виборців

виключає можливість перехресних перевірок з метою попередження багаторазової реєстрації виборців. Списки виборців складаються відповідним місцевим органом влади для кожної виборчої дільниці та уточнюються ДВК. Списки виборців не надаються для громадського контролю з міркувань захисту особистих даних. Виборці можуть бути включені в списки як до, так і в день голосування при пред'явленні паспорта з підтвердженням проживання за вказаним місцем, що не запобігає можливості багаторазової реєстрації виборців і багаторазового голосування.

Також впродовж виборчої кампанії було подано близько 1600 скарг: велика частина з них стосувалася роботи виборчих комісій, дострокового голосування, голосування в день виборів і підрахунку голосів. Більшість скарг не були розглянуті в ході відкритих засідань і, всупереч закону, лише деякі рішення по ним були опубліковані.

ЦВК Білорусі напередодні парламентських виборів 2012 р. ухвалила шість постанов, в яких були враховані деякі з попередніх рекомендацій міжнародних спостерігачів, а саме: публікацію в мережі Інтернет інформації про засідання виборчих комісій, рішень у виборчих спорах і результатами виборів, а також розширення прав спостерігачів.

Підсумкова доповідь ОБСЄ закінчується 32 рекомендаціями Білорусі по демократизації процедури виборів. Серед пріоритетних:

- переглянути існуюче законодавство, щоб «забезпечити рівні права для кандидатів, справжню конкуренцію, вільне волевиявлення виборців і цілісність виборчого процесу»;
- уникати непотрібних обмежень на формування політичних партій і організацій;
- основні аспекти виборчого процесу повинні регулюватися законом, а не постановами ЦВК;
- для підвищення прозорості результати виборів повинні публікуватися з розбивкою по виборчих дільницях і окремо для кожного кандидата. Вони повинні включати кількість голосів «проти всіх», а також число дійсних, недійсних і зіпсованих бюлетенів;

- забезпечити безперешкодний доступ спостерігачів до всіх етапів виборчого процесу, включаючи роботу комісій, звірку підписів та інших документів кандидатів, перевірку списків виборців і протоколів голосування;
- проводити дострокове голосування з тими ж заходами безпеки, що і в основний день виборів, включаючи вимогу про наявність на дільниці кворуму членів виборчому і оприлюднення цифр явки по кожному дню;
- прозорий підрахунок голосів з оголошенням вмісту кожного бюлетеня при всіх присутніх на дільниці [7].

Серед інших рекомендацій: відміна бар'єру явки на виборах, зрозумілі критерії та механізми для реєстрації кандидатів, чіткий поділ держави і кандидата, а також рівне ставлення до всіх учасників. Також агітація має проводитися без зловживання службовим становищем, тиску на співробітників і підтримки з боку державних підприємств або субсидованих державою компаній. ОБСЄ не рекомендує включати до складу дільничних виборчкомів чиновників, створити єдиний електронний і публічно доступний реєстр виборців.

Щодо рекомендацій ОБСЄ, то у білоруському МЗС заявили, що звіт носить «в цілому збалансований характер». Поряд з критичними оцінками він містить і згадки про позитивні аспекти минулої кампанії та кроки білоруської влади, спрямовані на продовження роботи з удосконалення виборчого процесу з урахуванням рекомендацій БДПЛ/ОБСЄ. Прес-секретар МЗС Білорусі Дмитро Мірончик вважає, що звіт БДПЛ можна розглядати «як основу для подальшого діалогу та конструктивної взаємодії з Бюро по виборчій проблематиці» [5].

Парламентські вибори 2016 р. у Білорусі важливі також з огляду на розвиток парламентаризму у нашій країні-сусідці. Основним політичним наслідком для парламенту, вважає білоруський політолог А. Казакевіч, стали помітні зміни політичної структури в результаті виборів вересня 2016 р. [3]. Вперше з 2000 р. депутатами стали представник опозиції і громадянської спільноти. Політичні партії отримали рекордне представництво, починаючи з виборів 1995 р.: кількість партійних функціонерів в нижній палаті білоруського парламенту

серйозно збільшилася – в три рази. Так, у минулому складі парламенті білоруські партії були представлені всього 5 комуністами і одним представником Республіканської партії праці і справедливості (РПТС). Підсумки виборів нового парламенту показують збільшення числа партійних депутатів в три рази: від комуністів буде 8 депутатів, від Білоруської патріотичної партії (БПП) і РПТС – теж 8, від Ліберально-демократичної партії і Об'єднаної громадянської партії – по одному. Разом – вісімнадцять депутатів в новому парламенті проти шести в старому, зростання в три рази.

Також вперше з 2004 р. значно змінилася вікова структура депутатського корпусу на користь депутатів у віці від 40 до 50 років, що може означати відхід від моделі, за якої парламент виступає місцем завершення адміністративної та політичної кар'єри. Збільшилося представництво виробничого сектора при скороченні кількості представників владної вертикалі [3].

При цьому, зазначає А. Казакєвіч, важко говорити про реальні політичні наслідки таких змін. Якщо ці зміни і були спрямовані на збільшення політичного плюралізму, то, як і багато інших спроб реформ в Білорусі, не були послідовними і перекривалися контрзаходи [3]. Також партійне представництво залишається незначним і недостатнім для колективної політичної діяльності. Більшість політичних організацій не представлені в парламенті лідерами/керівниками. На керівних посадах домінують представники виконавчої вертикалі. У парламенті не створено депутатські групи як основу прояву колективної політичної активності.

У законодавчому процесі парламент послідовно дотримується певної ролі, яка передбачає доопрацювання та ухвалення законопроектів, розроблених урядом або Адміністрацією президента, активність самих депутатів в ініціюванні нових законів незначна. При цьому в останні роки дещо збільшилася роль парламенту в зовнішній політиці, зокрема комунікації з міжнародними партнерами.

Відмінність в оцінках наслідків парламентських виборів 2016 р. для майбутнього країни демонструють автори аналітичної доповіді «Білоруські вибори – 2016: політичний Рубікон», які представляють провладне білоруське експертне середовище [1].

Вони вважають, що українські події серйозно девальвували ідею білоруського аналога Майдану - «Плошчы». На цьому тлі в опозиції намітилися ознаки відмови від радикального протистояння з чинною владою. Українська криза актуалізувала в білоруському суспільстві цінності безпеки і стабільності.

Передумовами цих тенденцій, на думку даних експертів, є те, що соціальна структура Білорусі трансформується: більш чітко виділяється приватний сектор, не настільки сильно пов'язаний з державою, відбувається зміна поколінь, розвиваються міські субкультури [1]. Це збільшує запит активної частини громадян на більш широку участь у громадському та політичному житті країни, який не можуть в повній мірі задовольнити існуючі інститути. В результаті до парламентських виборів 2016 р Білорусь підійшла зі зміненим виборчим законодавством, що полегшує висування кандидатів у депутати від політичних партій. Розширення участі партій в політичному житті може стати одним із шляхів формування нових соціальних ліфтів.

Також, парламентська кампанія відрізнялася більшою кількістю партійних кандидатів. Якщо електоральний рейтинг всіх разом узятих політичних партій в 2012 р. становив не більше 15%, то за підсумками виборів 2016 р. кількість голосів за партійних кандидатів досягло 22,5%, а в Мінську – 44% [1]. У Палаті представників кількість депутатів від політичних партій збільшилася в два рази. Був подоланий «психологічний бар'єр» появи вперше з 2004 р. опозиційних депутатів. Це дає опозиції інструмент для подолання її периферійного положення в суспільстві і перетворення в системного гравця.

Щодо прогнозів на майбутній електоральний цикл то, на думку експертів, Білорусь постане перед вибором: продовжити сприяння розвитку партійної системи або залишитися на рівні результатів 2016 р. [1]. У наступні роки заплановано з'їзди найбільших суспільно-політичних сил країни, на яких буде вироблятися стратегія розвитку кожної структури. За підсумками перших років роботи нового складу парламенту, а також розвитку політичних партій і об'єднань буде прийнято рішення трансформувати виборчу систему в бік змішаної або зберегти мажоритарну систему. Останній чинник найбільш важливий з

огляду на те, що в 2020 р вперше в Білорусі впродовж року відбудуться і президентська і парламентська кампанії.

Тема удосконалення виборчого законодавства та організації виборів в країні викликає жваве обговорення впродовж останніх років. Так, відомий білоруський юрист М. Пастухов висловив наступні пропозиції. По-перше, слід висловити недовіру голові і всьому складу ЦВК, адже Л. Єрмошина була призначена на посаду голови ЦВК 14 листопада 1996 р. і з того часу керує цим виборним органом, а весь склад ЦВК, по суті, призначається главою держави. По-друге, варто скасувати дострокове голосування як інструмент маніпуляції голосами виборців.. Крім того, слід посилити контроль за голосуванням «на дому». По-третє, при підрахунку голосів голова комісії або його заступник повинен показувати кожен бюлетень для огляду і називати прізвище кандидата, за кого віддано голос. Потім бюлетені слід підрахувати і оголосити підсумки голосування на дільниці. Кандидат в депутати і його довірені особи мають право брати участь у підрахунку голосів виборців в будь-яких виборчих округах. По-четверте, перед проведенням виборів слід припинити політичні репресії щодо політичних і громадських активістів; внести відповідні поправки до Виборчого кодексу і в практику виборчих комісій; забезпечити доступ опозиції до державних ЗМІ; дозволити проведення передвиборних мітингів, зборів, пікетів. По-п'яте, необхідно докласти максимум зусиль для вироблення єдиної платформи демократичних сил на майбутніх виборах [4].

Декілька важливих електоральних відкриттів, на думку журналістки А. Бронь, продемонстрували парламентські вибори 2016 р. у Республіці Білорусь. По-перше, обрання депутатом Палати представників Є. Анісім, яка є заступницею голови громадського об'єднання «Товариства білоруської мови» і водночас працює в Інституті мовознавства Національної академії наук, свідчить, насамперед, про певний сигнал для російських партнерів в контексті політики «м'якої білорусизації». Свідченням цього є те, що Є. Анісім у якості пріоритетного завдання бачить набуття білоруською мовою статусу «реально державної» [2]. Для цього вона ініціюватиме проект закону про державну підтримку білоруської мови, створення національного

університету з білоруською мовою навчання і нового, повністю білоруськомовного, державного телеканалу. Ще одна її ініціатива - щоб всі законопроекти готувалися двома державними мовами.

По-друге, вперше до білоруського парламенту обрано представницю опозиційної Об'єднаної громадянської партії (ОГП) А. Канапацкую. Тепер, на думку А. Бронь, ОГП повинна визначитись зі своїм ставленням до результатів виборів: вибори сфальсифіковані (так було впродовж кількох парламентських кампаній) і тоді відкликати свою представницю або визнати вибори такими, що відбулися, підіграючи, по суті, владі [2].

Отже, парламентські вибори 2016 р. у Республіці Білорусь продемонстрували певні тенденції як в частині організації та проведенні виборчих кампаній, так і розвитку парламентаризму в країні загалом.

По-перше, ухвалення ЦВК Білорусі косметичних змін до виборчого законодавства свідчить про політику продовження співпраці з міжнародними організаціями, які ведуть спостереження за електоральними кампаніями та висновки яких легітимізують результати виборів. Місії ОБСЄ, США та ЄС оголосили про часткове визнання парламентських виборів 2016 р., відзначають «певний прогрес», що можна вважати досягненням білоруської влади.

По-друге, зростання партійного представництва у парламенті країни свідчить про зміни соціальної структури білоруського суспільства, зокрема зростання ролі приватного сектора, більш-менш незалежного у своїх діях та рішеннях від органів влади. Це збільшує запит активної частини громадян на більш широку участь у громадському та політичному житті країни, що має певний резонанс серед владної політичної еліти.

По-третьє, обрання депутатом Палати представників мовознавця Є. Анісім є продовженням політики «м'якої білорусизації» та намаганням білоруської влади створити власну мовно-культурну площадку поза концепцією «руського міра», незважаючи на демонстративні заяви перших осіб країни.

По-четверте, допуск представниці опозиційної Об'єднаної громадянської партії в Палату представників виявився достатнім для того, щоб у ЄС констатували, що незважаючи на те, що «ряд ключових рекомендацій БДПЛ/ОБСЄ і Венеціанської комісії

Ради Європи залишаються невиконаними, в республіці «помітні зусилля щодо розв'язання деяких давніх проблем, пов'язаних з виборчим законодавством». Проте, результати виборів демонструють достатньо контраверсійну картину – у парламенті представлені вже чимало білоруських партій, навіть опозиційні, але провладної партії немає.

По-п'яте, білоруська влада досить грамотно внесли дуже серйозний розбрат і в так не дуже щільні ряди білоруської опозиції. Що виберуть білоруські опозиційні лідери – покаже час. Проте, далеко не факт, що якщо вони підуть на загострення внутрішнього протистояння, то зможуть утримати опозиційні структури під своїм впливом.

По-шосте, відбулось омолодження депутатського корпусу, збільшення представництва виробничого сектора, що свідчить про зростання інтересу до інституту парламентаризму в країні. Проте, збереження ключових позицій, зокрема у керівництві парламенту, за вихідцями з вертикалі, відсутність належного політичного структурування вищого законодавчого органу, збереження бюрократичного, а не політичного, характеру депутатської діяльності, суттєво не змінює ролі парламенту у політичному процесі країни.

Список використаних джерел

1. Белорусские выборы – 2016: политический Рубикон. Аналитический доклад. URL: <http://eurasia.expert/upload/Belorysskie-vybory-2016.pdf>
2. Бронь А. Главный итог выборов в Беларуси. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2179038.html>
3. Казакевич Андрэй. Парламент: змены без наступстваў? // Белорусский ежегодник. 2017. Сборник обзорных и аналитических материалов по развитию ситуации в Республике Беларусь в 2016 году. URL: <http://nmnby.eu/yearbook/get/yearbook2017.pdf>
4. Михаил Пастухов: Выборы – это лучший путь к переменам. URL: <http://ucpb.org/news/politics/pastukhov-vybory-eto-luchshij-put-k-peremenam>
5. ОБСЕ выдало Беларуси 32 рекомендации по выборам. URL: <https://news.tut.by/economics/523108.html>
6. Пастухов М. Парламентские выборы 2016 года в Беларуси: правовые основы, процедуры, результаты. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30383203>
7. Республика Беларусь. Парламентские выборы 11 сентября 2016 года. Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами БДИПЧ/ОБСЕ. URL: <http://www.osce.org/ru/odihr/elections/290006?download=true>

Недокус Игорь

**Парламентские выборы 2016 года в Республике
Беларусь: в ожидании перемен**

В работе освещены результаты парламентской избирательной кампании 2016 г. в Республике Беларусь. Анализируются изменения в избирательное законодательство страны, принятые ЦИК накануне выборов. Рассмотрены выводы и рекомендации международных наблюдателей по их результатам. Раскрыты изменения структуры нового состава белорусского парламента. В работе обозначены следующие тенденции проведения парламентских избирательных кампаний и развития парламентаризма в Беларуси: рост партийного представительства, избрание депутатом представителя оппозиционной политической партии, традиционное отсутствие надлежащего структурирования парламента. Отмечены сохранения старых форм и методов деятельности избранного парламента.

Ключевые слова: парламентаризм, парламентские выборы, парламентская оппозиция, политические партии, избирательное законодательство.

Nedokus Ihor

**Parliamentary election of 2016 in the Republic of Belarus:
expecting for changes**

The paper highlights the results of the 2016 parliamentary election in the Republic of Belarus. The amendments to the electoral legislation approved by the CEC on the eve of the elections are described. The conclusions and recommendations of international observers on their results are considered. The changes in the new Belarusian parliament's composition are revealed. The paper outlines the following trends in election campaigning and parliamentarism development in Belarus: the growth of party representation, the election to a deputy of the representative of an opposition political party, traditional lack of proper structuring. It is emphasized on the preservation of old forms and methods of parliament's activity.

Keywords: parliamentarism, parliamentary election, parliamentary opposition, political parties, electoral legislation

ЗМІНИ ВИБОРЧИХ ПРАВИЛ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩІ ПЕРЕД МІСЦЕВИМИ ВИБОРАМИ 2018 РОКУ

Анотація. У 2018 р. у Польщі перед черговими місцевими виборами суттєво змінилися виборчі правила. Ключовими чинниками, що вплинули на їх прийняття були недоліки та проблеми, які виникали у попередні роки, зокрема затримка встановлення і оголошення результатів виборів 2014 року у зв'язку з аварією системи інформаційного забезпечення виборчого процесу.

До найважливіших нововведень можна віднести зміну способу формування Державної виборчої комісії; запровадження двох дільничних комісій замість однієї; професіоналізацію виборчих органів у зв'язку зі створенням корпусу виборчих службовців; законодавче визначення позначки “х”; скорочення підстав для визнання бюлетеня недійсним; зміна форми виборчого бюлетеня; збільшення терміну повноважень органів самоврядування до п'яти років та обмеження перебування на посаді війта у тій самій гміні двома каденціями.

Якщо частина цих нововведень покликані запобігати недолікам, які виникали під час попередніх виборів, то інші змінили акцент у напрямку збільшення політичного впливу з боку Сейму на Державну виборчу комісію.

Ключові слова: місцеві вибори, місцеве самоврядування, виборча система, Польща.

Вибори як інститут демократії покликані забезпечувати формування і періодичне оновлення виборних органів влади і місцевого самоврядування. Сучасні вибори відбуваються у рамках різних виборчих систем, кожна з яких має як свої переваги, так і недоліки, але для усіх них характерна мінливість. У багатьох країнах після кожного виборчого циклу більшою або меншою мірою проявляються проблеми політичного, організаційного чи суто технічного характеру. На практиці робота над їх розв'язанням призводить до коригування виборчих

правил, зміни інституційних та процедурних складових виборчої системи.

Аналіз змін у правилах проведення виборів у Республіці Польщі, запроваджених у 2018 р., а також причин, що зумовили їх появу важливий не лише з наукової, але й з практичної точки зору, оскільки реформа системи місцевого самоврядування у нашій державі орієнтується саме на польську модель. Через це уваги дослідників потребує не лише інституційний дизайн та функціональні аспекти польської системи місцевого самоврядування, а й те як змінюються виборчі правила формування її органів.

Виборчою проблематикою у Польщі цікавляться як українські, так і зарубіжні дослідники. Варто відзначити праці українських авторів Є. Юрійчук [4], Н. М'яловицької [1], Т. Слободян [2; 3] а також польських М. Хмая та В. Скшидла [5], Б. Міхаляка [6; 7], П. Стемпня [9].

Мета статті – проаналізувати зміни виборчих правил Республіки Польща напередодні місцевих виборів 2018 року.

Зміни виборчих правил у Польщі відбувалися неодноразово і стосувалися різноманітних аспектів, тому звернемося до статті Т. Слободян з 2015 р. у якій авторка пропонує виділяти в періодизації трансформації виборчої системи Республіки Польщі до органів місцевого самоврядування чотири етапи.

“Перший етап (1990 р.) – відновлення місцевого самоврядування, встановлення мажоритарної виборчої системи до рад гмін у містах із населенням до 40 тис. жителів і пропорційної – з кількістю населення більше 40 тис.

Другий етап (1998 р.) – запровадження місцевого самоврядування на рівні повітів і воєводств та встановлення мажоритарної виборчої системи – у гмінах з населенням до 20 тис. жителів, пропорційної – в гмінах більше 20 тис., в містах на правах повіту, до рад повітів і сеймиків воєводств (бар’єр 5%).

Третій етап (2002 р.) – запровадження мажоритарної системи абсолютної більшості на виборах в'їтів, бурмістрів і президентів міст;

Четвертий етап (2011 р.) – прийняття Виборчого кодексу РП, яким встановлювалась мажоритарна виборча система до рад

гмін, незалежно від кількості жителів і пропорційна – на виборах до рад повітів і сеймиків воєводств” [2, с. 282].

У зв’язку з прийняттям у 2018 р. низки суттєвих змін у виборчому законодавстві можна вважати, що наступив п’ятий етап – внесення змін до Виборчого кодексу РП та низки інших законів, якими збільшено термін повноважень органів місцевого самоврядування до п’яти років, з одночасним обмеженням перебування на посаді вїта (бурмістра, президента міста) у тій самій гміні двома термінами, а також повернення до попередньої практики мажоритарних виборів до рад гмін з чисельністю до 20 тис. мешканців, та пропорційної з 5% виборчим порогом у гмінах з населенням більше 20 тис. осіб.

Чергова потреба змін надзвичайно гостро проявилася після місцевих виборів 2014 р. Серед найважливіших тем що потребували вирішення – контроль за прозорістю діяльності органів, відповідальних за організацію процесу виборів, запобігання помилкам таких органів, а також велика кількість голосів, що були визнані не дійсними. Особливо ситуацію загострив масштабний збій програмного забезпечення інформаційної системи “Виборча платформа”, який стався під час місцевих виборів 2014 р. У результаті аварії частина виборчих комісій втратила можливість вводити та отримувати виборчу інформацію, формувати протоколи підрахунку голосів, швидко та оперативно встановити результати виборів [6, с. 223]. У підсумку процес затягнувся, рівень довіри до Державної виборчої комісії і Державного виборчого бюро впав, а влада, представлена коаліцією Громадянської платформи і Польської селянської партії отримала звинувачення від опозиційної на той час партії Право і справедливість у фальсифікаціях та неспроможності належно забезпечити виборчий процес.

Ця ситуація спричинила широку дискусію серед політиків, представників влади і місцевого самоврядування, неурядових організацій, науковців, особливо політологів і правників, щодо широкого кола питань організації та проведення виборів у Польщі. Пропоновані різним суб’єктами зміни на думку Б. Міхаляка стосувалися з одного боку, матеріального забезпечення волевиявлення громадян особливо форми та виборчого бюлетеню, технічного обладнання приміщень для

голосування, порядку підрахунку голосів, а з другого – зміни порядку формування, повноважень та функціонування органів, відповідальних за організацію виборів й інших суб'єктів виборчого процесу [7, с. 80].

У підсумку експертної і законодавчої роботи 11 січня 2018 року прийнято “Закон про зміну деяких законів з метою збільшення участі громадян у процесі обрання, функціонування і контролю деяких публічних органів” [10]. Змін зазнали закони “Про самоврядування гмін” від 8 березня 1990 р., “Про самоврядування повітів” та “Про самоврядування воєводств” від 5 червня 1998 р., “Про устрій столичного міста Варшави” від 15 березня 2002 р. “Виборчий Кодекс” від 5 січня 2011 р. та закон “Про петиції” від 11 липня 2014 р.

Суттєві зміни відбулися у способі формування центрального органу, відповідального за організацію і проведення виборів – Державної виборчої комісії (ДВК). Якщо раніше до складу ДВК входили винятково представники судової гілки влади – по троє суддів від Конституційного трибуналу, Вищого адміністративного суду й Верховного суду, то згідно ухвалених змін лише двоє членів цього дев'ятиособового органу визначатимуться відповідно керівниками Конституційного трибуналу та Вищого адміністративного суду на термін дев'ять років, тоді як інших сім членів визначатиме Сейм на період своєї каденції [11, Ст. 157, § 2)]. Кандидатами від Сейму можуть бути особи, що відповідають кваліфікаційним вимогам судді, або мають трирічний стаж роботи на посаді прокурора, керівника Генеральної прокуратури, його заступника чи радника, є адвокатами, юрисконсультами або нотаріусами. Також на членство в ДВК від Сейму можуть претендувати особи, які працювали в польській вищій школі, в Польській академії наук, в дослідницькому інституті або іншій науковій установі та мають наукове звання професора або науковий ступінь габілітованого доктора з юридичних наук.

Суб'єктами висунення кандидатур за квотою Сейму є парламентські або депутатські клуби. Кількість кандидатів від кожного клубу повинна бути пропорційною до його величини, але не більше 3 кандидатів. У випадку якщо таких клубів у парламенті лише два, то сьомого кандидата визначають за

поданням клубів шляхом жеребкування. Члени ДВК визначені Сеймом не мають права бути членами політичних партій або займатися іншою публічною діяльністю не сумісною виконуваними функціями.

Така зміна сприяє посиленню впливу парламентського політичного чинника на ключовий орган, що організовує вибори, попри формальне збереження ним незалежності. Щоправда ці зміни набувають чинності з початком каденції Сейму, обраного на заміну тому, що їх ухвалив, тобто вже після місцевих виборів 2018 р.

У свою чергу Державна виборча комісія за поданням Міністра внутрішніх справ призначатиме виборчих комісарів у кількості ста осіб замість п'ятдесяти [11, Ст. 166]. Якщо раніше виборчим комісаром міг стати лише діючий суддя, то з 2018 р. кандидатам достатньо мати вищу юридичну освіту. Також виборчі комісари отримали повноваження визначати межі виборчих дільниць [11, Ст. 67], але оскільки відповідна норма набуває чинності з 1 січня 2019 р., то на місцевих виборах 2018 р. ця функція ще збереглася за радами гмін.

Нововведенням стало запровадження корпусу виборчих службовців. До 2018 р. такі службовці могли призначатися війтом, повітовим старостою чи маршалком воєводства за погодженням з Державною виборчою комісією, а їхні повноваження не мали чіткого законодавчого формулювання. Після ухвалених змін законодавчо запроваджено постійний корпус виборчих службовців, яким визначено перелік конкретних завдань і повноважень. Відповідальність за формування, і функціонування цього корпусу покладено на керівника Державного виборчого бюро – центрального органу, який займається організаційно-технічним забезпеченням і супроводженням виборчого процесу.

Зазнав змін спосіб формування гмінних, міських, повітових та воєводських виборчих комісій. Якщо попередня редакція Виборчого кодексу передбачала подання кандидатів на членство у дев'ятиособових територіальних комісіях усіма виборчими комітетами і обрання їх шляхом жеребкування, то нові правила надали перевагу виборчим комітетам, утвореним політичними партіями та їх коаліціями, котрі на минулих виборах мали своїх

представників у воєводському сеймику або Сеймі. Такі виборчі комітети заповнюють шість місць у виборчій комісії, а усі інші виборчі комітети – лише три місця [11, Ст. 178, § 2].

Ця зміна звузила можливості включення представників непартійних виборчих комітетів до територіальних виборчих комісій, хоча більшість кандидатів до рад, зокрема гмінного рівня висувають саме такі виборчі комітети.

Цілковим новим у Виборчому кодексі стало запровадження двох виборчих комісій на кожній виборчій дільниці [11, Ст. 181а,] – однієї для організації і проведення голосування, а іншої – для підрахунку голосів і підбиття підсумків на дільниці та передачі їх до виборчої комісії вищого рівня.

Законодавець здійснив такий розподіл функцій керуючись потребою розвантажити членів виборчих комісій, яким доводилося працювати без перерви тривалий час. На наш погляд такий “поділ праці” попри позитивні наслідки може провокувати й певні складнощі. Передусім чисельність членів таких комісій збільшиться удвічі, а це тягне за собою крім збільшення видатків ще й складнощі з адмініструванням такої великої структури. Крім того додаткового часу потребуватиме протокольна передача усієї виборчої документації від однієї комісії до іншої. Також у разі виявлення невідповідності, наприклад між кількістю виданих, зіпсованих, невикористаних, погашених і виявлених у скриньках бюлетенів, новим людям буде складно з’ясувати причини таких невідповідностей.

Новації торкнулися й виборчих бюлетенів та формату позначок у них. Так у Виборчому кодексі отримала законодавче окреслення позначка “х”, як ключовий елемент для визначення дійсності відданого у виборчому бюлетені голосу. Відтепер під знаком “х” розуміються принаймні дві лінії, що перетинаються у межах клітинки [11, Ст. 5, пт. 12]. Оновлений Виборчий кодекс також зменшив підстави для визнання бюлетенів недійсним. Якщо раніше будь які інші позначки чи дописування у межах клітинки були причиною визнання бюлетеня недійсним, то тепер дописування на бюлетені для голосування додаткових номерів списків і назв чи прізвищ, інших позначок або дописів, у тому числі в клітинці чи за її межами не впливає на дійсність відданого в ньому голосу [11, Ст. 41 пт. 12]. Головне щоб у клітинці можна

було ідентифікувати саме позначку “х”. По суті це означає, якщо виборець зробивши позначку “х” в клітинці навпроти кандидата передумав, то він зможе її замалювати і поставити відповідну позначку навпроти іншого кандидата і такий бюлетень буде дійсним. Проте така зміна може ускладнити для виборчих комісій визначення котрих зі знаків, якщо їх буде декілька, більше схожий на “х” і кому у підсумку зарахувати голос. А ось використання виборцем наприклад знаку “v” взагалі означатиме недійсність бюлетеню. Тому на думку Б. Міхалюка [8, с. 89] доцільно дозволити й інші позначки, на підставі яких однозначно можна ідентифікувати волю виборця.

Ще однією особливістю місцевих виборів 2014 р. стало те, що у середньому 18% відданих голосів визнано недійсними, а це у півтора раза перевищувало показники попередніх років [8, с. 7]. З'ясуванням причин такої значної кількості недійсних голосів займалися науковці за підтримки Фонду Баторія. У результаті широкого дослідження встановлено, що майже половину серед недійсних становили зброшуровані бюлетені, у яких принаймні на двох або й усіх листах містилися позначки “х” [8, с. 48]. Дослідники дійшли висновку, що виборці робили таку помилку несвідомо, оскільки трактували кожен аркуш, як окремий бюлетень, тому й ставили позначки на декількох з них. До того ж незрозумілою була інструкцією для голосування.

У зв'язку з цим формат бюлетеня зазнав змін. Основний його варіант являє собою лист з одностороннім друком, але у разі потреби бюлетень може складатися з декількох зброшурованих листів з одностороннім друком. При цьому на першому листі зазначається відповідна назва бюлетеня “Бюлетень для голосування на виборах...”, інформація про спосіб голосування та умови дійсності голосу, на другому – зміст із зазначенням назв виборчих комітетів, розташованих у порядку жеребкування та номера листа, на якому міститься список кандидатів від цього виборчого комітету, а також його графічний символ, на третьому й наступних – окремі списки кандидатів кожного виборчого комітету [11, Ст. 40, § 3, 3а]. Таким чином наявність титульного листа з чіткою інструкцією для виборця, а також сторінки зі змістом повинні запобігти допущенню виборцями помилок, які спричиняють недійсність голосу.

Нові виборчі правила містять також положення, спрямовані на протидію фальсифікаціям. Так Виборчому кодексі передбачено покарання грошовим штрафом або ж навіть обмеженням чи позбавлення волі терміном до двох років за винесення, прийняття або володіння виборчим бюлетенем за межами приміщення для голосування [11, Ст. 497а]. Обов'язковим стало обладнання пунктів для голосування камерами і трансляція виборів в інтернеті. До того ж тепер вибори проходять протягом одного вихідного дня, тоді як раніше могли проводитися упродовж двох днів.

Ще одним нововведенням стало зрушення можливостей для кореспонденційного голосування. Якщо раніше кореспонденційно свій голос міг віддати будь який виборець, у тому числі й за кордоном, то тепер такою можливістю мають право скористатися лише інваліди [11, Ст. 53а]. Хоча досвід використання цього способу голосування засвідчив, що найбільшої популярності він здобув саме серед закордонних виборців і на референдумі 2015 р. сягнув показника 46% [7, с. 91].

З 2018 року збільшено термін повноважень органів місцевого самоврядування з чотирьох до п'яти років, й запроваджено заборону одночасно балотуватися на вільта (бурмістра, президента міста) і депутата гміни, повіту чи воєводського сеймику, або іншої гміни, ніж та де ця особа є кандидатом на вільта. Також не матиме права обиратися вільтом особа, котра вже двічі обиралася на цю посаду у даній гміні. Щоправда відлік вестиметься від місцевих виборів 2018 р. Зауважимо, що після завершення двох термінів колишнім вільтам, бурмістрам чи президентам міста нічого не перешкоджатиме балотуватися в інших гмінах.

Ще одна зміна – обмеження чисельності кандидатів у пропорційних списках. Кожен виборчий комітет може включати до такого списку лише на дві кандидатури більше від кількості мандатів у цьому багатомандатному окрузі.

Отже, зміни виборчих правил торкнулися багатьох аспектів організації і проведення виборів як на інституційному рівні, так і на рівні процедур. І якщо частина цих нововведень покликані запобігати недолікам, які виникали під час попередніх виборів, то

інші змінили акцент у напрямку збільшення політичного впливу з боку Сейму на Державну виборчу комісію.

У перспективі подальших досліджень варто приділити увагу імплементації прийнятих нововведень та аналізу їхньої ефективності.

Список використаних джерел

1. Мяловицька Н. Виборчі системи і досвід європейських держав // Вісник Центральної виборчої комісії. 2008. № 1(11). С. 61–70. (Myalovyts'ka N. Vyborchi systemy i dosvid y evropeys'kykh derzhav // Visnyk Tsentral'noyi vyborchoyi komisiiyi. 2008. # 1(11). S. 61–70.)
2. Слободян Т. Трансформація виборчого законодавства в Республіці Польща та Україні 1990–2015 рр. (на прикладі місцевих виборів) // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць // Гол. ред. В. М. Вашкевич. К.: «Видавництво «Гілея». 2015. Вип. 100 (9). С. 281–285. (Slobodyan T. Transformatsiya vyborchoho zakonodavstva v Respublitsi Pol'shcha ta Ukrayini 1990–2015 rr. (na prykladi mistsevykh vyboriv) // Hileya: naukovyy visnyk. Zbirnyk naukovykh prats' / Hol. red. V. M. Vashkevych. K.: «Vydavnytstvo «Hileya». 2015. Vyr. 100 (9). S. 281–285.)
3. Слободян Т. Трансформація виборчої системи до органів місцевого самоврядування в Республіці Польща : автореф. дис. ...канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Луганськ, 2011. 20 с. (Slobodyan T. Transformatsiya vyborchoyi systemy do orhaniv mistsevoho samovryaduvannya v Respublitsi Pol'shcha : avtoref. dys. ...kand. polit. nauk : spets. 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy». Luhans'k, 2011. 20 s.)
4. Юрійчук Є. Виборчі процеси в постсоціалістичних державах: шляхи демократизації // Вісник Центральної виборчої комісії. 2006. № 4(6). С. 81–81. (Yuriychuk Ye. Vyborchi protsesy v postsotsialistychnykh derzhavakh: shlyakhy demokratyzatsiyi // Visnyk Tsentral'noyi vyborchoyi komisiiyi. 2006. # 4(6). S. 81-81.)
5. Chmaj M., Skrzydło W. System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej. 5 wydanie. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015. 196 s.
6. Michalak B. Wnioski i postulaty (nie tylko) de lege ferenda w obliczu kryzysu w wyborach samorządowych 2014 r. // Białostockie Studia Prawnicze. 2016. Z. 20A. S. 223-241. URI: <http://hdl.handle.net/11320/4541>
7. Michalak B. Zmiana przepisów Kodeksu wyborczego przed wyborami samorządowymi 2018 // Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne. 2018. Vol. 58. S. 75-99. URI: <http://repozytorium.umk.pl/handle/item/5418>
8. Nieważne głosy, ważny problem. Wyniki badania kart do głosowania z wyborów do sejmików województw 2014. Warszawa: Fundacja im.Stefana Batorego, 2016. 169 s.

9. Stępień P. Wybory samorządowe 2014 – perspektywa praktyczna i ocena systemu wyborczego // Studia Wyborcze. 2015. T.19. S.79-106.

10. Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r.o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych (Dz.U.z 2018 r., poz.130).

11. Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. “Kodeks wyborczy”. Dziennik Ustaw, nr 21, poz. 112.

Швидюк Сергей

Изменения избирательных правил в Республике Польша накануне местных выборов 2018 года

В 2018 г. в Польше перед очередными местными выборами существенно изменились избирательные правила. Ключевыми факторами, повлиявшими на их принятие, стали недостатки и проблемы, возникавшие в предыдущие годы, в частности задержка определения и оглашения результатов выборов 2014 года в связи с аварией системы информационного обеспечения избирательного процесса.

К важнейшим новшествам можно отнести: изменение способа формирования Государственной избирательной комиссии; учреждение двух участковых избирательных комиссий вместо одной; профессионализацию избирательных органов в связи с созданием корпуса избирательных служащих; законодательное определение отметки “х”; сокращение оснований для признания бюллетеня недействительным; изменение формы избирательного бюллетеня; увеличение срока полномочий органов местного самоуправления до пяти лет; ограничение пребывания на посту мэра в одной общине двумя сроками.

Если часть этих нововведений призвана предотвращать недостатки, возникавшие во время прошлых выборов, то другие изменили акцент в направлении увеличения политического влияния Сейма на Государственную избирательную комиссию.

Ключевые слова: местные выборы, местное самоуправление, избирательная система, Польша.

Changes in electoral rules in the Republic of Poland prior the 2018 local elections

Significant changes were made to the electoral rules in 2018 before the scheduled local election in Poland. The key factors influencing their adoption were shortcomings and problems aroused in previous years, in particular, the delay in the establishment and announcement of election results in 2014 caused with the electoral information system failure.

Among the most important innovations are: new way of the State Election Commission members appointment; establishing of two electoral commissions in polling stations instead of one; electoral bodies professionalization because of creation of the corps of election officials; legislative definition of the mark "x"; reduction of the reasons for the invalidation of the ballot; change of the ballot paper format; an increase in the term of authority of self-government bodies to five years; limitations for mayors to hold positions of more than two cadences in the same community.

If some of these innovations are designed to prevent shortcomings that occurred during the previous elections, then others have shifted their emphasis towards increasing the political influence of the Sejm on the State Election Commission.

Keywords: local elections, local self-government, electoral system, Poland.

РОЗДІЛ 4 ДЕМОКРАТИЧНІ ТА АВТОРИТАРНІ ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ПРАКТИКИ

Балюк Валентин

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ ТА КОНСОЛІДАЦІЯ ДЕРЖАВИ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ

Анотація. У статті представлено загальну характеристику демократичного транзиту у Польщі та Україні в контексті деяких концепцій транзитології з метою проведення порівняльного аналізу. Встановлено, що побудова та консолідація демократії залежить від ряду чинників, в тому числі наявності нації-держави. Польща успішно завершила процес побудови демократії, тоді, як в Україні сформувався гібридний режим.

Ключові слова: демократичний транзит, консолідація демократії, консолідація держави, гібридний режим

Крах комунізму та розпад СРСР призвели до системних змін у країнах Центрально-Східної Європи. З тих пір пройшло більше чверті століття, що дає можливість підбити підсумки та провести порівняльний аналіз демократичного транзиту на прикладі Польщі та України. На заключному етапі політичного транзиту вагомого значення набуває процес консолідації демократії та держави. Метою дослідження є показати загальний контекст і рівень відповідності політичних систем Польщі та України європейській моделі політичного режиму.

В статті представимо загальну характеристику демократичного транзиту у Польщі та Україні в контексті деяких концепцій транзитології¹. Порівняльний аналіз процесу переходу від авторитаризму до демократії у двох посткомуністичних країнах проведемо з метою відповіді на кілька запитань. По-перше, який результат отримали у двох країнах в процесі змін.

¹ Перші спроби порівняльного аналізу демократичного транзиту у Польщі та Україні автор опублікував у 2005 році (В. Балюк, *Демократичний транзит. Досвід Польщі та України (концептуальний підхід)*, „Актуальні проблеми міжнародних відносин” 2005, вип. 55, с. 103-109).

По-друге, чи є взаємозв'язок між консолідацією демократії та консолідацією держави. По-третє, чи польський досвід проходження змін є прийнятним для України.

Концептуальний підхід

Згідно концепції С. Хантінгтона² політичний транзит у Польщі проходив за сценарієм *переміщення* (за узгодженням влади та опозиції) тоді, як в Україні процес змін відповідав типу *трансформації*, коли еліти старого режиму розпочали та керували процесом змін. Вчені Т. Карл і Ф. Шміттер запропонували свою типологію змін, за якою у Польщі відбувся перехід типу *пакту* (угоди за круглим столом), а в Україні номенклатура *нав'язувала* (впровадження владою змін зверху) характер та перебіг політичних перемін у державі³. Коли подивимося на процес змін у Польщі та в Україні через призму *оксамитної революції* то побачимо, що у Польщі вона відбулася на зламі 80-х і 90-х років минулого століття, тоді, як в Україні маємо справу з *відкладеною революцією* (революція на граніті, помаранчева революція, революція гідності).

Майже з самого початку перемін Польща обрала модель європейського транзиту, що було обумовлено також геополітичним вибором Варшави, котра орієнтувалася на Європейські Спільноти та НАТО. До останнього часу Україна шукала власний шлях розвитку, котрий часто називали «третім», що призвело до перебування країни в «сірій зоні» демократії” (Т. Карозерс)⁴ та балансування між Заходом та Сходом, в тому числі й у питаннях формування політичної системи. Як наслідок Польща наблизилася до консолідованих демократій європейського зразка, тоді, як в Україні сформувався гібридний політичний режим, в якому домінують олігархічні групи політично-економічних інтересів.

Порівнюючи процес політичного транзиту у Польщі та Україні потрібно пам'ятати про стартові відмінності двох країн. У Польщі зміни відбувалися на двох рівнях – політичному та економічному (демократія / ринок), а в Україні на чотирьох

² S. P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 1995.

³ M. Cichosz, *Transformacja demokratyczna – przyczyny, przebieg i efekty procesu*, [w:] A. Antoszewski (red.), *Systemy polityczne Europy Środkowo-Wschodniej. Perspektywa porównawcza*, Wrocław 2006, s. 35-67.

⁴ T. Carothers, *The End of the Transition Paradigm*, „Journal of Democracy”, vol. 13, no 1, January 2002, s. 5-21.

(демократія / ринок / держава / нація). Про це у своїх дослідженнях згадує Т. Кузьо, західний політолог українського походження⁵. Дослідники процесу змін у Польщі можуть спиратися на генетичну модель транзиту, котра підкреслює значення політичних акторів, тоді, як для України більш прийнятною є функціональна модель, в котрій звертається увага на пропорційну залежність між формуванням демократичної системи а структурними чинниками в країні.

Консолідація держави передбачає загал процесів, які призводять до сприйняття, засвоєння та визнання політичних змін та держави суспільством, яке формується як державна нація. Консолідація є чимось відмінним від модернізації (Н. Гуїлот, Ф. Шміттер), вона приходить після процесу змін та покликана зміцнити політичну систему держави⁶. Досліджуючи «дефектні демократії» вчені (В. Меркель, А. Круассан) стверджують, що в таких країнах проходять демократичні вибори, але залишаються проблеми з дотриманням норм правової держави та з корупцією. Впливові політичні групи контролюють заброньовані лише для себе зони політичної та економічної діяльності, а суспільство позбавлене реального впливу на *polis*. Ці явища пов'язані дуже часто з низьким рівнем утвердження державності та свідчать про приватизацію держави, дисфункційність бюрократії, неефективну державну владу та слабкий рівень правової держави⁷. Вчені наводять причини, які призводять до дефекту демократії: 1) своєрідний шлях розвитку держави, який призводить до нерівного поділу влади у економічній, суспільній та політичній площині, що ускладнює процес консолідації стандартів, 2) економічні кризи, які сприяють правлінню за допомогою декретів та спеціальних законів, 3) акумуляція суспільного капіталу деякими етнічними чи релігійними групами, що сприяє культурно-політичній поляризації, 4) довгий період правління авторитарного режиму, котрий сформував відповідний тип політичної культури та прийняття політичних рішень, 5) слабкість громадянського суспільства, що дає можливість

⁵ T. Kuzio, *Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple?*, "Politics" 2001, vol. 21 (3), s. 174.

⁶ W. Merkel, A. Croissant, *Formale Institutionen und informale Regeln in defekten Demokratien*, „Politische Vierteljahresschrift" 2000, Bd. 41, № 1; B. Zdaniuk, *Konsolidacja państwa w Republice Moldawii*, Warszawa 2016, s. 51.

⁷ Ibid, s. 53.

харизматичним політикам та популістам оминати процедури та запобіжники зловживань, 6) поверховність та ексклюзивність добору еліти на початковому етапі нового політичного устрою, що збільшує вірогідність сформування поза конституційно-правового поля, 7) глибокий та закорінений клієнтелізм, патронаж та корупція, котрі послаблюють ефективність формальних інституцій, 8) проблеми з завершенням державотворчих та націотворчих процесів, що призводить до недотримання громадянських прав, в тому числі прав національних меншин, 9) міжнародне середовище, яке складається з нестабільних політичних режимів, або міждержавних об'єднань де лідери країн не дотримуються конституційних правил⁸.

Процес консолідації демократії залежить від наявності суверенної держави не лише де-юре, але і де-факто. Західні дослідники Х. Лінц, А. Степан вважають, що найкращим виходом для багатонаціональної країни є ведення гармонійної державної політики направленої на формування нації та демократії, тобто вирішити завдання побудови демократичної нації-держави⁹. У випадку пострадянських країн ця гіпотеза знайшла своє підтвердження.

У Польщі процес консолідації розпочався після запровадження демократичних змін, в Україні у силу різних обставин імовірно процес консолідації держави та демократії буде проходити паралельно. Потрібно також пам'ятати, що в Україні потенційно залишається можливість консолідації гібридного політичного режиму.

Приклад Польщі

З самого початку демократичних перетворень Польща обрала модель європейського транзиту, що було обумовлено також геополітичним вибором Варшави, котра орієнтувалася на Європейські Спільноти та НАТО.

Перехід від Польської Народної Республіки до 3-ї Речі Посполитої, як стверджують науковці, відбувся в 1988-1991

⁸ W. Merkel, A. Croissant, *Formale Institutionen und informale Regeln in defekten Demokratien* „Politische Vierteljahresschrift” 2000, Bd. 41, № 1; B. Zdaniuk, *Konsolidacja państwa w Republice Moldawii*, Warszawa 2016, s. 51., s. 54.

⁹ Х. Лінц, А. Степан, „Государственность”, націоналізм, демократизація, „Полис. Политические исследования” 1997, №5.

роках. Страйк робітників улітку 1988 року змусив керівництво Польської об'єднаної робітничої партії розпочати переговори з “Солідарністю”, що й започаткувало зміни та призвело до укладення між владою та опозицією угоди, котру в новітній польській історії називають “розмови за круглим столом” (1989 рік). Це був компроміс, який в теорії політичного транзиту називають переміщенням, чи пактом. З одного боку укладення угоди засвідчило про наявність в країні сильної опозиції, з котрою потрібно рахуватися та котра в майбутньому могла б взяти у свої руки владу, а з іншого боку про намагання польських комуністів, заради збереження влади, впливати на перебіг та суть процесу трансформації¹⁰. Такий тип політичного транзиту має позитивні, як і негативні наслідки. До перших можемо зарахувати “безболісний” перехід від одного типу політичного режиму до іншого, натомість до других змішування елементів старого та нового устрою, що також негативно позначилося на “дистрибуції влади” та якості нового демократичного режиму. Оскільки західний тип демократії це перш за все стабільне та прозоре функціонування демократичних інститутів влади, то перехід типу “розмови за круглим столом” дає змогу зберегти неформальні інститути прийняття політичних рішень (політбюро).

“Розмови за круглим столом” призвели до проведення у червні 1989 року частково вільних та конкурентних виборів до двопалатного парламенту, де комуністи, програвши вибори, зберегли владу. В листопаді-грудні 1990 року відбулися президентські вибори, які виграв лідер польської опозиції Лех Валенса, набравши у другому турі понад 75% голосів¹¹. Враз з проведенням, за пропорційною системою, перших вільних парламентських виборів у жовтні 1991 року¹² закінчився у

¹⁰ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, Kraków 2004; Г. Зеленько, «Навздогінна модернізація»: досвід Польщі та України, Київ 2003.

¹¹ У 1-му турі виборів зафіксовано наступні результати: Л. Валенса – 40%, С. Тиміньський – 23,1%, Т. Мазовецький – 18,1%, В. Цімошевіч – 9,2%, Р. Бартошче – 7,1% та Л. Мочульський – 2,5% голосів (A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Leksykon politologii*, Wrocław 2000; W. Sokół, *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2007).

¹² Найвпливовіші політичні партії в Сеймі 1-го скликання: Демократична унія – 62 депутати, Союз лівих демократів – 60, Виборча акція католиків – 49, Конфедерація незалежної Польщі – 46, Громадянське порозуміння центр – 44, Ліберально-демократичний конгрес – 37, Народне порозуміння – 28, НСЗЗ “Солідарність” – 27, Польська партія любителів пива – 16 депутатів та інші. Загалом до парламенту потрапило 29 партій та різного типу політичних угруповань. Восени 1991 року у Польщі було зареєстровано 160 політичних партій, а у виборах взяли участь 111 політичних інституцій (Там само).

Польщі перший етап демократичного транзиту. Влада в країні перейшла в руки опозиції, котра в геополітичному плані та в контексті політичних і економічних реформ прагнула наблизитися до Заходу. Навіть повернення до влади пост-комуністів (лівих), котрі виграли парламентські (1993 року)¹³ та президентські вибори (1995 року)¹⁴ не змінило пріоритетів зовнішньої та безпекової політики держави, котра планувала вступ до Європейського Союзу та НАТО. Вступ Польщі, як і інших країн Центрально-Східної Європи, до вище згаданих організацій був пов'язаний саме з успішним завершенням процесу демократичного транзиту¹⁵.

У 1997 році Польща ухвалила нову конституцію¹⁶, в котрій дещо зменшено повноваження президента та збільшено компетенції уряду та парламенту. Однак за інституту глави держави збережено суттєві важелі впливу на парламент та уряд. Президент може впливати на призначення прем'єр міністра та склад уряду, однак у практиці уряд формувався переважно парламентською більшістю¹⁷. Прийняття нової, конституції та парламентські вибори (1997 року)¹⁸ засвідчили, що Польща незважаючи на перешкоди успішно подолала другу фазу демократичного транзиту, утвердивши не тільки формально, але і фактично демократичні інститути та збудувавши поки що не сконсолідовану демократію. Провідне значення мали між іншим

¹³ У Сеймі 2-го скликання політичні партії були представлені слідуючою кількістю депутатів: Союз лівих демократів – 171, Польський народний союз – 132, Демократична унія – 74, Унія праці – 41, Конфедерація незалежної Польщі – 22 та Безпартійний блок підтримки реформ – 16 представників (Там само).

¹⁴ У 1-му турі О. Квасневський отримав 35,11%, Л. Валенса – 33,11% голосів виборців, у 2-му турі О. Квасневський – 51,72% а Л. Валенса - 48,28% (Там само).

¹⁵ В червні 1993 року Європейська рада в Копенгагені ухвалила критерії, котрим мають відповідати країни кандидати на вступ до Європейського союзу, які за своїм змістом означали перехід до сконсолідованої демократії, а це в свою чергу спонукало до реалізації типу європейського транзиту. Країни кандидати повинні були запровадити стабільні демократичні інститути, верховенство права, ринкову економіку, дотримуватися прав людини та нацменшин, а також бути готовими до членства, конкуренції та імплементації європейського права.

¹⁶ Нову конституцію парламент затвердив 2 квітня 1997 року, котру підчас референдуму 25 березня підтримали громадяни, а ввійшла в дію вона 17 жовтня 1997 року (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

¹⁷ Ініціатива призначення прем'єр міністра та повного складу уряду належить президентові, після чого програму діяльності Ради Міністрів абсолютною більшістю голосів затверджує Сейм (нижня палата парламенту), якщо рішення буде не задовільним то ініціатива переходить в руки парламенту. Однак коли Сейм не сформує уряду то ініціатива переходить знову до президента, котрий призначає нові вибори.

¹⁸ В Сеймі 3-го скликання Виборча акція “Солідарність” отримала 201 місце, Союз лівих демократів – 164, Унія свободи – 60, Польський народний союз – 27, Рух відбудови Польщі – 6 місць (A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *вказ. пр.*, с. 718-720; W. Sokół, *вказ. пр.*, с. 281-364).

вже треті вільні та прозорі парламентські вибори, де черговий раз відбувся процес альтернативної влади. Незважаючи на те, що представник лівих (пост-комуністичних) сил О. Квасневський зберіг за собою президентське крісло у 2000 році¹⁹, а наступного року до влади повернувся Союз лівих демократів²⁰ Польща перейшла вже рубікон політичного транзиту. Навіть елементи комуністичної “дистрибуції влади”, як залишки “розмов за круглим столом”, котрі були присутні в період правління лівих партій (2001-2005 роках) не змогли спричинити “відступу від демократії”. Нагадаємо, що серед політичної еліти, а також в суспільстві у справі геополітичних пріоритетів та політичного режиму вдалося досягнути компромісу. В свою чергу вступ Варшави до НАТО (1999 року) та до Європейського Союзу (2004 року)²¹ тільки засвідчив той факт, що Польща наближається до демократії західного зразка. Таким чином геополітичний вибір став не тільки напрямком зовнішньої політики, а перш за все цивілізаційним вибором, котрий послідовно втілювався у життя на протязі 90-х років ХХ століття та на початку ХХІ століття.

У Польщі регулярно відбувалася послідовна зміна представників різних політичних сил при владі (альтернатива). В 2005-2007 роках владу утримувала коаліція правих сил у складі Право і справедливість, Самооборона та Ліга польських родин²², яка виявилася нестабільною у силу різних обставин. Представник правлячої партії Право і справедливість Лех Качинський виграв президентські вибори у 2005 році та перебував на посаді до моменту авіакатастрофи у квітні 2010 року. З приходом до влади Права і справедливості з'явилася концепція запровадження 4-ї

¹⁹ О. Квасневський переміг у 1-му турі набравши 53,9%, на 2-му місці опинився А. Олеховський – 17,3%, на 3-му М. Кшаклевський – 15,57%, натомість колишній президент Л. Валенса набрав лише 1% голосів (Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 9 X 200 r. o wynikach głosowania i wyniku wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2000, nr 85, poz. 952).

²⁰ Структура Сейму 4-го скликання: Союз лівих демократів – 216 депутатів, Громадянська платформа – 65, Самооборона – 53, Право і справедливість – 44, Польський народний союз – 42 та Ліга польських родин – 38 представників. Загалом у виборчих перегонах приймали участь 15 політичних партій та виборчих блоків (W. Sokół, *вказ. пр.*, с. 281-364).

²¹ Результати референдуму у справі вступу Польщі до ЄС засвідчили підтримку громадян на рівні 77,45% виборців (Інформація Центральної виборчої комісії Польщі). У 1999 році коли Польща приєдналася до НАТО рівень підтримки членства у Північноатлантичному Альянсі серед громадян перебував на рівні 65% (Raport SBOS, marzec 2000).

²² В парламентських виборах 2005 року перемогли: Право і справедливість – 26,9% голосів виборців; Громадянська платформа – 24,14%; Самооборона – 11,4%; Союз лівих демократів – 11,3%, Ліга польських родин – 7,9%; Польська народна партія – 6,9% (Центральна виборча комісія Польщі, <http://www.wybory2005.pkw.gov.pl/SJM/PL/WYN/W/index.htm>).

Речі Посполитої. Партія пропонувала моральне відродження публічної сфери, національних та демократичних традицій, відновлення довіри громадян до інститутів держави, закону та економічної системи. Окрім того постулювала боротьбу з корупцією, перезавантаження роботи деяких державних органів, завершення процесу декомунізації та люстрації, ліквідацію комуністичних агентів в спецслужбах, соціальну солідарність та підтримку сім'ї²³. Після парламентських виборів 2005 року розглядалася можливість формування великої коаліції за участю найбільших політичних сил Права і справедливості та Громадянської платформи. Однак, головні політичні гравці обрали конфронтаційну модель політичного співіснування, котра не сприяла консолідації суспільства та заважала реалізації державних інтересів на міжнародній арені.

Після дострокових парламентських виборів у 2007 році сформувалася нова парламентсько-урядова більшість центристської Громадянської платформи та Польської народної партії²⁴, котра знаходилася при владі на протязі двох термінів. Нова провладна коаліція відмежувалася від проекту 4-ї Речі Посполитої та намагалася проводити ліберальну економічну та соціальну політику. Незважаючи на корупційні скандали пов'язані з членами парламентсько-урядової коаліції («*afera hazardowa*», «*afera Amber Gold*» та інші) у Польщі не відбулося зрощування бізнесу та політики. За визначенням М. Вебера Польща сформувалася як сучасна держава²⁵.

В цей період сформувалися нові лінії суспільного та політичного поділу у суспільстві, котрий частково був спричинений наслідками політичної боротьби між Правом і справедливістю та Громадянською платформою. Між собою

²³ Конституція 4-ї Речі Посполитої, <http://old.pis.org.pl/dokumenty.php?s=partia&iddoc=7>

²⁴ В дострокових парламентських виборах 2007 року перемогли: Громадянської платформи – 41,5%; Право і справедливість – 32,1%; Блок «Ліві і демократи» - 13,1%; Польська народна партія – 8,9% (Центральна виборча комісія Польщі, <http://wybory2007.pkw.gov.pl/SJM/PL/WYN/W/index.htm>).

²⁵ Німецький вчений виділив три типи легітимного панування: легальне, традиційне та харизматичне. Традиційний тип панування за структурою управління поділив на патріархальну та станову форму. Держава у політичному устрої якої матеріальні засоби управління частково або повністю перебувають в особистому користуванні штабу управління, соціолог політики називає становим утворенням. Відповідно станове суспільство характеризує патримоніальна залежність, приватизація державного силового примусу та установ і посад. Сучасну державу та суспільство характеризує націоналізація державного примусу та установ, а також розмежування штабу управління від засобів (M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Warszawa 2002, s. 682-858).

конкурували дві концепції «солідарної Польщі» та «ліберальної Польщі» та різні бачення державної політики²⁶. Поділ серед політичних акторів та у суспільстві поглибився після смоленської авіакатастрофи. Спочатку здавалося, що трагедія та смерть частини політичної еліти з різних політичних сил консолідує політиків та суспільство, однак цього не сталося. Смоленську трагедію, зокрема питання хреста та пам'ятника загиблим, почали використовувати у політичній боротьбі в цілях мобілізації електорату. Додатковим подразником політичної арени є різне бачення політики національної пам'яті та національної ідентичності. У суспільстві та серед політичної еліти зберігається консенсус у питаннях членства Польщі в НАТО та ЄС²⁷. Однак сторони різняться, щодо акцентів. Право і справедливість та електорат партії обстоює модель ЄС, як міжнародної організації котра об'єднує самобутні народи Європи та суверенні держави. Тоді, як інша сторона підтримує федеративну модель ЄС та формування європейської ідентичності. Право та справедливість у зовнішній політиці намагається спиратися на США, натомість Громадянська платформа на Німеччину та Францію. Незважаючи на відмінності у підходах до зовнішньої політики геополітична орієнтація залишається консолідуючим фактором.

Чергова зміна влади відбулася під час виборів у 2015 році. До новообраного парламенту потрапили: Право і справедливість – 37,58% голосів виборців, Громадянська платформа – 24,09%, «Кукіз – 15» - 8,8%, Сучасна Ришарда Петру – 7,6% та Польська народна партія – 5,3%²⁸. Парламентсько-урядову коаліцію сформувала самостійно партія Право і справедливість зі своїми союзниками (Солідарна Польща і Польща Разом). Ця політична сила кілька місяців раніше перемогла також на президентських виборах²⁹.

²⁶ M. Czeńnik, M. Kotnarowski, *Nowy Wymiar politycznego współzawodnictwa: Polska solidarna vs Polska liberalna*, „Studia Polityczne” 2011, nr 27, 129-158.

²⁷ На протязі 2003 – 2013 рр. підтримка членства Польщі в ЄС утримувалася на рівні 55-75%, а підтримка противників впала з 30% до 20% (Komunikat z badań CBOS, maj 2013 r.). У 2017 р. позитивне ставлення до ЄС зберігало 88% Поляків, тоді як противників було 8% опитаних (CBOS). Рівень підтримки НАТО у 2017 році сягав 82%, а підтримка сил Північноатлантичного альянсу на рівні 65% (Polacy popierają członkostwo w NATO [SONDAŻ], <http://telewizjarepublika.pl/polacy-popieraja-czlonkostwo-w-nato-sondaz,45608.html>)

²⁸ Wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej 2015, http://parlament2015.pkw.gov.pl/349_wyniki_sejm

²⁹ У другому колі президентських виборів А. Дуда здобув 51,5% голосів, а Б. Коморовський 48,4% голосів (Wybory Prezydenta Rzeczypospolitej 2015, http://prezydent2015.pkw.gov.pl/325_Wyniki_Polska)

Після зміни влади у Польщі зберігається конфронтаційна модель політичної боротьби. Право і справедливість контролюючи посаду президента та уряд втілює у життя програму «виправлення польської держави» та реалізацію соціальних обіцянок (підтримка сім'ї та малозабезпечених). Предметом розслідування стали корупційні скандали пов'язані з попередниками, а політичні пристрасті розгорілися також навколо реформи судової системи. Спершу Громадянська платформа, готуючись до передачі влади після виборів, в нелегітимний спосіб обрала частину суддів Конституційного трибуналу, що дало підстави Праву і справедливості стверджувати про політичну заангажованість судової гілки влади. Реформа судової системи не однозначно сприймається у Польщі та закордоном, зокрема у Європейському Союзі³⁰. Ще одна лінія поділу між провідними партіями та у суспільстві пролягає у ціннісній площині. Право та справедливість спирається у переважній більшості на консервативну частину електорату, а Громадянська платформа на ліберальну. З цього приводу головні політичні гравці мають різні підходи не тільки до економічної та соціальної політики, але й до державно-церковних відносин та політики національної пам'яті.

Полякам вдалося збудувати відносно стабільну політичну систему, котра спирається на закріплену у конституції модель парламентсько-президентської республіки, де провідне значення у керуванні країною посідає парламентсько-урядова коаліція, а президент зберігає вагомий вплив. У Польщі не зважаючи на чисельні приклади політичної корупції партії зберегли свої головні функції посередника між громадянським суспільством та державою. Головні політичні партії залишилися виразниками інтересів різних суспільних груп, а не представниками бізнесових та олігархічних груп. Позитивному завершенню демократичного транзиту сприяли децентралізація та реформа самоврядування. В 1990 році була проведена реформа місцевого самоврядування, в рамках котрої гміни (місцеві ради) отримали не тільки повноваження, але й кошти на їх реалізацію. Продовженням була

³⁰ Wszystko co musicie wiedzieć o ustawie o ustroju sądów powszechnych. Jak jest i jak ma być, <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1059311,ustroj-sadow-powszechnych-reforma-pis.html>

адміністративна реформа у 1999 році, коли в країні запровадили новий адміністративно-територіальний поділ та нові самоврядні одиниці на рівні регіонів та повітів³¹. Польщі вдалося уникнути формування олігархічного капіталізму, як політично-економічної системи в країні. Запорукою успішного демократичного транзиту було також формування середнього класу³², громадянського суспільства та верстви бюрократії, управлінців публічної адміністрації державного та муніципального рівнів.

Приклад України

Представляючи досвід України у процесі демократичного транзиту автор обмежить загальною характеристикою та результатами змін, що продиктовано потребами порівняльного аналізу. Натомість не має потреби для українського читача наводити загально відомі факти пов'язані з результатами парламентських та президентських виборів.

В Україні лібералізація старого політичного режиму розпочалася восени 1989 року, коли з посади першого секретаря ЦК КПУ пішов В. Щербицький та було створено Народний Рух України. В наступному році відбулися наполовину демократичні вибори до Верховної Ради та прийнято Декларацію про державний суверенітет. Перший етап політичного транзиту завершився проголошенням незалежності та президентськими виборами (1991 рік), на яких перемаг представник колишньої партійної номенклатури (Леонід Кравчук). Як бачимо першу фазу транзиту Польща та Україна пройшли майже одночасно, але на цьому схожість закінчується. У західного сусіда була впливова опозиція, котра прийшла до влади, а в Україні вона залишилася в руках колишньої номенклатури («партії влади»)³³. Цьому посприяв також той факт, що восени 1991 року не було проведено вільних та демократичних парламентських виборів. Це означало, що політичний транзит не тільки розпочала, але і

³¹ S. Michałowski, *Samorząd terytorialny w systemie politycznym Polskim*, [w:] B. Dziemidok-Olszewska, W. Sokół, T. Bichta (red.), *W kręgu nauki o państwie, prawie i polityce. Księga dedykowana Profesorowi Markowi Żmigrodzkiemu*, Lublin 2012, s. 235-262.

³² На думку самих Поляків до середнього класу віднесли себе у 2012 році 69% опитаних, 1% багатих і 28% до бідних верст населення. Частка малого та середнього бізнесу у формуванні ВВП становила у 2014 році 47,3% (Polska Agencja Przedsiębiorczości).

³³ У цьому випадку «партія влади» не означає правлячої партії, а лише державно-бюрократичний апарат, який у формальному плані не має своєї політичної партії, але фактично згуртований та захищає свої інтереси та впливає на політичний процес.

продовжувала стара політична еліта, котра будуючи демократичні інститути майже повністю зберегла комуністичні механізми дистрибуції влади. Український політолог Дмитро Видрін вважає, що Україна в роки президентства Леоніда Кравчука будувала номенклатурний капіталізм, котрий в епоху правління Леоніда Кучми переріс в корпоративний (олігархічний). Зміна на посаді президента та парламентські вибори у 1994 році не призвели до альтернативи влади. Ситуацію не змінили прийняття конституції (1996 року) та чергові парламентські і президентські вибори³⁴. Запровадження демократичної конституції де-юре не призвело до засвоєння політичними гравцями демократичних стандартів де-факто. В період з 1994 по 2004 роки в країні починає формуватися олігархічна система політичних та економічних відносин, в якій домінують інтереси олігархічних кланів (дніпропетровського, донецького, київського та інших)³⁵. Процес приватизації було проведено в інтересі цих груп, про що свідчать дані Державного комітету статистики України. У 1992-2003 роках було приватизовано більше 90 тис. підприємств (на балансі держави залишилося 15% підприємств), а держава на цьому заробила усього 1 млрд. доларів США³⁶. Тому у народі його справедливо називають «прихватування», але це лише одна сторона ширшої проблеми. Олігархічний капітал привласнивши значну частину національного майна не побажав відмежовуватися від держави та грати за правилами ринкової економіки. Розраховуючи на надприбутки за рахунок держави та суспільства олігархічні групи почали займатися політикою, вливаючись у органи державної влади та підпорядковуючи національні інтереси клановим.

Формування та домінація олігархічних груп спричинила ряд негативних наслідків у політичному та економічному житті України. По-перше, це призвело до утвердження посткомуністичної моделі державного управління (відносин типу

³⁴ W. Baluk, *Kształtowanie systemu partyjnego Ukrainy w okresie transformacji ustrojowej* (1987-2004), Wrocław 2006.

³⁵ А. Колодій, *Олігархи* і *“олігархія”*: зміст понять та українська політична дійсність, „Наукові записки НаУКМА. Політичні науки”, Вип. 19, 2001, с. 31-35; S. Matuszak, *Demokracja oligarchiczna. Wpływ grup biznesowych na ukraińską politykę*, „Prace OSW” 2012, nr 42.

³⁶ W. Baluk, *Kształtowanie systemu partyjnego ...*, s. 52; О.Й. Пасхавер і ін. (ред.), *Завершальний етап приватизації в Україні*, Центр економічного розвитку, Київ, 2003, с. 78.

патронажу та клієнтелізму) з високим рівнем корупції. По-друге, олігархічні партії витіснили, або підпорядкували собі парламентські політичні сили. По-третє, олігархічні групи образно кажучи приватизували державу, купуючи або підпорядковуючи собі штаб управління на центральному та регіональному рівнях, силові структури та судову гілку влади. По-четверте, це значно загальмувало процес формування ринкової економіки та розвиток середнього та малого бізнесу. До позитивних наслідків можна віднести збереження частини великих підприємств та відносну конкуренцію між кланами, яка запобігала сповзанню України до авторитаризму та запровадженню російської владної моделі.

Такий перебіг подій призвів до того, що Україна опинилася в «сірій зоні» демократії, котру можна охарактеризувати наступним чином: 1) не діє подвійна функція виборів, 2) вибори відбуваються циклічно, але при цьому низький рівень виборчої конкуренції, тому що влада порушує принцип рівного ставлення до всіх учасників процесу, 3) правляча еліта всіма можливими способами перешкоджає зміні влади в процесі виборів (альтернації), 4) засада політичного плюралізму юридично гарантована, але фактично ні, однак механізми тиску на опозицію істотно відрізняються від авторитарного режиму, 5) в політичній та економічній сферах домінують неформальні інститути прийняття рішень³⁷.

Як вже згадувалося, цьому що Україна потрапила у «сіру зону» демократії сприяла також політика багатовекторності, котра полягала на балансуванні між Заходом та Сходом. З одного боку Україна рухалася у напрямку Заходу, вступаючи до Ради Європи, розвиваючи партнерство з Європейським Союзом та НАТО. Однак, щодо вступу до цих міжнародних організацій, котрі гарантували Польщі та іншим країнам Центрально-Східної Європи успішний перехід від авторитаризму до демократії, Україна не виробила послідовної політики. Зробити такий крок владі перешкоджала неготовність до фактичного запровадження

³⁷ R. Herbut, W. Baluk (red.), *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego*, Wrocław 2010, s. 38-39; W. Baluk, *Ukraina między autorytaryzmem a demokracją*, [w:] M. Mróz, T. Dębowski (red.), *Państwo – społeczeństwo – religia we współczesnej Europie*, Toruń 2009, s. 391-399."

демократичних інститутів та полишення посткомуністичного підходу до управління державою. Потрібно нагадати, що у цьому питанні не спостерігалось консенсусу серед різних політичних сил, що призводило також до поляризації настроїв у суспільстві відносно геополітичної орієнтації держави³⁸.

На початку 21-го століття над Україною нависла загроза «відступу від демократії». Правляча еліта, котру називали також «партією влади» схилилася не тільки до вибору східного вектору, але перш за все до моделі «власної демократії» або «суверенної демократії». Таку модель намагалась генерувати Росія у просторі Співдружності Незалежних Держав³⁹, про що між іншим свідчать оцінки виборів у країнах Співдружності зроблені експертами цієї організації, які суттєво відрізняються від коментарів Організації Безпеки і Співробітництва у Європі. «Відступ від демократії» означав би, що Україна наближається до часткового авторитаризму, режиму який запроваджено в деяких країнах Співдружності Незалежних Держав, в тому числі в Росії. На пострадянському просторі за концепцією Томаса Каротерса сформувалась «сіра зона» демократії у межах якої дослідник виділив два моделі гібридних режимів: безвідповідального плюралізму (Україна, Грузія, Молдова) та панівної сили (Росія, Азербайджан, Казахстан та інші), котрі балансують між демократією та диктатурою⁴⁰. Перший тип зберігає шанси наближення до несконсолідованої демократії, а другий нагадує режим м'якого авторитаризму.

Зупинити процес консолідації гібридного політичного режиму та олігархічної системи могла Помаранчева революція. Проте зміна влади у рамках кольорової революції всупереч очікуванням не призвела до перемоги громадянської моделі розвитку суспільства над патерналістичною. За Максом Вебером в Україні не відбувся у цей період остаточний перехід від станового до сучасного суспільства та держави. Помаранчеві сили («Наша Україна», «Батьківщина» і інші) маючи довіру та підтримку суспільства не змогли провести якісних та глибоких

³⁸ W. Baluk, *Wschodnia polityka Polski i zachodnia polityka Ukrainy (historyczny i koncepcyjny zarys problemu)*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2009, vol. 7, s. 45-58.

³⁹ М. Макфол, *Между демократией и диктатурой*, [в:] Е. Качинс, Д. Тренин (ред.), *Россия ближайшее десятилетие*, Москва 2004, с. 44-50.

⁴⁰ Т. Carothers, *вказ. пр.*, с. 5-21.

змін у політичній та економічній площині. Більше того, правлячі партії на словах підтримували демократичні цінності та правила гри, а на ділі прилаштувалися до олігархічної системи. Про це свідчить між іншим практика внесення у виборчі списки політичних партій та блоків самих олігархів та їхніх представників. Незважаючи на те, що події кінця 2004 року пов'язані з президентськими виборами призвели до оксамитової революції та зміни вперше за багато років влади це не запобігло консолідації гібридного політичного режиму та олігархічної системи. В черговий раз політична еліта країни не виправдала сподівань суспільства пов'язаних з побудовою сильної правової та демократичної держави за європейським зразком. Однак Помаранчева революція засвідчила, що в Україні відбуваються складні процеси формування громадянського суспільства, сучасної української політичної нації та середнього класу. Лінія розмежування проходила не лише між двома таборами, помаранчевим («Наша Україна», «Батьківщина» і інші) та біло-блакитним (Партія регіонів, комуністи і інші), а між двома концепціями та баченням України. Перша, це добре відома українському політикуму пострадянська євразійська модель розвитку політичної та економічної системи держави, яка ґрунтується на авторитарній силі та державному або олігархічному капіталізмі. Друга, як згадувалося вище, це європейська модель демократичної та правової держави з ринковою економікою та громадянським суспільством. Проблема в тому, що суспільство бажало змін, але помаранчеві сили, які називали себе європейськими та демократичними, виявилися невідповідними та неефективними на шляху запровадження глибоких та радикальних змін.

За справою основних політичних гравців протистояння цих двох концепцій було представлено переважно, як геополітичний вибір у зовнішній політиці між Сходом та Заходом. Помаранчеві партії сповістили про відхід від політики багатовекторності та реалізацію європейського напрямку у зовнішній політиці. Однак внутрішні реформи у державі, незважаючи на зростання рівня демократії, не призвели до реалізації в Україні моделі європейського транзиту. Таку модель втілювала Польща та інші країни Центрально-Східної Європи на шляху до Європейського

Союзу. Нагадаємо, що саме цей фактор міг консолідувати українське суспільство та політичну еліту на шляху реформ. Рівень підтримки серед громадян України інтеграції з ЄС у 2003-2005 роках перебував на позначці 50,7 - 65% опитаних⁴¹.

Зміна влади в Україні у 2010 році під час президентських виборів та переформатування парламентської більшості у Верховній Раді під главу держави засвідчили, що головні політичні гравці (партії економічно-політичних інтересів) не в змозі співіснувати (коабітація) при владі. Головною причиною була боротьба за можливість розпоряджатися економічним та політичним ресурсами держави у інтересах тієї чи іншої групи. Наслідком цього був інструментальний підхід до конституції та законів, які використовувалися переважно як зброя боротьби та затвердження привілеїв тієї чи іншої групи. Партії економічно-політичних інтересів не бажали грати за стабільними та чіткими правилами. Запровадження змін до Основного закону у 2004 році, а особливо їх скасування у 2010 році є яскравим прикладом такого підходу.

Повернення до старих патерналістичних і силових практик за правління президента Віктора Януковича та Партії регіонів не отримало підтримки серед більшості громадян, які під час Революції гідності усунули від влади скорумповану правлячу верхівку, котра відмовилася від підписання Угоди про асоціацію з ЄС та жорстоко розправилася з протестувальниками на Майдані. Дострокові президентські та парламентські вибори у 2014 році, проведені в умовах російської агресії, виграли проєвропейські політичні сили (Блок Петра Порошенка «Солідарність», Народний Фронт та інші). Загальна оцінка політики та реформ згаданих вище політичних сил на фоні попередників виглядає позитивно, але не вистачає глибоких та радикальних змін, які виведуть України з пастки гібридності⁴². В черговий раз бачимо, що політична еліта навіть проєвропейського спрямування грає за правилами олігархічної системи та не спроможна змінити кардинальним образом ситуацію. В такому випадку у політичному плані Помаранчева

⁴¹ „Національна безпека і оборона” 2007, № 5, с. 55-56.

⁴² Ю. Мацієвський, *У пастці гібридності: зизаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014)*, Чернівці 2016; Той самий, *Рух по колу, чи вихід з пастки ?*, „Wschód Europy” 2016, nr 1, s. 55-72.

революції та Революція гідності перетворюються лише у спосіб зміни влади (альтернацію). До якісних змін можемо віднести декомунізацію, народження громадянського суспільства та української політичної нації, котрі вистояли захищаючи слабку державу від російської агресії. Якщо верхи не спроможні зреформувати країну за європейськими лекалами то можливо це вдасться зробити низам, громадянському суспільству та політичній нації на основі загальнонаціонального громадянського руху України, який на зразок польської «Солідарності» змусить прогресивну частину української еліти до запровадження якісних змін та деолігархізації.

Висновки

Підводячи підсумки можемо констатувати, що Польща успішно завершила процес демократичного транзиту та незважаючи на деякі проблеми побудувала сконсолідовану демократію та ринкову економіку. Польща уже давно пройшла процеси націотворення та державотворення, а тому зміни відбувалися лише у двох площинах. Тоді, як в Україні трансформації проходили відразу у чотирьох сферах. У політичній площині в Україні сформувався гібридний режим та олігархічна система, котра гальмує розвиток демократичної правової держави та ринкової економіки. В Україні ще не завершилися процеси націотворення та державотворення, що додатково ускладнює проведення демократичних перетворень. Про значимість цього питання свідчить вислів Д. Растоу, що без нації не має демократії⁴³. Маємо на увазі формування нації-держави, а не реалізацію суто націоналістичного проекту. Сьогодні у процесі становлення демократії та консолідації держави Україна не потребує націоналістів, а державників. Формування сучасної української етнокультурної спільноти беззаперечно потрібно завершити, вона повинна визначати культурний код та розвиток суспільства, але в зв'язку з відносно високим рівнем фрагментаризації країни бажано не підміняти понять громадянського та етнічного націоналізму.

⁴³ Т. Л. Карл, Ф. Шмиттер, *Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы (Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций)*, „Полис. Политические исследования” 2004, № 4, с. 6-27.

Польща на сьогодні це більш-менш сконсолідована держава, тоді, як в Україні олігархічна система та незавершеність процесів демократизації і побудови нації-держави призвели до послаблення державних інститутів, котрі не виконують своїх основних функцій. Щоб уникнути консолідації гібридного режиму Україні потрібно продовжувати реформи у політичній і економічній сферах та консолідувати націю-державу. Громадяни та політична і економічна еліти повинні засвоїти демократичні правові механізми регулювання суспільних відносин і управління державою.

Незважаючи на деякі відмінності у двох країнах щодо умов демократичного транзиту польський досвід можна використати в Україні, особливо у запровадженні демократичних інститутів, побудові громадянського суспільства та середнього класу.

Проголосивши пріоритетність європейського вектору Україна повинна зосередити свої зусилля на внутрішніх перетвореннях в політичній, економічній та суспільній сферах. Саме успішне завершення процесу демократичного транзиту наблизить Україну до Європейського Союзу та збільшить зацікавленість самої Європи в питаннях членства Києва в цій організації.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА РИТОРИКА ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

***Анотація.** Питання євроінтеграції були і залишаються надзвичайно важливою темою дискусій для вітчизняного суспільства, українських державних діячів та еліти нашої країни чи не з перших років незалежності. У статті подано аналіз публічних промов політичних лідерів у період Помаранчевої революції в контексті європейської інтеграції України, висвітлено розвиток євроінтеграційних ідей в дискурсі вітчизняної політичної еліти в революційний період осені-зими 2004 р. Авторами публікації визначено місце євроінтеграційних положень у програмних документах українських політичних партій, що були учасниками Помаранчевої революції та продемонстровано вплив євроінтеграційної риторики в Україні у заданий період на стосунки із Європейським Союзом. Показано місце цієї риторики в електоральній мобілізації «помаранчевою» політичною.*

***Ключові слова:** європейська інтеграція, політична риторика, Помаранчева революція, політична еліта, європейський вибір.*

Євроінтеграція чи не з моменту проголошення незалежності України постає проблемою цивілізаційного вибору нової держави. Вона ж виступала однією із провідних вимог обох революцій, що мали місце в Україні з 1991 р.: Помаранчевої революції та Революції гідності. Поруч із цим, у системі зовнішньополітичних пріоритетів України європейська інтеграція посідає особливе, пріоритетне місце. Політичні переваги наближення та інтеграції України у ЄС пов'язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки, які приваблюють прихильників євроінтеграційної стратегії не лише серед українського суспільства, але і у колах української політичної влади, партійної еліти, лідерів громадських організацій.

Успіх євроінтеграційної стратегії України більшістю її громадян сприймається як гарантія успішної розбудови демократичних інституцій, а також збереження основоположних цінностей Західної цивілізації. Крім того, членство у ЄС відкриває шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, що є надзвичайно актуальним для України, оскільки вона є транзитною зоною Центрально-Східної Європи і перебуває у сфері конфліктних інтересів низки ключових регіональних і світових гравців. Таке геополітичне становище України сприяло тому, що навіть після проголошення незалежності у 1991 р. наша держава опинилась спершу під економічним і політичним, а з 2014 р. і під військово-політичним тиском з боку Російської Федерації.

Проблематикою вивчення європейської інтеграції як стратегічного курсу України займаються чимало вітчизняних науковців, серед яких Лавриненко В. [11], Артьомов І. [2], Бурдяк В. [3], Гладський О. [5], Калина М. [7], Ротар Н. [20] та багато інших. Поруч із цим варто відзначити, що ряд українських істориків та політологів займаються дослідженням подій Помаранчевої революції, серед них Гальчинський А. [4], Кульчицький С. [10], Михальченко М. [12], Орел М. [19]. Однак, вивченню змісту та значенню використання євроінтеграційної риторики політичних акторів під час Помаранчевої революції, в тому числі як засобу впливу на виборців, у вітчизняній науковій літературі не приділено належної уваги. Щоби заповнити цю прогалину, у нашому дослідженні важлива увага приділена як публічним виступам провідних політиків періоду, що вивчається, так і програмним документам українських партій і блоків, зокрема таких як «Наша Україна», ВО «Батьківщина», Соціалістичної партії України, громадського руху «Пора», Народного Руху України, «Блок Петра Порошенка «Солідарність», ВО «Свобода».

Переважна частина наукових розвідок вищезазначених авторів присвячена обґрунтуванню переваг або недоліків європейської інтеграції, її геополітичному контексту тощо. Проте, подальшого цілісного наукового дослідження потребують ті аспекти в українському політичному процесі, які зумовили активне використання євроінтеграційної риторики вітчизняною

політичною елітою і, як наслідок, вплинули й на практику державного будівництва.

У статті авторами здійснено аналіз політичних ідей, лозунгів, програм у контексті євроінтеграційних устремлінь України, котрі були виголошені в період осені-зими 2004 р. та продемонстровано їх практичний вплив на електоральний процес і подальший політичний розвиток України. В основі дослідження покладені такі наукові підходи як неоінституційний та соціологічний, а також івент, - та контент-аналіз. Використання неоінституційного підходу обумовлене необхідністю вивчення діяльності політичних партій, рухів, об'єднань у період, що досліджується. Значення соціологічного методу пояснюється необхідністю дослідження впливу на політичну систему суспільних акцій протесту. А використання двох останніх методів обумовлено необхідністю здійснення текстологічного аналізу певного кола джерел у рамках обраного для вивчення політичного явища.

Мета статті – дослідити євроінтеграційну риторику політичної еліти України у період Помаранчевої революції, її зміст та основні цілі використання. Завдання статті полягають в здійсненні аналізу розвитку євроінтеграційних ідей в дискурсі української політичної еліти в період Революції 2004 р., визначення місця євроінтеграційних ідей в програмних документах українських політичних партій, що були учасниками Помаранчевої революції, в тому числі як важливого засобу мобілізуючого впливу на українських виборців.

У ході всенародних виступів осені-зими 2004 р. чи не вперше в історії незалежної України як першочергові пролунали, в тому числі, і зовнішньополітичні вимоги. Якщо до цього українці, як свідчать соціологічні опитування, розвиток демократичних перетворень насамперед пов'язували з матеріальним добробутом, можливостями ведення власного бізнесу, розвитком ринкової економіки, то тепер відстоювалося право громадян на волевиявлення, вільне висловлювання своїх думок, альтернативну стратегію зовнішньополітичного розвитку держави тощо. Все це засвідчувало нові важливі тенденції до змін у свідомості українців і демонструвало, що тільки після подій Помаранчевої революції уявлення про демократію набули більш

цілісного характеру, а євроінтеграційні ідеї – широкого розповсюдження.

Усвідомлюючи вплив політичної промови на свідомість суспільних мас, організатори майданів періоду Помаранчевої революції подбали про необхідне організаційне, ідеологічне та комунікативне забезпечення своїх акцій. Лідери та активісти виступали на Майдані Незалежності в Києві по декілька разів на день. Київські лідери, особливо Віктор Ющенко та Юлія Тимошенко, часто бували на майданах, запрошували до виступів відомих політиків як українських, так і закордонних, зокрема Леха Валенсу та Міхаїла Саакашвілі. Зокрема Ю. Тимошенко проявила високі якості оратора, своїми запальними виступами доносила до учасників мітингу на Майдані Незалежності основні цілі і шляхи їх реалізації на кожному конкретному етапі боротьби [10, с. 135].

Зазначимо, що ще у квітні 2004 р. В. Ющенко заявив, що відсутність України не тільки серед нових країн-членів ЄС, але й навіть серед кандидатів на вступ у перспективі – це «вирок режиму, який правив Україною з 1994 р.» [10, с. 134]. Оскільки кандидат у президенти від «помаранчевих» сил був представником не лише опозиції, але й тієї частини правлячої політичної еліти, що прагла реформ, не викликає подиву той факт, що євроінтеграційна риторика потужно звучала із уст політика зі сцени Майдану Незалежності у Киві. Прикладом цього можуть стати наступні цитати із виступів Віктора Ющенко: «Наш шлях у майбутнє – це шлях, яким іде Об'єднана Європа», «Наше місце у Європейському Союзі...» тощо.

Серед найвпливовіших ораторів періоду Помаранчевої Революції необхідно виділити наступних представників політичної еліти: лідера опозиції та кандидата у президенти – Віктора Ющенко як символа подій кінця 2004 р.; Юлію Тимошенко – лідера БЮТ, котра «поступилася» голосами своїх виборців на користь єдиного опозиційного кандидата; Петра Порошенка; Олександра Турчинова, котрий забезпечував координацію акцій протесту; Юрія Луценка – одного із «польових командирів» Майдану, а також Владислава Каськіва – координатора громадської кампанії «Пора», котра об'єднувала переважно молодь та студентство Майдану 2004 р.

Щодо риторики В. Ющенко під час «помаранчевих» подій, то вона доволі швидко змінюється, стає більш революційною. Так, якщо у 2002 р. він стверджував у одному із інтерв'ю, що барикади не повинні бути присутніми в історії української демократії, то через два роки його політичні промови стають куди більш радикальними. Під час його виступів домінуючими стають наступні поняття: українці, вільна Україна, перемога, Майдан, нація, разом, майбутнє, будемо, Європа та європейські стандарти. Формується новий ряд символів, кардинальних змін зазнає і їх контекст [18].

Чи не наймасштабніший виступ на сцені Майдану у Києві відбувся 25 листопада 2004 р., за день після оголошення результатів сфальсифікованих виборів. Першим слово отримав Лех Валенса – відомий польський політичний діяч. Він заявив, що особисто та від імені всіх поляків є солідарним із українцями, котрі зібрались на акції протесту у столиці та інших містах держави. Виступаючи на підтримку Ющенко, Л. Валенса зазначив, що демократія та свобода волевиявлення повинні бути в Україні. Також польський політик закликав українців «думати про завтрашній день», адже перед ними ще багато справ, одна з яких – знайти своє достойне місце у світі [13].

У свою чергу, Віктор Ющенко, поруч із економічними та політичними питаннями, згадує у своїй промові цього ж дня міністра закордонних справ Німеччини – Йошку Фішера, з котрим напередодні він мав переговори. За словами майбутнього президента України, міністр завірив його у підтримці Європи щодо встановлення верховенства права та демократії в Україні. Також, за словами Ющенко, міністр закордонних справ Німеччини висловився, що Об'єднана Європа підтримує виступ українців за свої природні права. Голова блоку «Наша Україна» також наголосив, що 24 листопада 2004 р. Бундестаг прийняв закон, відповідно до якого Німеччина оголошує про необхідність перевірки всіх списків виборців та недопущення некоректного голосування [13]. Таким чином, можемо спостерігати, що «помаранчеві» сили з початку масових протестів заручились підтримкою європейських політичних кіл і старанно демонстрували її своїм прихильникам.

Необхідно зазначити, що найважливішою промовою в контексті вивчення євроінтеграційної риторики лідерів Помаранчевої революції можемо вважати промову В. Ющенка на Майдані у Києві 23 січня 2005 р. Дещо раніше, а саме 10 січня 2005 р., за рішенням Центральної виборчої комісії переможцем виборів повторного туру голосування було визнано В. Ющенка, його було офіційно проголошено третім президентом України. У своєму виступі він заявив: «Наш шлях у майбутнє – це шлях, яким іде Об'єднана Європа. Наш шлях з об'єднаною Європою. Ми з Європою належимо до однієї цивілізації, поділяємо її цінності. Історія, економічні перспективи, інтереси людей дають чітку відповідь, де нам шукати свою долю. Наше місце у Європейському Союзі, моя мета – Україна в об'єднаній Європі! В Європі історичний шанс України розкрити свої можливості. Наша національна стратегія – йти до мети сміливо й наполегливо!» [18].

Напевно, ніколи раніше зовнішньополітичний орієнтир на інтеграцію до Об'єднаної Європи не окреслювався так чітко й емоційно у висловлюванні президента України. Стратегічною зовнішньополітичною метою було проголошено набуття повноправного членства у Європейському Союзі. В. Ющенко зазначив, що сам шлях до Європи – це можливості і перспективи у галузі економіки, політики, сфері міжнародної безпеки. Окремо відзначимо, що у промові політичного діяча сенс слова «ми» поширюється не лише на український народ чи його діаспору, але й на всю Об'єднану Європу.

Тобто, із аналізу цієї промови можемо зробити висновок, що шлях в майбутнє для України – це стратегія інтеграції до союзу тих народів, з якими, за словами Ющенка, українці належать до однієї цивілізації. Заявка на пріоритетність євроінтеграційного курсу визначається новобраним президентом у виступі як «національна стратегія». Необхідно також відзначити, що В. Ющенко апелює у своєму виступі до «безпечної» риторики, тобто його промова не містить конфліктних, полемічних висловлювань, котрі могли б викликати незгоду і заперечення з боку більшості українців.

Проте, тоді ж власні аргументи висловлювали і опоненти євроінтеграції, зокрема В. Янукович та його прибічники, які

станом на осінь-зиму 2004 р. зводились до того, що, нібито українська продукція на Заході не є конкурентоздатною, а головним ринком для України є Схід. Все це підсилювалось «аргументами» про дешевий чи навіть безкоштовний газ, нафту тощо [2, с. 28]. Та все ж було би неправильним не рахуватись із реальними суспільними настроями, включаючи політичні уподобання і на регіональному рівні. Якщо в центральній та західній частині України (наприклад, у Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Київській областях) населення виходило на мітинги, протести, демонстрації на підтримку В. Ющенка, то на сході (у Донецькій, Луганській, Харківській областях та в АР Крим) громадяни висловлювали свою прихильність провладному кандидату – В. Януковичу і збирались на площах під біло-блакитними прапорами. У цьому контексті доцільно зауважити, що навіть у вересні 2005 р. 36% громадян позитивно відповіли на запитання про те, чи зможе інтеграція до ЄС стати національною ідеєю для українців, у той час як 39% висловилися щодо цього негативно [2, с. 11].

Тож, зовсім протилежна до промови В. Ющенка точка зору була викладена колишнім кандидатом у президенти В. Януковичем. Він заявив, що нове політичне керівництво України має завищено амбітні плани стосовно євроінтеграції, яку воно проголосило одразу ж після перемоги на Майдані у Києві. У одному із інтерв'ю від 21 грудня 2004 р. лідер «Партії регіонів» стверджував, що він є противником «ілюзії щодо європейського вибору України», оскільки, на думку цього політика, у відносинах між Україною та Європейським Союзом є багато невирішених питань, котрі не слід замовчувати. Поруч із цим Янукович підкреслив, що одним із пріоритетів зовнішньої політики України буде залишатися її європейський вибір як природній і необоротний процес.

Він також відзначив необхідність більш реалістичної й прагматичної євроінтеграційної політики, яка враховувала б «нинішню неготовність сторін для обговорення питання можливого членства країни в ЄС». «Українська політика євроінтеграції на цьому етапі повинна бути сконцентрована, насамперед, не на зовнішньополітичному, а на внутрішньополітичному вимірі», – наголосив Янукович

[21]. Кандидат у президенти також, за його словами, виходить із того, що Росія є найбільшим партнером і сусідом України, відносини з яким мають для неї «життєво важливе значення», і «від того, наскільки стабільними будуть україно-російські відносини, у вирішальній мірі залежить не тільки подальший розвиток двох держав, але й ситуація у всьому європейському регіоні» [21]. Пізніше, така «твереза» позиція допомогла електоральному успіху Януковича та партій регіонів, у міру того, як наростало розчарування виборців діяльністю політичних лідерів і партій з «помаранчевого» табору.

Важливим аспектом дослідження євроінтеграційної риторики політичної еліти України в період громадських протестів осені-зими 2004 р. є розгляд ідей інтеграції до Об'єднаної Європи у програмах українських політичних партій – учасників Помаранчевої революції. Така увага обумовлена тим, що сучасні політичні партії та об'єднання активно впливають на функціонування органів влади, економічні процеси, соціальні реформи та стосунки між державами на зовнішньополітичній арені. Для України, як і для інших країн посткомуністичного табору, роль політичних партій в організації політичної влади, боротьби за неї під час виборів є вкрай важливою. Політичні партії не лише відіграють провідну роль у підготовці та просуванні кадрів, виконуючи роль специфічного соціального ліфта, але й є генераторами політичних ідей та зовнішньополітичних стратегій, що надалі поширюються у суспільстві.

Як уже зазначалось, чи не з моменту проголошення незалежності України у 1991 р. євроінтеграційна ідея залишається однією із головних у всьому спектрі її національних прагнень [7]. Тому не викликає подиву, що більшість українських партій, які брали активну участь у подіях Помаранчевої революції, зовнішньополітичним пріоритетом для української держави визначали майбутній вступ до Європейського Союзу. У цьому контексті доцільно вивчити, яке місце посідав євроінтеграційний курс у програмних документах та статутах тих українських політичних партій, що займали активну позицію в період осені-зими 2004 р., а саме блоку «Наша Україна», ВО «Батьківщина», Соціалістичної партії України, громадського

руху «Пора» (з 12 січня 2005 р. – партії), Народного Руху України, партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність», ВО «Свобода».

Після звернення до текстів програмних положень і статутів зазначених політичних партій виявлено, що всі вони зовнішньополітичним пріоритетом України визначали вступ до Європейського Союзу. Про це чітко заявлено у програмах блоку «Наша Україна» та Народного Руху України [15, 16]. У дещо неоднозначній формі ідея вступу до ЄС висвітлена у програмних документах ВО «Батьківщина», Соціалістичної партії України [17] та ВО «Свобода». В їхніх програмах відсутні положення про інтеграцію до Європейського Союзу, також складно зрозуміти й інші зовнішньополітичні пріоритети, що були запропоновані ними. Поруч із цим, додамо, що після Революції Гідності 2013 р., їх зовнішньополітична стратегія була відкоригована та вдосконалена.

Ідею європейської інтеграції підтримав громадський рух «Пора», котрий об'єднував молодь та студентство в період Помаранчевої революції. Зокрема, у його програмних документах зазначалося наступне положення щодо інтеграції України до Європейського Союзу: «Партія «Пора» визначила для себе такі цілі: досягти рішучого відновлення влади, бути гарантом ретельності європейської ходи України» [4]. Отже, члени громадського руху «Пора», маючи в період Помаранчевої революції помітну підтримку населення, насамперед, молоді, також називають євроінтеграцію єдиним зовнішньополітичним вектором України.

Показовим є той факт, що попри принципові розбіжності й жорстку конкуренцію за прихильність виборців з партіями помаранчевого табору, євроінтеграційні ідеї присутні у програмному документі «Партії регіонів». Євроінтеграційна стратегія також визначена тут як пріоритетна. Зокрема, щодо зовнішньої політики, то Статут партії регіонів визначає наступні напрями пріоритетними: позаблоковий статус України, європейська інтеграція, партнерські та дружні відносини із країнами СНД [14]. Тобто, фактично зіштовхуємось із парадоксальною ситуацією у випадку із цією політичною партією. З одного боку, проти власне ідеї інтеграції України до

Європейського Союзу основні політичні сили в Україні не заперечують і навіть зазначають їх важливість у програмних документах. Проте, поруч із цим, згадана політична сила виступала опонентом тій політичній еліті, яка проголошує євроінтеграційний процес основною стратегією зовнішньої політики України.

Універсальність, чіткість і гуманістичне спрямування європейської ідеї, практичні результати розвитку країн Центрально-Східної Європи, що увійшли до складу ЄС у період його розширення до західних кордонів України сприяли тому, що практично всі основні вітчизняні політичні партії підтримували інтеграцію України до європейської спільноти станом на осінь-зиму 2004 року. Принаймні, це узагальнення стосується всіх парламентських партій, за винятком КПУ. Поруч із цим, Помаранчева революція дала потужний поштовх до перегляду програмних документів існуючих партій щодо зміни вектору зовнішньої політики держави у напрямку євроінтеграції. Створенні на хвилі суспільного піднесення осені-зими 2004 р., нові політичні сили також зазначили інтеграційний шлях розвитку України в напрямку до Європейського Союзу як магістральний. Окрім іншого, такий вибір був обумовлений соціальними запитами та політичними очікуваннями активної частини вітчизняного суспільства, тим привабливим образом ЄС, який творив позитивний приклад бажаного майбутнього для значної частини українських громадян [8]. При всій дискусійності визначення вагомості впливу ціннісного вибору помаранчевої еліти на користь євроінтеграційного курсу України, прагматична основа такого рішення виглядає достатньо раціональною й зрозумілою. Окрім необхідності утвердження державності України, а отже і відповідної ролі її еліти, чого не можна було досягти на шляхах євразійської інтеграції, ця частина політиків усвідомлювала значний потенціал інструментального впливу на настрої та симпатії співвітчизників євроінтеграційних гасел. У тому числі в контексті використання виробничих технологій, яким було нерозумно знехтувати в боротьбі за владу. Як мобілізаційний ресурс впливу на електорат євроінтеграційна риторика політичної еліти спрацювала в цей час із достатньо високим ступенем ефективності. На жаль, значно скромнішими

виявилися практичні результати виконання тих зобов'язань щодо докорінних перетворень перед українським народом, які пролунали з уст керівників помаранчевої революції зі сцен Майданів України. Негативні наслідки цього розриву поміж задекларованими цінностями та цілями та практичними кроками політиків продовжують впливати на вітчизняний політичний процес донині.

Висновки: у підсумку можемо стверджувати, що євроінтеграційні ідеї, котрі лунали у промовах політичних лідерів під час Помаранчевої революції все ж не тільки стимулювали подальший розвиток євроінтеграційної риторики вітчизняної еліти, але й сприяли поширенню підтримки цього стратегічного курсу української держави серед українського суспільства. Вважаємо, що безпосереднім продовженням подій на Майдані Незалежності у Києві наприкінці 2004 р. стала й Революція Гідності 2013 р., під час якої євроінтеграційний напрямок розвитку України утвердився як основоположний курс нашої держави і вона зробила нові вагомі кроки на цьому шляху.

Після Помаранчевої революції Україна чи не вперше отримала реальний шанс на поглиблення власних інтеграційних процесів з Європою. Сповнені ейфорією Майдану, єврочиновники навперебій пророкували Україні швидкий демократичний поступ. Євроінтеграційна риторика, котра звучала в період Помаранчевої революції, символізувала можливість і необхідність альтернативного щодо попередньої «багатовекторності» зовнішньополітичного вектору розвитку українському суспільству. Проте з різних причин, можливості цієї альтернативи були використані лише частково тією владною елітою, яка підкреслено демонструвала відданість європейським цінностям і стратегічному курсу України на інтеграцію до ЄС під час подій Помаранчевої революції. Наслідки розчарування її діяльністю частиною виборців виявилися далекосяжними для подальшої долі нашої країни.

Список використаних джерел

1. Gillingham John. The Meaning of Maidan // Harvard Ukrainian Research Institute News, Spring issue. 2006. P. 1–7.

2. Артёмов І.В. Європейська інтеграція України: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. статей. Книга 1. Ужгород: ПП «АУТ ДОР-ШАРК», 2014. – 380 с.
3. Бурдяк В. Інтеграція постсоціалістичних країн у сучасну загальноєвропейську систему безпеки // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. Т. VI. Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2008. С.111–121.
4. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. Київ.: Либідь, 2005. 368 с.
5. Гладський О. Основні умови та фактори здійснення євроінтеграційного вибору України // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2005. № 3. С. 94–101.
6. З'їзд «Пори» прийняв статут і програму партії. Обрано центральну раду партії. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/255316-z-yizd-pori-prijnyav-statut-i-programu-partiyi-obrano-centralnu-radu-partiyi>
7. Калина М. С. Євроінтеграційна політика України в контексті розширення Європейського Союзу // Політичні та правові аспекти державного управління. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/pol-prav/05kmsrjs.pdf>
8. Круглашов А. Громадська позиція щодо перспектив євроінтеграції України: регіональні виміри // По той бік розуміння: Україна та Європа після Помаранчевої революції: Збірник наукових статей. Київ: Атака, 2006. С. 178–191.
9. Круглашов А. Україна – ЄС: труднощі діалогу // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т. IV. Чернівці: Рута, 2006. С. 303-321.
10. Кульчицький С. Помаранчева революція. Київ: Генеза, 2005. 368 с.
11. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич: Відродження, 2004. 488с.
12. Лавриненко В.Г. Україна на шляхах до євроінтеграції: геополітичний контекст // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2006. Вип. 5. С. 134–143.
13. На Майдані: Віктор Ющенко, Лех Валенса, Георгій Буравков та інші 25.11.2004р. URL: <https://buravkov.com/index.php/portfolio/14-audio/41-vimeo-video-7>
14. Програма «Партії регіонів». URL: <http://old.lvivrada.gov.ua/frakciyi/partija-regioniv/261-programa-partiji-regioniv>
15. Програма Народного Руху України. URL: <http://www.nru.lviv.ua/programa-narodnogo-ruhu-ukrayini/>
16. Програма політичної партії «Народний Союз «Наша Україна». URL: <http://old.lvivrada.gov.ua/frakciyi/nasha-ukrajina/285-programa-politychnoji-partiji-narodnyj-sojuz-nasha-ukrajina>

17. Програма СПУ. URL: <http://socparty.com.ua/index.php/spu/prog>
18. Промова президента України Віктора Ющенка на Майдані. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/>
19. Промова президента України Віктора Ющенка на Майдані. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/23/3006391/>
20. Орел Л.М. Помаранчева революція. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2005/02/24/4385984/>
21. Ротар Н. Роль офіційного євроінтеграційного дискурсу в оновленні політичних ідентичностей громадян України: регіональний вимір // Політологічні та соціологічні студії. Т. XII. Політичні виміри процесів європейської інтеграції: збірник наукових праць. Чернівці: Букрек, 2013. С. 430–448.
22. Янукович назвав дипломатів жертвами стереотипів. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/12/21/3005538/>

Круглашов Анатолий, Мазур Виктория

**Євроінтеграційна риторика політичної еліти
України в час Оранжевої революції**

Вопрос европейской интеграции был и остается особо важной, актуальной темой в кругах украинских государственных деятелей и политической элиты страны в целом с первых лет независимости. В статье рассмотрены публичные выступления политических лидеров в период Оранжевой революции в контексте европейской интеграции страны, исследовано развитие евроинтеграционных идей в дискурсе украинской политической элиты в этот период. Авторами публикации определено место евроинтеграционных идей в программных документах украинских политических партий, которые были участниками Оранжевой революции и продемонстрировано влияние риторики политических лидеров в Украине в изучаемый период на дальнейшее развитие политического процесса в стране.

Ключевые слова: европейская интеграция, политическая риторика, Оранжевая революция, политическая элита, европейский выбор.

Kruglashov Anatoliy, Mazur Viktoriia

Ukraine's political elite rhetoric of European integration in period of the Orange revolution

Issues of European integration remains an important and 'hot' topic of discussion as far as Ukrainian government and political elite of the country are concerned since the very beginning of the Independence. However, it should be noted that the level of propaganda statements of some political leaders tended to use oversimplified assessments of the processes related to the European integration of Ukraine. Wide-spread political rhetoric of Ukrainian political leaders rather remained populist slogans in final run.

The article analyzes the public speeches of political leaders during the Orange Revolution in the context of European integration, highlights the evolution of European integration ideas in the discourse of national political elite at that storming yet promising time. The authors identified the role of the European integration slogans in the programming documents of the Ukrainian political parties that took an active part in the currents of the Orange Revolution. They demonstrated the influence of European integration rhetoric in Ukraine on the results of mass-protest movement in the period under consideration. It affects political process in the country, both positive and negative and paved a way towards the Revolution of dignity.

Keywords: European integration, political rhetoric, the Orange Revolution, political elite, the European Union, European choice.

ВПЛИВ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ НОВИХ СТАНДАРТІВ РОБОТИ МЕДІА В УКРАЇНІ (ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Дана стаття присвячена проблемам формування нових стандартів роботи медіа в Україні. Автор означає основні віхи в новітній історії України, наголошуючи на змінах у підходах формування та функціонування медіа в нашій державі. Особлива увага звернена на вплив Революції Гідності на формування нового медіапростору в Україні. Поява нових незалежних ЗМІ, зростання ролі інтернет-видань та соціальних мереж сприяли становленню нових підходів щодо оцінки явищ та процесів у країні. Однак наступні електоральні кампанії 2014 року засвідчили необхідність цілеспрямованої роботи у напрямку забезпечення незалежності українських ЗМІ.

***Ключові слова:** засоби масової інформації, медіа, суспільне мовлення, Революція Гідності, інноваційні технології.*

Розвиток інноваційних технологій на початку ХХІ сторіччя зумовив концептуальні зміни у підходах та механізмах продукування, поширення та отримання інформації. Основні тенденції постмодерного суспільного розвитку засвідчують дедалі більшу інформаційну проникність та уразливість сучасної людини перед всеохоплюючим процесом інформатизації нашого буття. Радіо і телебачення стали тими винаходами людства, які відіграли суттєву роль у процесах глобалізації та інтеграції. Шлях від локального до глобального засоби масової інформації пройшли досить швидко: так, наприклад, у 1920 році місцеве радіомовлення у США транслювало результати виборів, а вже у 1922 році було створено найстарішу в світі національну радіомовну компанію «Бі-Бі-Сі» у Великобританії, яка з 1934 року почала транслювати й телебачення [8, с. 317-318]. Останнє стало знаковою подією в історії як Великої Британії, так і Європи та світу в цілому.

Шлях кожної країни до формування власного медіапростору – унікальний, однак спільним для всіх є те, що незалежне

політичне буття неможливе без інформаційної незалежності, наявності власного інформаційного бачення та, відповідно, медійного продукту, цікавого й затребуваного як на внутрішньому, так і на зовнішньому інформаційному ринку. Україна належить до числа тих країн, які за останні десятиліття створили не один інформаційний привід, чим привабили до себе увагу різноманітних медійних корпорацій та інформантств. Однак наразі нам так і не вдалося вивести власний інформаційний продукт на перші ролі у світовому інформаційному просторі, хоча в останні роки й спостерігаються позитивні тенденції. Останні, на нашу думку, зумовлені в першу чергу подіями п'ятирічної давнини – Революції Гідності, яка стала своєрідним рубежем у сприйнятті нашої держави як самими громадянами України, так і світовим співтовариством. Тож метою даної наукової розвідки є спроба аналізу впливу Революції Гідності на формування нових стандартів роботи медіа в Україні. Дане питання є більш ніж актуальним у переддень чергових парламентських та президентських виборів в Україні, запланованих на весну 2019 року.

Власне, ідея незалежності медіа від держави виникла не нині, та дискусії на дану тему тривають і до сьогодні. Аналізуючи появу та розвиток засобів масової інформації, в першу чергу газет, журналів, радіо, телебачення тощо, науковці звертають увагу на особливості їхньої діяльності в різні історичні періоди та за різних політичних режимів. Сучасні медіа – комунікативний феномен, який потребує особливо уважного й детального аналізу. У цьому контексті привертає увагу праця відомого теоретика медіакультури Маршалла Маклюєна «Розуміння медіа», яка змушує задуматися над роллю традиційних ЗМІ у житті як конкретної людини, так і суспільства в цілому [7]. Враховуючи дедалі зростаючу роль інтернету, не можна не згадати роботу видатного дослідника інформаційного суспільства Мануеля Кастельса «Інтернет Галактика», в якій науковець аналізує роль та значення інтернету для різних сфер життєдіяльності сучасної людини [6]. Вагому роль у формуванні усвідомленого ставлення до медіакомунікації як необхідної й незамінної складової сучасного цивілізаційного розвитку відіграє робота Ема Гріффіна

«Комунікація: теорії та практики», в якій представлена 31 теорія комунікації та проаналізовані сучасні комунікаційні практики [3].

Водночас варто зауважити, що формування нових стандартів роботи медіа було б неможливим без політичних змін, зумовлених процесами демократизації та глобалізації. Насамперед мова йде про «Загальну декларацію прав людини», прийняту у 1948 році, в якій уперше були чітко окреслені права конкретної людини на свободу думки [5]. СРСР, складовою частиною якого була й Україна, ратифікував даний документ лише у 1973 році, що, безумовно, стало поворотною подією у суспільно-політичному та культурно-інформаційному житті України. Однак у повній мірі наслідки цієї події громадяни нашої держави змогли відчутти на собі лише після розпаду СРСР та проголошення незалежності. Звільнення від авторитарного минулого потребувало надзусиль, зокрема, в інформаційній сфері, яка упродовж тривалого часу була повністю контрольована Москвою. Першим етапом даного процесу стала комерціалізація ЗМІ, яка розпочалася ще за часів радянської перебудови і знайшла своє виявлення у становленні нових незалежних телевізійних каналів в Україні. У Чернівцях таким телеканалом став ТВА, на який прийшли працювати і окремі журналісти Чернівецького обласного державного телебачення, зокрема, відомий спортивний журналіст Сергій Батюк.

Комерціалізація медійного простору в Україні стартувала, але, на нашу думку, аж ніяк не могла призвести до становлення нових стандартів роботи медіа: зорієнтованість на отримання прибутку та розширення глядацької аудиторії мотивувало власників того чи іншого ЗМІ на формування відповідної його концепції, в якій практично не знаходилося місця для об'єктивності, неупередженості, незаангажованості. Українські ЗМІ знову стали залежними, але тепер уже від фінансових структур та олігархічних кіл, що призвело до відповідних наслідків не лише в інформаційній, але й у політичній площині, але це вже тема іншого дослідження.

Однак усвідомлення необхідності та суспільний запит на формування незалежних ЗМІ сприяли започаткуванню даного процесу в правовій та законодавчій площині ще на початку 1990-х років. Спроба запровадити нові стандарти роботи медіа в

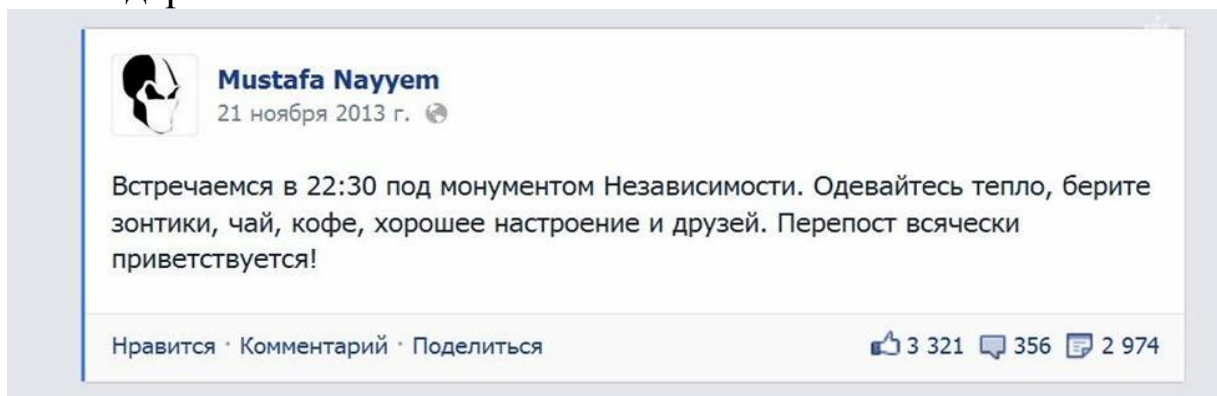
Україні була зроблена ще в перші роки незалежності. Вона не досягнула успіху, однак сформувала основу для подальших дій у даному напрямку. У 1995 році Верховній Раді України вдалося подолати вето тодішнього Президента України Леоніда Кучми і прийняти поправку до Закону України «Про телебачення і радіомовлення», відповідно до якої було запропоновано впровадження суспільного мовлення в Україні як «мовлення ... за єдиною програмною концепцією, що фінансується за рахунок держави» [10]. Дана поправка передбачала існування як державного, так і суспільного мовлення. Її недоліком, на нашу думку, стала відсутність механізмів позадержавного фінансування суспільного мовлення, однак і сьогодні проблеми фінансування «UA: Суспільне мовлення» залишаються болючими, а механізми – недосконалими. Упродовж наступних десятиліть Верховною Радою України було прийнято ряд законів, покликаних сприяти становленню незалежного інформаційного мовника та його подальшому розвитку у нашій державі. Особливу роль у становленні незалежних медіа в Україні відіграла Рада Європи, яка здійснювала постійний моніторинг із забезпечення свободи слова в Україні та приймала відповідні резолюції, спрямовані на підтримку громадських засобів мовлення. Однак авторитаризм Президента Леоніда Кучми не сприяв виконанню нашою державою взятих на себе зобов'язань у даній площині. Вбивство журналіста Георгія Гонгадзе стало найбільшою резонансною подією, яка засвідчила глибокий відхід від стандартів демократичної взаємодії у форматі влада – медіа, спробі тотального контролю за роботою медіа та нехтуванні професійними стандартами роботи журналістів зі сторони української влади.

Президентські вибори 2004 року та події Помаранчевої революції продемонстрували прагнення українського суспільства до побудови демократичної України, в якій медіа перебувають на службі громадських інтересів, а не влади чи олігархів. Однак технологічне відставання зумовило специфіку роботи ЗМІ у даний історичний період. Оскільки інтернет і соціальні мережі ще не стали основою інформаційного буття конкретного громадянина, населення отримувало основні інформаційні сили з боку традиційних ЗМІ, у першу чергу – телебачення. І

«5 канал», що належав П. Порошенку, нині Президенту України, а тоді – представнику опозиційної «Нашої України», здобув велику популярність серед населення (особливо Західної України) насамперед завдяки щоденним он-лайн трансляціям подій з головного Майдану країни, сюжетам під рубрикою «без коментарів» тощо.

Сплеск громадянської активності після обрання Президентом України Віктора Ющенка не завершився формуванням нового суспільного мовника, який би не залежав у своїй діяльності ані від влади, ні від великого бізнесу. Навіть тиск з боку міжнародних організацій, таких, як НАТО, Рада Європи тощо не призвів до виконання обіцянок уже новою українською владою. На нашу думку, це стало одним із факторів наступної поразки на виборах Віктора Ющенка та обрання Президентом України Віктора Януковича, чия політика призвела до кардинального повороту у суспільно-політичному, економічному, інформаційному розвитку України. Наступні суспільно-політичні події в нашій державі вкотре засвідчили, що європейськість України – це чітко визначена позиція мільйонів громадян, які виступили на захист європейських цінностей та євроінтеграційного курсу нашої держави у 2013 році.

Події осені 2013 року стали свідченням своєрідного інформаційного перевороту у нашій свідомості. Якщо ще дев'ять років тому соціальні мережі виконували переважно функцію приватного спілкування, то тепер вони перетворилися на фактор суспільних змін, який відіграв згуртовуючу роль у подіях Євромайдану та Революції Гідності. Пост Мустафи Найєма у Facebook став символічним стартом подій, які увійшли в історію нашої держави:

Джерело: <http://forpost.media/stati/facebook-kak-neizbezhnost.html>

Упродовж перших днів Євромайдану особливу роль у комунікації та доступі до інформації відігравали соціальні мережі та он-лайн видання, зокрема, «Української правди». І Facebook, і Twitter стали провідниками цифрових змін в інформаційному просторі України. Враховуючи специфіку організації роботи двох названих мереж, недивним було те, що саме Twitter, який пропонує «зріз того, що відбувається прямо зараз – в цю хвилину часу» став один із основних джерел інформування про події на центральному Майдані столиці України [12]. Як зазначив експерт з он-лайн-комунікацій Максим Саваневський, хештег «#євромайдан» став найпопулярнішим хештегом в Україні у перший тиждень подій – з 21 по 28 листопада [12]. За короткий період часу у Facebook виникли нові спільноти - «Євромайдан SOS». «KyivHost» та інші, покликані задовольняти інформаційні та інші потреби учасників протестів. Водночас традиційні ЗМІ почали дедалі більшу увагу звертати на електронні версії своїх видань, он-лайн трансляції, стріми тощо, оскільки вони забезпечували не лише своєчасне подання інформації, але й відповідали потребам аудиторії, що мало безпосередні наслідки для популярності тих чи інших медіа.

Події Революції Гідності дали потужний поштовх для розвитку та оновлення українських медіа. Поява нових громадських мовників, зокрема, «hromadske.tv», «Еспресо.TV», «Спільнобачення» тощо змушувала і владу, і суспільство по-новому поглянути на ЗМІ, які у цей час здобули, на думку автора, подвійний статус – інформаційного провідника та творця громадянського суспільства в Україні. Тож не дивно, що в результаті Революції Гідності в Україні активізувався процес створення суспільного мовника.

Після того, як «Президент України В.Янукович самоусунувся від виконання конституційних повноважень» [9], було призначено дату позачергових виборів Президента України на 25 травня 2014 року. Під впливом Революції Гідності розуміння важливості суспільного мовлення для України було очевидним. Тож 17 квітня 2014 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про суспільне телебачення і радіомовлення України», в якому чітко визначилися причини створення Суспільного телебачення і радіомовлення України, механізми та

гарантії його незалежності від держави [11]. Відновлення процесу створення суспільного мовлення в Україні в ході президентської виборчої кампанії, на думку автора, свідчило про зміну вектора внутрішньополітичних орієнтацій, зміщення інформаційних акцентів у взаємодії *влада – media* відповідно до світових стандартів та практик громадського мовлення.

Подальший перебіг президентської кампанії відбувався у досить складних зовнішньо- та внутрішньополітичних умовах. Ці вибори, як і наступні за ними парламентські, призначені на 26 жовтня 2014 року, продемонстрували хиткість українських медіа та необхідність концептуальних змін у їхній роботі задля збереження демократії та свободи слова у нашій державі. Однак медійний супровід електоральних кампаній 2014 року продемонстрував вищий рівень якості матеріалів, прагнення до об'єктивізації та неупередженості, хоч і не виключив політичних симпатій та інформаційної переваги того чи іншого кандидата у різних ЗМІ України. Особливо показовими в даному випадку стали телевізійні канали.

Власне, аналіз президентської виборчої кампанії у 2014 році засвідчив зменшення кількості замовних матеріалів порівняно з попередніми виборчими кампаніями. На думку експерта Ради Європи Растро Кужела, порушення територіальної цілісності та активність проросійських сепаратистів деструктивно вплинули на висвітлення виборчої кампанії українськими ЗМІ, які «намагалися забезпечити таке інформування, на основі якого виборці зможуть зробити усвідомлений вибір на виборчих дільницях» [2]. Водночас не вдалося уникнути замовних матеріалів у новинах та телевізійних програмах, що, як наголосив експерт, «є дуже тривожною тенденцією» [2]. Серед загальноукраїнських каналів, які відмовилися від замовних матеріалів під час президентських виборів, на першому місці – «Перший національний», а з кінця квітня до нього долучилися «СТБ» та «1+1» [2]. Таким чином, можемо припустити, що прийняття Закону «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» означало не лише початок дискусій щодо механізмів здійснення медійної реформи та її наслідків для України, а й своєрідний поворот до формування основ нового медійного простору та ринку в нашій державі. Очевидно, що становлення

суспільного мовлення в його повноцінному вигляді – справа не одного року. Однак принципи діяльності Національної суспільної телерадіокомпанії України, запропоновані З. Аласанією на концептуальному рівні, стали початком формування нового типу медійного мислення, покликаною змінити фундаментальні основи роботи засобів масової інформації в нашій державі. Серед основних цінностей НСТУ – незалежність, відкритість, рівновага, просвітництво [1]. І хоча дані цінності не є унікальними, їхнє впровадження у щоденну працю журналіста в сучасній Україні потребує не лише значних зусиль на правовому, кадровому, фаховому та іншому рівні, але, в першу чергу, фінансової незалежності компанії, що на даному етапі - досить болюче питання для наших медіа.

Однак наступні – парламентські – вибори засвідчили, що політична реклама залишається важливою складовою доходів медіакомпаній в Україні. Висвітлення парламентської кампанії в українських ЗМІ не обійшлося без «джинси», хоча її розміщення не мало такого відчутного впливу на результати, як у 2012 році [Див.: 13; 14; 15]. Водночас повернення до старих практик в роботі ЗМІ під час виборів призвело до зростання негативізму в українському суспільстві, зокрема, щодо забезпечення таких базових прав людини, як свобода слова. Соціологічні опитування, проведені в Україні наприкінці 2014 року, продемонстрували неоднозначне ставлення українців до змін у державі. На думку 26% респондентів, опитаних Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова у грудні 2014 році, у порівнянні з 2013 роком, рівень свободи слова в Україні змінився на краще, однак на думку 30% респондентів ситуація змінилася на гірше. Для 33,8% нічого не змінилося, а 10,2% було важко відповісти на дане питання [4]. Українські ЗМІ так і не отримали високого рівня довіри від громадян, не зважаючи на різке падіння довіри до російських ЗМІ. Лише 51,8% опитаних респондентів висловили повну або часткову довіру до українських медіа, в той час як 39,2% - цілковиту або часткову недовіру [4].

Дострокові президентські та парламентські вибори в Україні повинні були закріпити нові стандарти роботи медіа, однак подальший розвиток подій засвідчив, що даний процес повинен

пройти тривалий шлях від їх правового до ментального закріплення не лише на рівні законодавчих інституцій, але й серед усіх суспільних прошарків. В іншому випадку кожна наступна електоральна кампанія в Україні засвідчуватиме дедалі більший відхід від стандартів демократичних медіа та можливість зворотності процесів унезалежнення ЗМІ від влади та олігархату.

Список використаних джерел

1. Аласанія З. Стратегія розвитку НСТУ. URL: http://1tv.com.ua/uploads/assets/files/nagliadova_rada/candidate_strategy/%D0%90%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%8F_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf
2. Вибори і медіа: джинса є. URL: https://galinfo.com.ua/articles/vybory_i_media_dzhynsa_ie_164007.html
3. Гриффін Э. Коммуникация: теории и практики». Харьков: Гуманитарный Центр, 2015. 688 с.
4. Громадська думка: підсумки 2014 року. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pidsumki-2014-roku>
5. Загальна декларація прав людини (рос/укр.). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
6. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ: Ваклер, 2007. 304 с.
7. Маклюэн Г.М. Понимание медиа: Внешние расширения человека. Москва: Кучково поле, 2014. 464 с.
8. Мортімер І. Століття змін. Яке століття бачило найбільше змін і чому це важливо для нас. Харків: Видавництво «Ранок» : Фабула, 2018. 448 с.
9. Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18>
10. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про телебачення і радіомовлення». Верховна Рада України; Закон від 02.06.1995 №198/95-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/198/95-%D0%B2%D1%80>
11. Про суспільне телебачення і радіомовлення України. Верховна Рада України; Закон від 17.04.2014 №1227-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>
12. Саваневський М. #євромайдан: українська цифрова революція та останній шанс аналоговим політикам стати цифровими. URL:

<http://watcher.com.ua/2013/11/29/yeвромайдан-ukrayinska-tsyfrova-revolutsiya-ta-ostanniy-shans-analohovym-politykam-staty-tsyfrovyu/>

13. Телекритика: «Інтер», «Україна» й «ICTV» - лідери «джинси» у період парламентських виборів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26683774.html>

14. Хоменко С. Виборчі порушення-2014: підкуп, «Джинса» і чорний піар» / Святослав Хоменко. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/10/141021_electoral_violations_sx

15. Чумак В. Наталя Лигачова: Парламентські вибори-2014 показали, що можна перемогти без «джинси». URL: <http://vybory.mediasapiens.ua/2014/11/10/natalya-lyhachova-parlamentski-vybory-2014-pokazaly-scho-mozhna-peremohty-bez-dzhynsy/>

Нечаева-Юрійчук Наталя

Влияние Революции Достоинства на формирование новых стандартов работы медиа в Украине (электоральный аспект)

Данная статья посвящена проблемам формирования новых стандартов работы медиа в Украине. Автор кратко анализирует основные этапы общественно-политического развития Украины в новейшее время, делая ударение на изменениях в подходах относительно формирования и функционирования медиа в нашей стране. Особое внимание обращено на влияние Революции Достоинства на формирование нового медиапространства в Украине, в том числе, появление новых независимых СМИ, возрастающую роль интернет-изданий и социальных сетей. Однако электоральные кампании 2014 года продемонстрировали необходимость целенаправленной работы по обеспечению независимости украинских СМИ.

Ключевые слова: средства массовой информации, медиа, общественное вещание, революция Достоинства, инновационные технологии.

Nechayeva-Yuriychuk Nataliya

The Influence of Revolution of Dignity on Formation of New Media Standards in Ukraine (Electoral Aspect)

This article is dedicated to the problems of creating new media standards in Ukraine. This question is more than actual in 2019 when new President and Parliament elections are appointed. The author marks the main milestones in the recent history of Ukraine, starting

from 1991. The emphasis is made on changes in the approaches to the formation and functioning of media in our state. Particular attention is paid to the Revolution of Dignity and its influence on the formation of a new media space in Ukraine. The emergence of new independent media, the growth of the role of Internet publications and social networks has contributed to the emergence of new approaches to the assessment of political phenomena and social-political processes in our state. However, the next 2014 electoral campaign showed the need for targeted work towards the independence of the Ukrainian media.

Key words: mass media, media, public broadcasting, Revolution of Dignity, innovative technologies.

ЗАСОБИ І ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ ЄВРОСКЕПТИКІВ (1992–2018 рр.)

У статті комплексно досліджено основні засоби і форми політичної мобілізації євроскептиків. З'ясовано, що послідовний розвиток засобів та форм політичної мобілізації з боку прихильників євроскептицизму простежується від моменту утворення ЄС. Подальша їх модифікація головним чином пов'язана з перебігом електоральних процесів у ЄС. Вияснено, що найбільш впливовими засобами політичної мобілізації євроскептиків є політичні партії та їх об'єднання на транс'європейському рівні, натомість найбільш поширеними її формами виступають вибори і референдуми, які часто проводяться в ЄС. Проаналізовано процес розширення мережі євроскептичних партій, а також вдосконалення їх форм і методів політичної мобілізації упродовж 1992-2018 рр. Виокремлено ключові чинники, які якнайбільше впливають на результативність політичної мобілізації прихильників євроскептицизму. Серед них провідне місце займають, по-перше, недостатня поінформованість населення країн-членів ЄС щодо процесів, які в ньому відбуваються та, по-друге, відсутність оперативних та ефективних реакцій з боку керівництва ЄС на агітацію та пропаганду популістських політичних акторів.

Ключові слова: *євроскептицизм, євроскептики, європейська інтеграція, ЄС, політична мобілізація.*

Постановка проблеми. Зі створенням Європейського Союзу як інтеграційного об'єднання, яке ставило за мету політичне об'єднання країн-членів, євроскептицизм став в його рамках однією із ключових ідей як у діяльності багатьох політичних партій, так і окремих політиків. Саме в період підготовки, підписання та ратифікації Маастрихтського договору вперше виразно проявилися форми і засоби політичної мобілізації євроскептиків. Мова йде, зокрема, про саботаж групи депутатів («маастрихтських бунтівників») Консервативної партії Британії в ході ратифікації Маастрихтського договору, посилення

політичної самоорганізації євроскептиків у вигляді створеної у вересні 1993 р. Партії незалежності Сполученого Королівства, метою діяльності якої було визначено вихід Великобританії з Європейського Союзу. А також йдеться про виникнення у Франції євроскептичного політичного руху Філіпа де Вільє, спрямованого проти ратифікації Маастрихтського договору. Він мав на меті мобілізувати противників ЄС та унеможливити підтримку договору з боку громадян на національному референдумі. Подальший розвиток форм і засобів політичної мобілізації євроскептиків пов'язаний із їх активним залученням до розвитку політичного процесу ЄС, що вимагає окремих дослідницьких розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми, якій присвячено наше дослідження, займаються чимало зарубіжних науковців, серед яких: Бен Патерсон [17], Крістіан Лагюзен [9], Гейл МакЕлрой і Кеннет Бенуа [13], Джон ФіцГіббон [5], Майкл Сміт [19] та ін. Серед українських дослідників дана тема частково висвітлена у роботах Олександри Гісси [22], Інни Нечаюк [23], Євгенії Артьомової [21], Володимира Фісанова [24] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що вивчення політичної мобілізації євроскептиків частково відображено у працях згаданих та інших дослідників, загальний політологічний аналіз форм і засобів, які використовували прихильники євроскептицизму з часу виникнення ЄС донині, все ще відсутній.

У зв'язку з цим **метою** даної статті ми визначили комплексне вивчення засобів і форм політичної мобілізації, які використовували євроскептики у період з 1992 до 2018 рр.

Виклад основного матеріалу. Після створення ЄС розвиток євроскептицизму був обумовлений, в основному, електоральними процесами в ЄС. На початку 1990-х рр. з-поміж інших особливою активністю вирізнялися французькі євроскептики. Виступаючи проти формування «Європейської супердержави», французька партія Національний фронт напередодні виборів до Європарламенту (далі – ЄП) в 1994 р. розпочала національну агітаційну кампанію «Проти Європи Маастрихту – вперед, Франція!». З цим лозунгом лідер партії Ж.-М. Ле Пен вів її до

ЄП, демонструючи, таким чином, опозиційне ставлення щодо розширення ЄС. За результатами європейських виборів, ця партія здобула 11 місць у ЄП, що на 1 місце більше, ніж було у 1989 р. Натомість, інша євроскептична партія Рух за Францію під керівництвом Ф. де Вільє випередила Національний Фронт, отримавши 13 місць у ЄП, що майже у два рази більше, ніж на попередніх виборах. Крім того, Рух за Францію, разом із представниками деяких євроскептичних партій Нідерландів і Данії, сформували тоді ж у 1994 р. першу євроскептичну групу у Європейському парламенті під назвою «Європа націй», яка, налічуючи 19 депутатів ЄП, прагла виконувати координаційну функцію з метою недопущення розвитку ЄС як держави [16, с. 419-441]. У 1996 р. група була перейменована на «Незалежні за Європу націй». Таким чином, створення ЄС стимулювало також зміцнення позицій євроскептиків, які стали більш організованими на загальноєвропейському рівні, що було вкрай важливо для подальшої їх ефективнішої опозиційної участі щодо євроінтеграційних процесів.

Швидкі зміни у світі і Європі вимагали опрацювання нових перспектив розвитку євроінтеграційних процесів. У 1998 р. активізувалася дискусія довкола питання запровадження єдиної валюти ЄС. Тоді євроскептики досліджуваних країн різними способами намагалися не допустити її введення через боязнь того, що євро стане черговим кроком ЄС до створення наддержави. Наприклад, у Німеччині опозиційно до запровадження євро ставився відомий євроскептик Оскар Лафонтен. Його критична риторика щодо запровадження спільної валюти з позиції міністра фінансів, яку він тоді займав, викликала хвилю обурення серед німецького політикуму. Це, насамкінець, призвело до того, що відповідністю національних інтересів стосовно введення євро як державної валюти зайнявся Конституційний суд, до якого О. Лафонтеном було подано заяву про недопущення схвалення урядом заміщення національної валюти на тій підставі, що перехід на євро міг призвести до інфляції та зниження вартості заощаджень, що порушує конституційне право на приватну власність [17, с. 16]. Громадськість Німеччини в той час була переважно вороже налаштована до євро, незважаючи на той факт, що великі

промислові компанії, профспілки та більшість ключових діячів німецької політики виступали за. Зрештою, Конституційний Суд Німеччини виніс рішення, що звинувачення щодо потенційних загроз євро були недостатньо обґрунтованими. В знак протесту проти такого вердикту, О. Лафонтен у 1999 р. подав у відставку з посади міністра фінансів.

У Британії політична мобілізація євроскептиків з приводу цього питання, що й було очікувано, виявилась більш серйозною. Адже проєвропейський уряд Тоні Блера готовий був запровадити євро як національну валюту Великобританії. З цією метою було створено спеціальний національний план по переходу країни з фунтів Стерлінгів до євро [19, с. 171]. Опозиція щодо цього проявилася у створенні лобістських груп, які консолідували євроскептиків національного парламенту, бізнесу і впливових ЗМІ. Серед таких груп найбільш помітними були «Демократичний рух» та «Нова Європа». Їх активність була особливо помітна у 2001 р., коли в ЄС саме запланували випустити купюри євро в обіг. Тоді опозиціонери з бізнес-груп організовували мітинги, протестуючи проти можливого приєднання Великобританії до Єврозони. Активне протистояння частини політичної еліти щодо запровадження євро вплинуло на суспільне сприйняття цього питання. Згідно з даними різних соціологічних компаній (MORI, ICM, Gallup), у середньому 70% респондентів виступали проти єдиної валюти загалом в ЄС [7]. Припускаємо, що однією із причин такої негативної для ЄС громадської думки, а отже ефективною політичної мобілізації з боку євроскептиків могло бути в тому числі те, що значна частина британців на той час не була належно проінформована щодо євро. Так, загальноєвропейське опитування за 1999 р. засвідчує, що близько 45 % громадян Сполученого Королівства були недостатньо добре поінформовані щодо спільної валюти для європейських країн, а 60% взагалі не знали, коли євро мало бути введено в обіг. Тобто, респонденти не до кінця розуміли значення та кінцеву мету запровадження спільної валюти.

Широке несхвалення можливого впровадження євро як валюти Великобританії залишили її осторонь цього процесу. Натомість, у Франції більша частина політичного істеблішменту була позитивно налаштована щодо перспектив євро. Хоча й тут

не обійшлося без діяльності євроскептиків, яка проявлялася по-різному. До прикладу, упродовж 1998 р. партія Національний Фронт намагалася мобілізувати своїх прихильників та здобути нових, розповсюджуючи пропагандистські брошури на своєму щорічному фестивалі (Blu Blanc Rouge), який у 1998 р. проходив у передмісті Парижа та був покликаний продемонструвати соціальне спустошення й банкрутство невеликих місцевих підприємств у тому випадку, якщо євро буде прийнято [4, с. 100]. Протидія євро під час дебатів всередині політичної еліти була зосереджена на використанні опозиціонерами національних сентиментів, а саме питання національного суверенітету та «французькості», які, на думку представників Національного Фронту та Руху за Францію, мали постраждати в разі утвердження спільної європейської валюти [15, с. 115]. Однак, результати такої активності були майже не відчутними, оскільки французи здебільшого підтримували ідею єдиної європейської валюти [3, с. 10]. Цілком ймовірно, це було пов'язано із відносно кращою поінформованістю французів щодо валюти євро, аніж це було у випадку з британцями. Адже напередодні її впровадження, соціологічне дослідження зафіксувало, що 64% громадян Франції знали, коли саме євро ввійде в обіг [3, с. 16], а близько 50% вважали, що вони добре ознайомлені зі значенням та завданнями грошової одиниці [3, с. 3]. Тому 1 січня 1999 р. Франція стала однією із перших держав-членів ЄС, яка запровадила євро як свою національну валюту, сподіваючись на те, що вона стане міцнішою за долар [2, с. 153].

Показово, що процедура введення євро відбувалася паралельно черговим виборам до ЄП у 1999 р. Тому неоднозначне ставлення громадськості досліджуваних країн до спільної валюти, а також місцями успішна мобілізація прихильників євроскептиків вплинули на збільшення кількості останніх в складі цієї законодавчої інституції. За результатами виборів було сформовано вже дві групи депутатів-євроскептиків: «Європа демократій та різноманітностей», яка змінила попередню групу «Незалежні за Європу націй» та об'єднувала 17 депутатів різних країн [13, с. 5-28]. Серед них були й 3 представники Партії незалежності Сполученого Королівства, яка саме у 1999 р. вперше пройшла відсотковий бар'єр. Другою була

національно-консервативна група «Союз заради Європи націй», яка згуртувала 30 депутатів ЄП (зокрема, Данії, Ірландії, Польщі, Словаччини) та проіснувала дві його каденції без перейменування (до 2009 р.).

Таким чином, початок ХХІ ст. ознаменувався для ЄС як новою хвилею поглиблення та розширення європейської інтеграції, так і новими викликами та загрозами, які стимулювали активність євроскептиків особливо на транснаціональному європейському рівні. В грудні 2001 р. Європейська рада виголосила Лаекенську декларацію про майбутнє Європи. Відповідно до неї, було визнано необхідність реформування ЄС з метою зробити його більш відкритим, демократичним та ефективним [8, с. 3]. Декларацією також було передбачено утворення Європейського конвенту, завданням якого полягало в розробці Договору про Конституцію для Європи, що викликало хвилю занепокоєння серед євроскептиків країн-членів [9, с. 152-167].

У Великобританії із самого початку дебатів щодо Європейської конституції прем'єр-міністр, лідер Лейбористської партії Т. Блер заперечував необхідність проведення референдуму з приводу ратифікації цього документу, підписавши його у червні 2004 року [14, с. 441]. Однак, під впливом тиску євроскептиків з рядів Консервативної партії, він змінив свою позицію на протилежну. Після цього британці отримали можливість вирішального голосу з приводу ратифікації Конституції ЄС. В той час активну кампанію проти членства країни в ЄС вела Партія Незалежності Сполученого Королівства, яка поширювала серед населення інформаційні брошури з маніфестом партії 2004 р. У них йшлося про необхідність виходу Великобританії з ЄС через те, що він, згідно документу, перетворюється на організацію, яка все контролює. З початку 2003 р. таблоїдна преса, зокрема «Daily Telegraph», запустила інформаційну кампанію «за референдум щодо будь-якого майбутнього договору в ЄС» [1, с. 56], часто публікуючи статті прихильників Партії Незалежності Сполученого Королівства. За рахунок перманентної появи в медіа-просторі Великобританії, ця євроскептична партія швидкими темпами стала лідером опозиційно налаштованої громадськості щодо Конституції ЄС

[10, с. 250]. Така її активність була пов'язана не лише із конституційним процесом в ЄС, але й із виборчою кампанією 2004 р., у ході якої відбувалися вибори до ЄП. Як показали їх результати, ефект від настільки насиченої діяльності був помітний. До прикладу, якщо у 1999 р. партія здобула три місця в Європарламенті, то в 2004 – вона отримала аж 12.

Політична обстановка в Великобританії, що склалася перед референдумом щодо Конституції ЄС, який був запланований на кінець 2006 р., була несприятливою для ЄС. Не останню роль в цьому відіграв негативний результат волевиявлення громадян Франції у 2005 р. по цьому питанню, що призвело до відкладення конституційного проекту на невизначений час. Цьому, однак, передувала активна опозиційна кампанія євроскептиків, яка мобілізувала радикальних правих і поміркованих лівих Франції, а також профспілкові організації, які виступали проти європейського конституційного договору.

Найбільш помітно французьке суспільство мобілізувалося завдяки активній кампанії «Ні! На референдумі щодо Європейської конституції», яку проводили партії Рух за Францію та Національний Фронт. Опозиційна діяльність цих політичних акторів призвела до такого результату, що 54,67% виборців при явці 70% проголосували проти ратифікації Конституції ЄС. Це свідчило про фундаментальну недовіру значної частини громадян Франції до ЄС. Натомість дослідник Коlette Мацучеллі переконаний, що така відповідь французького суспільства була його умисною реакцією на незадовільну національну політику проєвропейського президента Жака Ширака (президентство 1995-2007 рр.) [12, с. 3-11].

Сукупність ставлення суспільства Франції до тодішньої влади і ЄС, а також ефективна мобілізація євроскептиків у період перед референдумом, яка якраз була спрямована на те, щоб загострити негативні оцінки в суспільному дискурсі щодо Конституції ЄС, здійснили, на наш погляд, ключовий вплив на волевиявлення французів. Емпіричним підтвердженням цього є результати даних Євробарометра. Так, за рік перед референдумом, у 2004 р. 48% французів готові були підтримати конституційний проект [20, с. 8-10]. Натомість, лише 16% з них хотіли проголосувати проти, решта – не визначилися.

Припускаємо, що політичній опозиції у Франції вдалося здобути прихильність як противників Конституції ЄС, так і тих, хто тоді ще не визначився, що зрештою й сформувало більшість голосів «проти».

Більш оптимістично можливість прийняття основного закону ЄС сприйняли у Німеччині, тому у травні 2005 р. ратифікували його без значної опозиції [6], хоча із запальною дискусією в колах науковців та правників щодо його вдосконалення [18, с. 182]. Проте, показова опозиційність до даного документу була помітна не тільки в цих країнах, але й, до прикладу, в Нідерландах, де досвід політичної мобілізації євроскептиків під час кампанії щодо референдуму по Конституції ЄС є надзвичайно важливим для нашого дослідження. Адже, якщо у 2004 р. 63% голландців готові були проголосувати за Конституцію ЄС, то вже на самому референдумі у 2005 р. 61,5% віддали свої голоси проти ратифікації цього документу.

Кампанію проти Конституції ЄС у Нідерландах очолила Соціалістична партія. Її ефективності сприяло недостатнє розуміння голландцями суті даного документу. Адже тоді виборцям було запропоновано відповісти «так» або «ні» 341-сторінковому договору про створення Конституції для Європи, яка для більшості людей являла собою колосальну кількість абстрактного тексту. Таким чином, суспільство Нідерландів, яке й до того було доволі скептично налаштоване щодо Конституції ЄС, напередодні референдуму стало ще більш дезорієнтованим, завдячуючи наступальній пропаганді євроскептичних партій. Останні переконували електорат, що Нідерланди зникнуть з карти світу, якщо ЄС надалі буде зміцнювати свою силу [11, с. 59-86]. Цей визначило результат національного референдуму щодо Конституції ЄС.

Фіаско конституційного проекту призвело до тимчасової кризи у розвитку європейської ідеї. У зв'язку з цим постала необхідність терміново відновити віру громадян ЄС в майбутнє об'єднаної Європи. Тому у березні 2007 р. керівництво ЄС розпочало публічне обговорення нової угоди, необхідність якої була визнана через провал Конституції ЄС. А вже у червні 2007 р. глави держав та урядів країн-членів ЄС досягли консенсусу щодо основних положень нового договору ЄС. Обговорення важливого

документу в черговий раз стимулювало політичну мобілізацію євроскептиків, які усвідомлювали, що європейські лідери намагаються замінити ним недавно відкинута Європейську конституцію.

Старт кампанії проти ратифікації договору розпочався фактично після його підписання у Лісабоні в грудні 2007 р. Будучи натхненними своєю перемогою під час конституційного процесу у 2004-2005 рр., більшість груп євроскептиків досліджуваних країн із самого початку не вирізнялися особливими новаціями в тактиці: переважав здебільшого метод інформаційно-психологічних впливів, в рамках якого політичні актори акцентували увагу в різних формах на тому, що нова угода передбачає збільшення повноважень інституцій ЄС, запровадження посади президента ЄС та міністра закордонних справ. Іншим змістом характеризувалася політична активність євроскептиків в Ірландії, яка була єдиною країною-членом ЄС, що винесла питання Лісабонського договору на загальнонаціональний референдум.

Кампанію проти Лісабонської угоди вела фактично одна праворадикальна ірландська партія Шинн Фейн (Ми самі), яка мала представників у національній асамблеї. В коаліції з нею також виступили позапарламентські партії робітників і соціалістів, які частково збільшили вплив на виборців. Активна фаза кампанії почалася буквально за три місяці до референдуму. У опозиції до Лісабонської угоди брали участь і організації громадянського суспільства (Лібертас, Рух людей та ін.), які теж відіграли впливову роль у результаті волевиявлення ірландців [5, с. 3]. Пропагандистська інформаційна кампанія різних політичних акторів дезорієнтувала і до того непевних щодо Лісабонської угоди ірландців, що призвело до негативного підсумку першого референдуму, проведеного 12 червня 2008 р.: 53,4% проголосували проти ратифікації документу. Згідно з даними соціологічних опитувань, таку відповідь 42% ірландців, які голосували проти, обґрунтували відсутністю достатньої інформації і знань щодо Лісабонської угоди. Це означає, що вони були вразливі щодо євроскептичної пропаганди. Тому у нас немає сумнівів, що такий результат став можливим, в тому числі,

завдячуючи вдалій суспільно-політичній мобілізації євроскептиків.

Підсумки референдуму не задовольнили ні ірландський істеблїшмент, ні керівництво ЄС, тому вже наступного місяця після нього сторони узгодили компроміс, згідно з яким Ірландія отримала гарантії військового нейтралітету, наявності власного єврокомісара у Європейській комісії та збереження права на самостійне вирішення питання абортів в країні, натомість зобов'язалась провести повторне голосування щодо документу. Попри критику з боку євроскептиків, другий референдум з питання ратифікації Лісабонської угоди було проведено у жовтні 2009 року. Тоді 67,1% виборців проголосували за нього. Мабуть, кампанія з інформування громадян, під час якої на вулицях масово роздавали текст угоди, дала свої результати.

Ця подія збентежила противників угоди в багатьох європейських країнах, але особливо далекоглядною виявилася їх мобілізація у Великій Британії, адже, оголошуючи завершення кампанії проти угоди, Д. Кемерон заявив, що у разі перемоги на парламентських виборах в 2010 р., партія обов'язково ініціює референдум з приводу членства Британії в ЄС. Цілком ймовірно, що саме ця обіцянка привела його на пост глави уряду Сполученого королівства у 2010 р., коли вперше за останні десять років консерватори здобули більшість на парламентських виборах. Ця перемога свідчила про те, що значна частина британців підтримували євроскептицизм очільника консерваторів. Однак, наявних місць у парламенті було недостатньо, щоб сформувати уряд. Для цього торі необхідна була коаліційна угода, яку вони уклали з партією Ліберальних демократів. Таким чином, головні євроскептики Британії очолили країну, яку, з допомогою Ліберальних демократів і Партії незалежності Сполученого Королівства, зрештою привели до початку Brexit – виходу з ЄС. Партія незалежності Сполученого Королівства вагомо вплинула на формування сприятливого суспільно-політичного клімату на загальноєвропейському рівні, адже за результатами виборів до Європейського парламенту у 2009 р., вона стала ключовою партією, яка сформувала політичну групу «Європа свободи і демократії», згуртувавши довкола себе прихильників двох попередніх євроскептичних груп, що діяли до

неї: «Союз заради Європи націй» та «Незалежність і Демократія». Це об'єднання було одним із найчисельніших з-поміж інших євроскептичних утворень в ЄП та включало представників вже 13 країн-членів ЄС.

Крім неї, варто додати, утворилася нова антифедералістська та євроскептична група «Європейських консерваторів та реформістів», яка об'єднала 55 членів Європарламенту з 11 країн, в тому числі британських консерваторів. Довкола неї згуртовуються партії, що входять до двох транс'європейських політичних партій (політичні партії європейського рівня): «Європейського християнського політичного руху» та «Альянсу консерваторів і реформістів в Європі».

На початку 2013 р. Д. Кемерон вперше на пості лідера уряду публічно заявив про намір ініціювати національний референдум, на якому британці визначилися би з приводу долі Британії в ЄС. Припускаємо, що ця заява була зроблена саме в той час не випадково, адже на наступний рік, 2014-й, були заплановані вибори до ЄП. За результатами їх проведення були сформовані дві політичні групи євроскептиків «Європа свободи і прямої демократії», яка налічує 45 депутатів з восьми країн, 20 з яких, до речі, – представники Партії незалежності Сполученого Королівства та «Європа націй і свободи», до складу якої входять 36 членів парламенту, які представляють також вісім країн ЄС. Парламентська група «Європа націй і свободи», своєю чергою, входить до транс'європейської політичної партії «Рух за Європу націй і свободу», членами якої в основному є євроскептичні національні партії, які представлені у ЄП.

У цій каденції ЄП найбільшу кількість мандатів (24), призначених для Британії, здобула Партія незалежності Сполученого Королівства, що на 11 осіб більше, ніж на попередніх виборах (консерватори, наприклад, вибороли лише 19 місць, що на 7 одиниць менше в порівнянні з минулою каденцією). Найбільш активна фаза національної мобілізаційної кампанії з питання референдуму щодо членства Британії в ЄС розпочалася на початку 2016 р., коли стало достеменно відомо про дату проведення волевиявлення. В червні 2016 р. 51,2% громадян країни, що взяти участь у референдумі, проголосували за вихід Великої Британії з ЄС. Істотний вплив на це мала позиція

керівництва країни, а саме євроскептичної частини консерваторів на чолі з Д. Кемероном, яка до приходу до влади і в період свого правління закликала голосувати саме за вихід.

Британська кампанія проти ЄС сприяла консолідації також німецьких євроскептиків, які розширили свою організаційну мережу та створили ще дві політичні партії. По-перше, це – Альтернатива для Німеччини (АдН) (2013), якій передувало неформальне об'єднання євроскептиків «Електоральна альтернатива». У тому ж році, до речі, було створено й молодіжне громадське крило партії «Молода альтернатива для Німеччини», яке відіграє важливу роль в суспільній мобілізації, особливо в період виборчих кампаній. У 2013 р. АдН брала участь у федеральних виборах, однак не пододала необхідний відсотковий бар'єр. Це вдалося відшкодувати за рахунок перемоги на федеральних виборах 2017 р., коли партія здобула в Бундестазі аж 94 депутатських мандати. Окрім цього, у 2014 р. партія висунула своїх кандидатів в депутати ЄП та здобула достатню підтримку виборців для проходження семи із них, які зрештою увійшли до групи «Європейських консерваторів та реформістів». По-друге, партія Альянс за прогрес і прорив (АПП) (2015), яку в 2016 р. було перейменовано на «Ліберально-консервативні реформатори». Окремі її представники також є членами Європарламенту в складі групи «Європейських консерваторів та реформістів». Партія може бути кваліфікована як помірковано євроскептична, адже, до прикладу, в період активної інформаційної кампанії у Британії щодо Брекзиту, її лідер Б. Люкке закликав британців залишитися в складі ЄС, щоб спільними зусиллями не допустити його одержавлення.

Французькі євроскептики, зокрема представники партій Національний фронт (М. Ле Пен, Ж.-М. Ле Пен) та Рух за Францію (Ф. де Вільє) також закликали владу провести референдум, щоб французи визначилися чи варто країні перебувати в складі ЄС. Очевидно, політики керувалися при цьому в тому числі соціологічними даними, відповідно до яких у 2016 р. 53% французів хотіли, щоб такий референдум був проведений. У той же час лише 45% німців вважали за доцільне провести його в Німеччині. Кінець кінцем Брекзит продемонстрував силу євроскептиків як їм самим, так і ЄС

загалом і став каталізатором подальшого зміцнення їх позицій в більшості країн Союзу.

Висновки. Дослідивши засоби і форми політичної мобілізації євроскептиків Великобританії, Франції та Німеччини та показові, на наш погляд, приклади деяких інших країн-членів ЄС, ми можемо зробити наступні висновки.

По-перше, у своїй діяльності євроскептики застосовують здебільшого ті засоби політичної мобілізації, які стимулюють до розвитку їх організаційну цілісність та сприяють утвердженню їх як вагомих політичних акторів національного та європейського рівнів. У ході дослідження ми з'ясували, що більшість наявних засобів політичної мобілізації євроскептиків цілком відповідні загальним тенденціям процесу політичної мобілізації в країнах ЄС. Серед них варто назвати:

- неформальні групи політиків, які виникають в рамках, зазвичай, однієї чи декількох парламентських політичних партій/уряду з метою подальшого розширення своєї діяльності;
- політичні рухи, які утворюються з конкретною короткою, - чи довгостроковою метою;
- лобістські групи, які консолідуєть зусилля партій, бізнесу, громадських організацій, ЗМІ тощо на рівні національної влади;
- політичні партії, які є найбільш поширеним засобом політичної мобілізації євроскептиків;
- коаліції політичних партій, які утворюються через відсутність достатньої політичної ваги окремих партій, щоб впливати на управлінські рішення;
- політичні групи євроскептиків в Європейському парламенті;
- політичні партії європейського рівня/транс'європейські партії.

По-друге, у своїй діяльності євроскептики застосовують ті ж форми та засоби політичної мобілізації, які використовують політичні актори загалом й в даному аспекті вони не унікальні. Серед основних ми виокремили такі:

- виборні кампанії (президента/прем'єр-міністра/канцлера, парламентські національні, до Європарламенту);
- референдуми;
- мітинги, протести, демонстрації, інші публічні акції.

Окрім вказаних засобів і форм політичної мобілізації євроскептиків останні також використовують різні політичні технології та інструменти з метою впливу на громадську думку населення, а також її безпосереднього формування. Вони застосовують комплексний та системний підходи до своїх цільових аудиторій у своїй політичній діяльності, що на даний момент може вважатися виправданим, адже результати їх діяльності дійсно помітні. З часу виникнення Європейського Союзу кількість євроскептичних політичних партій та політичних груп і їх прихильників зросли в декілька разів. З огляду на результати нашого дослідження зауважмо, що подальше поглиблення і розширення європейської інтеграції може знаходитися під великим сумнівом. Проте, це припущення, як і проблема загалом, потребують додаткових дослідницьких зусиль.

Список використаних джерел

1. Baker D. Britain and the Crisis of the European Union. London: Springer, 2015. 234 p.
2. Dyson K. H. European States and the Euro: Europeanization, Variation, and Convergence. Oxford: Oxford University Press, 2002. 418 p.
3. Europeans and the euro. // INRA (EUROPE). 2000. №132.
4. Fishman R. M. The Year of the Euro: The Cultural, Social, and Political Import of Europe's Common Currency. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2006. 314 p.
5. FitzGibbon J. Ireland's No to Lisbon: Learning the Lessons from the failure of the Yes and the Success of the No Side // EPERN. 2009. №21. 39 p.
6. Germany ratifies EU constitution. URL: <https://euobserver.com/institutional/19184>.
7. Joining The Euro: All Companies' Polls 1999-2002. URL: <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/joining-euro-all-companies-polls-1999-2002>.
8. Laeken Declaration on the future of the European Union (15 December 2001). // Bulletin of the European Union. 2001. №12.
9. Lahusen C. Toward Pan-European Contentions? European Integration and Its Effects on Political Mobilization // Rethinking the Public Sphere

Through Transnationalizing Processes. London: Palgrave Macmillan, 2013. P. 152–167.

10. Lodge J. The 2004 Elections to the European Parliament. London: Springer, 2016. 307 p.

11. Lubbers M. Regarding the Dutch «Nee» to the European Constitution // European Union Politics. 2008. №9. P. 59–86.

12. Mazzucelli C. The French Rejection of the European: Constitutional Treaty: Implications of a National Debate for Europe's Union // EUMA. 2007. №7. 11 p.

13. McElroy G. Party Groups and Policy Positions in the European Parliament / G. McElroy, K. Benoit. // Party Politics. 2007. №13. 28 p.

14. Moran M. Politics and Governance in the UK. London: Palgrave Macmillan, 2005. 575 p.

15. Moro G. The Single Currency and European Citizenship: Unveiling the Other Side of The Coin. London: A&C Black, 2013. 256 p.

16. Neunreither K. Governance without Opposition: The Case of the European Union / Karlheinz Neunreither. // Government and Opposition. 1998. №33. P. 419–441.

17. Patterson B. The Single Currency. Background Brief / Ben Patterson. // European Parliament. Directorate General for Research Economic Affairs Division. 1998. №162. 73 p.

18. Riekman S. P. The Making of a European Constitution: Dynamics and Limits of the Convention Experience. London: Springer Science & Business Media, 2007. 263 p.

19. Smith M. Policy-Making in the Treasury: Explaining Britain's Chosen Path on European Economic and Monetary Union.. London: Springer, 2014. 250 p.

20. The Future Constitutional Treaty First results. // Eurobarometer Special Surveys. 2005. №214.

21. Артџомава Є.С. Євроскептицизм у сучасному геополітичному дискурсі Європейського Союзу : дис. канд. політ. наук: 21.03.03. Дніпропетровськ., 2014. 237 с.

22. Гісса О. К. Євроскептицизм та його вплив на зовнішню політику України: витоки, характер, прогнози : дис. канд. політ. наук : 23.00.04. Чернівці, 2017. 197 с.

23. Нечаюк І. О. «Євроскептицизм» у процесі європейської інтеграції (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2013. 200 с.

24. Фісанов В.П. Євроскептицизм: ідеї та політика // Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування. 2010. № 2. С. 38–41.

**Средства и формы политической мобилизации
евроскептиков: с 1992 по 2018 гг.**

В статье комплексно исследованы основные средства и формы политической мобилизации евроскептиков. Выяснено, что последовательное развитие политической мобилизации сторонников евроскептицизма прослеживается с момента образования ЕС. Дальнейшая их модификация связана в основном с электоральными процессами в ЕС. Наиболее influential средствами политической мобилизации евроскептиков являются политические партии и их объединения на трансевропейском уровне, а наиболее распространенными ее формами выступают выборы и референдумы, которые часто проводятся в ЕС. Проанализирован процесс расширения сети евроскептических партий, а также развитие форм и методов политической мобилизации, применяемой ими, в течение 1992-2018 гг. Выделены факторы, которые больше всего влияют на эффективность политической мобилизации сторонников евроскептицизма. Среди них ведущее место занимают, во-первых, недостаточная информированность населения стран-членов ЕС относительно процессов, которые в нем происходят и, во-вторых, отсутствие оперативных и эффективных реакций со стороны руководства ЕС на пропаганду популистских политических актеров.

Ключевые слова: евроскептицизм, евроскептики, европейская интеграция, ЕС, политическая мобилизация.

**Means and forms of euroskeptics political
mobilization (1992 - 2018)**

The comprehensively studies the main means and forms of political mobilization of Eurosceptics in the article. The researcher has clarified that the consistent development of the political mobilization of Eurosceptics has been traced since the foundation of the EU. Their subsequent modification is mainly related to the electoral processes in the EU. The author demonstrates that the most influential means of Eurosceptics' political mobilization are political parties and their political groups at the trans-European level, whereas the most

widespread forms of it are elections and referenda, which are often held in the EU. The process of expanding the network of Eurosceptical parties, as well as expanding their political mobilization during 1992-2018, is analyzed in this paper. The factors that influence on the effectiveness of political mobilization of the Eurosceptics' proponents are outlined also. Firstly, it is a lack of awareness of the EU member states' about the processes taking place there and, secondly, the lack of prompt and effective reactions of the EU leadership to the populist political actors propaganda.

Key words: Euroscepticism, Eurosceptics, European integration, EU, political mobilization.

РОЗДІЛ 5 ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ В ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ ТА ПРОЦЕДУРАХ

Ротар Наталія

ДИСКУРС РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ В ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФРАКЦІЇ «НАРОДНИЙ ФРОНТ» ЯК МАРКЕР ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вивчення парламентської діяльності фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» у Верховній Раді України засвідчило, що вона перманентно переносила до площини парламентського дискурсу ідеї, артикульовані під час Майдану. Найважливішими серед них були: ідея євроінтеграції, необхідність повернення активів В. Януковича, проблема оновлення влади та недоторканості народних депутатів, проблема деолігархізації влади в Україні, проблема політичної відповідальності та проблема справедливого судочинства. Законодавча діяльність народних депутатів України, які входили до фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» мала послідовний характер, який базувався на позиціонуванні змін, що відбулися в українському суспільстві після Революції гідності, як незворотних.

Ключові слова: *політична партія «НАРОДНИЙ ФРОНТ», парламентська фракція, інтеграція, Революція Гідності, парламентська діяльність*

Політична партія «НАРОДНИЙ ФРОНТ» (скорочена назва НАРОДНИЙ ФРОНТ) є політичною партією, створеною перед позачерговими виборами до Верховної Ради України 26 жовтня 2014 р. (свідоцтво у Єдиному реєстрі громадських формувань № 1418 від 31 березня 2014 р.; реєстраційний номер запису – 147 [20]). Вона об'єднала людей, які мають єдину спільну мету: захист України від зовнішньої агресії, згуртувала принципово різних представників української громади, «у кожного з яких є беззаперечні заслуги перед суспільством та унікальний досвід»,

об'єднала досвідчених політиків-управлінців, які у найтяжчий для країни час не побоялися взяти на себе відповідальність за долю держави та «довели, що є успішними антикризовими менеджерами» [27].

Стратегічною метою партії було визначено створення сильної, незалежної України, здатної своїми силами захистити себе від зовнішнього ворога, гарантувати безпеку, забезпечення прав і свобод своїх громадян, здійснити всебічні реформи, необхідні для досягнення європейських соціальних стандартів. Людина, її інтереси і потреби лежать в основі нашого політичного курсу. Головним інструментом досягнення цієї мети партія вважала системні реформи, передбачені Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Головними цілями, що визначають діяльність політичної партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» стали безпека і розвиток, завдяки досягненню яких Україна стане одним із прикладів успішної трансформації на пострадянському просторі, а також увійде за 20 років до першої двадцятки країн за Індексом людського розвитку [35].

Метою даної статті є дослідження дискурсу Революції Гідності в парламентській діяльності фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» як маркеру інтеграції українського суспільства

Базовим маркером, навколо якого визначалися інтеграційні перспективи України в діяльності парламентської фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», став маркер інтеграції українського суспільства довкола ідей Революції Гідності. Саме вона «показала колосальний приклад самоорганізації на Майдані» [6], який необхідно «пустити в русло деокупації країни» [6]. Важливою є оцінка інтеграційних ресурсів *революції гідності* в оцінках членів фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ». Якщо у 2015 р. для дискурсу цієї парламентської партії була характерна позиція про нескінченність на невичерпність ресурсів Майдану («Революція Гідності триватиме, і питання лише в тому, в якій формі. Якщо влада втратить відчуття реальності, то революція вилетиться в активний громадянський протест або координоване повстання»[33]), то вже наприкінці 2017 р. на з'їзді партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» один з її лідерів О. Турчинов, наголосив, що «сьогодні ресурс декларацій, косметичних реформ і

напівкроків вже вичерпаний. Або будуть запропоновані та реалізовані нові підходи до вирішення системних проблем, або втілиться підготовлений Кремлем руйнівний для країни сценарій» [28]. Тобто майже вичерпаний інтеграційний потенціал *революції гідності* має бути зорієнтований українським політикумом на консолідацію «всіх відповідальних, патріотичних сил країни навколо чинних засад конституційного ладу, ідеї керованої модернізації держави на засадах політичної й економічної свободи» [28].

Парламентська фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» ініціювала внесення змін до законодавства щодо встановлення відповідальності за публічне приниження Революції Гідності, пам'яті «Небесної сотні» та усіх героїв, що загинули у боротьбі за незалежність і свободу країни. Вважаючи неприпустимими цинічні висловлювання щодо героїчних сторінок української історії, до яких вдавалися представники проросійської «п'ятої колони» (малася на увазі заява народного депутата України Мураєва, у якій він назвав Революцію Гідності «державним переворотом»), фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» вважала, що *революція гідності* мала бути захищена законодавчо, коли спроби її приниження тягнутимуть за собою відповідальність [3].

Упродовж усього досліджуваного періоду діяльності фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» у Верховній Раді України, вона переносила до площини парламентського дискурсу ідеї, артикульовані під час Майдану. Найважливішою серед них була ідея євроінтеграції. Зважаючи на те, що євроінтеграційний поступ України, як стратегічна мета діяльності політичної партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ», була включена до партійної та передвиборчої програм цієї політичної сили, сконцентруємо увагу на визначенні цієї політичною силою консолідуючих функцій євроінтеграції України для українського суспільства в умовах російської агресії на Донбасі та в Криму.

Починаючи від 26 лютого 2013 р., коли тогочасний комісар ЄС з питань розширення і політики добросусідства Ш. Фюле вперше озвучив список вимог щодо візової лібералізації, Україна дослуховувалася до всіх рекомендацій та виконала всі вимоги Європейського Союзу щодо безвізового режиму, яких було 144. Проте, фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» виходила з того, що

«європейська інтеграція – це не тільки спільна економіка, це не тільки вільний перетин наших кордонів. Європейська інтеграція в першу чергу – це спільна ментальність, спільна свідомість, спільна культура і спільна освіта» [19]. Отже, успіх євроінтеграційного курсу України позиціонувався фракцією «НАРОДНИЙ ФРОНТ» як можливий лише за умови єдності в українському суспільстві, основою якої є «єдність політичних сил в парламенті, стабільна робота коаліції і чітке дотримання нашого (європейського – *Автор*) курсу. Попри популізм і провокації» [32]. Водночас, успіх євроінтеграції України в умовах російської агресії, залежав і від єдності в Європейському Союзі, яка виявляється у санкційній політиці об'єднання щодо Російської Федерації та є відображенням європейського ціннісного базису – свободи, незалежності, поваги до міжнародного права, боротьби з тими, хто порушують міжнародні кордони, базових прав людини і громадянина, тож «захищаючи Україну, Європа захищає себе» [11].

Ця ідея одночасної ціннісної та політичної єдності в Україні та в ЄС як основи євроінтеграційного успіху України, задекларована фракцією «НАРОДНИЙ ФРОНТ», неодноразово артикулювалася А. Яценюком під час зустрічей із європейськими лідерами. Зокрема, на зустрічі Президента Європейської Ради Д. Туска та лідера партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» А. Яценюка у серпні 2016 р. була виголошена дуже важлива для України позиція президента Європейської Ради: «для українців безвізовий режим є важливою ознакою справжньої європейської інтеграції України» [11], у якій відобразилося позитивне сприйняття євроінтеграційних прагнень України в офіційних колах ЄС. Беручи участь у Тринадцятій щорічній зустрічі Ялтинської європейської стратегії (YES) «Світ, Європа, Україна – шторми змін» у вересні 2016 р., А. Яценюк зазначив, що Україна свій європейський та демократичний тест пройшла – «через революцію, через боротьбу за нашу свободу, через неймовірно складні реформи, які дуже непопулярні в суспільстві і які дуже важко пояснювати, але іншого шляху немає, і через своє самовизначення. Ми чітко заявили, що ідемо до Європейського Союзу» [22]. По-перше, декількома виборами – прозорими й чесними, зміною влади, свободою слова, реальною демократією, Україна довела, що вона

демократична держава; по-друге, Україна виборює свободу, зокрема і проти російської агресії; по-третє, конституційні зміни в Україні вказують на незворотність процесу дотримання принципу верховенство права. Тож в умовах очікування безвізового режиму Україна стала тестом для Заходу, «чи Захід готовий пройти тест на власні цінності» [22], демонструючи єдність і чітку політичну волю. З 28 по 30 листопада 2016 р. лідер партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» А. Яценюк здійснював візит до Брюсселя з метою проведення «відвертого діалогу з керівництвом ЄС щодо надання «безвізу» для України, стримування РФ та продовження санкцій, енергетичну безпеку та стратегічні питання щодо перспективи й бачення Об'єднаної Європи» [10]. Намагаючись пришвидшити реалізацію стратегічних завдань політичної партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ», що увібрали у себе ідеї революції гідності стосовно європейської інтеграції, А. Яценюк провів майже два десятки зустрічей з депутатами, комісарами та керівництвом ЄС, зокрема, з Президентом Європейської Ради Д. Туском, Головою Європейського Парламенту М. Шульцем, високими представниками Європейської Комісії та президентом Європейської Народної партії. На запрошення Атлантичної Ради А. Яценюк виступив як основний промовець на міжнародній конференції «Війна на Сході України: військовий конфлікт, дипломатія та гуманітарна криза», та на засіданні Комітету Європейського парламенту у закордонних справах. Основні теми переговорів у Брюсселі стосувалися міжнародної підтримки України, виконання спільних домовленостей у контексті євроінтеграційного курсу, надання українським громадянам безвізового режиму, консолідації європейських партнерів для протидії російській агресії [9]. Отже, упродовж усього підготовчого етапу, лідер «Народного Фронту» через партійну позицію трансливав прагнення українського суспільства, артикульовані під час революції гідності.

Фракція «Народного Фронту» використовувала й парламентські інструменти стимулювання запровадження безвізового режиму між ЄС та Україною. У переддень річниці початку Євромайдану А. Парубій з парламентської трибуни нагадав, що «на наших барикадах поруч стояли державні українські прапори і прапори Євросоюзу – це було дуже

символічне поєднання», а звертаючись до європейських партнерів зауважив: «Скажіть, чи ще який народ платить таку високу ціну за свій європейський вибір – ціну життя власних громадян! За цей вибір загинула Небесна сотня. За цей вибір ми вже три роки ведемо війну з російським імперіалізмом і реваншизмом, в якій на сьогодні загинули тисячі українців!» [14].

Безвізовий режим між Україною та ЄС запрацював 11 червня 2017 р. Оцінюючи цей здобуток, фракція «Народного фронту» вітала рішення Європейського парламенту стосовно надання безвізового режиму для України. Поруч із практичним значенням цього кроку, який відповідав одній з головних європейських свобод – свободі вільного пересування, вагомим було визначено й те, що «у рішенні, прийнятому в Брюсселі, є насамперед визнання багатьох змін і зусиль, здійснених у нашій державі. Заслуга такого визнання належить нашому народові і нашому громадянському суспільству. Команда «Народного фронту» наближувала цей момент всіма силами» [13]. Характеризуючи у своїй офіційній заяві успіх України як результат спільних досягнень усіх національних сил (громадських активістів, представників законодавчої та виконавчої влади), всього народу, здобутий в умовах війни Росії проти України і проти Європейського Союзу, «НАРОДНИЙ ФРОНТ» означив свою роль у процесі отримання безвізового режиму з ЄС як «рушійної сили відповідних реформ у парламенті – реформ, які самі по собі стали безпрецедентним досягненням у таких складних умовах» [13]. Важливим є й те, що перспектива членства України в Європейському Союзі позиціонувалася фракцією «НАРОДНИЙ ФРОНТ» не як «проект бізнесу та комерційних інтересів» [12], цінності та принципи, яких хоче досягти українське суспільство.

Дискурс ідей Майдану як фактора інтеграції українського суспільства, що розгортала парламентська фракція «Народного Фронту», представлений політичною позицією про *необхідність повернення активів В. Януковича*. Позиція фракції була однозначною – такий закон повинен був бути ухвалений на першій сесії засідань Верховної Ради України восьмого скликання. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в

дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду» був зареєстрований тільки 15 лютого 2016 р. (з шести авторів законопроекту четверо належало до парламентської фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» – народні депутати України Ю. Береза, С. Пашинський, А. Тетерук, Т. Чорновіл) [38]. Завданням законопроекту було визначено удосконалення положень діючого кримінального процесуального законодавства з метою забезпечення можливості здійснення звернення в дохід держави грошових коштів, цінностей та доходів від них в установленому порядку до вироку суду у разі, коли підозрюваний у вчиненні корупційних злочинів чи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, створення злочинної організації переходується від слідства та за інших визначених проектом умов [38]. Інкorporація даного законопроекту у площину парламентського дискурсу відбувалася у гострих дебатах та блокуванні парламентської трибуни членами фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ». Динаміка даного процесу та фракційна позиція відображені у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка голосування за включення до порядку денного засідання Верховної Ради України Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду» № 4057

Дата голосування	Результати голосування						Всього голосів народних депутатів України «за»
	Фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ»						
	Кількість членів фракції	За	Проти	Утрималися	Не голосували	Відсутні	
15.03.2016	81	73	0	0	3	5	177
15.03.2016	81	75	0	0	0	6	183
15.03.2016	81	72	0	0	4	5	200
15.03.2016	81	40	0	0	35	6	162

Продовження табл. 1

15.03.2016	81	74	0	0	2	5	182
15.03.2016	81	75	0	0	1	5	188
17.03.2016	81	72	0	0	2	7	168
17.03.2016	81	74	0	0	0	7	174
17.03.2016	81	73	0	0	5	3	223
17.03.2016	81	75	0	0	3	5	225
17.03.2016	81	74	0	0	4	3	222
17.03.2016	81	76	0	0	1	4	229

Джерело: Складено за: [38].

Дані таблиці 1 вказують по-перше, що позиція фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» у питанні повернення незаконно здобутих коштів В. Януковича до державного бюджету України, що відповідало ідеям Майдану та виконувало інтегруючу функцію в українському суспільстві, була непохитною. По-друге, тільки з дванадцятої спроби вдалося включити до порядку денного розгляд відповідного законопроекту, ініційованого здебільшого членами даної парламентської фракції. По-третє, серед членів фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» у кожному голосуванні не брали участь від 1 до 5 членів фракції (тоді, коли не голосували 35 членів фракції відбувалося блокування парламентської трибуни), серед тих, хто не голосували тоді, коли рішення про включення до порядку денного засідання Верховної Ради України було ухвалено був народний депутат України І. Котвіцький. Він також був єдиним членом фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», який не голосував за прийняття Проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду» за основу [31]. 15 квітня 2016 р. було вручено подання на зняття з подальшого розгляду даного законопроекту, який було знято з розгляду 21 лютого 2017 р. [38].

Ще один проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення дієвих механізмів, спрямованих на виявлення майна, набутого злочинним чи іншим неправомірним шляхом, запобігання його використанню всупереч інтересам суспільства і держави» [36] був внесений до

порядку денного четвертої сесії засідань Верховної Ради України також за ініціативи фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» Серед семи ініціаторів законопроекту п'ятеро належали до цієї парламентської фракції: А. Геращенко, А. Тетерук, Ю. Береза, А. Левус, Т. Чорновіл.

Обґрунтовуючи необхідність ухвалення даного законопроекту, автори посилалися на оцінку обсягу активів, які було втрачено Україною внаслідок зловживань владою В. Януковича. Йшлося про близько 70 млрд дол США, частина з яких вже була заблокована в банках інших держав: за клопотанням Генеральної прокуратури України на рахунках колишніх українських посадовців у Швейцарії заблоковано 2 млрд дол США, Великобританії – активи В. Януковича на суму 17 млн євро, на Кіпрі – активи посадовців на суму 1,5 млн євро та 3 млн дол США, владою Австрії заморожено рахунки 18 українських посадовців, Ліхтенштейну – 20. З тих статків В. Януковича, що залишились в Україні, Генеральною прокуратурою України були заарештовані близько 127 млн дол США. Водночас Державною службою фінансового моніторингу було заблоковано кошти 19 компаній-нерезидентів, що були пов'язані з оточенням колишнього Президента України на суму 1,34 млрд дол США. У тому числі на депозитних і поточних рахунках – 378,42 млн грн і 159,85 млн дол США і на рахунках, відкритих у цінних паперах, – 1,49 млрд. грн. та 1,02 млрд дол США [36]. Згідно з українським законодавством, стягнути ці кошти в стислі строки не видавалося можливим з огляду на те, що кримінальні провадження щодо визначених осіб були громіздкими та передбачали розслідування маси епізодів злочинної діяльності, дослідження та доведення яких потребувало досить багато часу. Тому автори законопроекту пропонували звернутися до світового досвіду, коли по-перше, одним з найефективніших способів боротьби з корупцією та організованою злочинністю визначено позбавлення особи майна, яке вона набула неправомірним шляхом, адже особа в такий спосіб позбавляється можливості продовжити використання такого майна для подальшої протиправної діяльності; по-друге, успішно застосовуються моделі вилучення (конфіскації) майна без ухвалення вироку суду (у разі коли таке ухвалення є

неможливим через переховування, смерть підозрюваної особи чи з інших причин), коли є обґрунтована підозра щодо того, що таке майно набуто злочинним шляхом або в інший неправомірний спосіб.

Отже, основним завданням проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення дієвих механізмів, спрямованих на виявлення майна, набутого злочинним чи іншим неправомірним шляхом, запобігання його використанню всупереч інтересам суспільства і держави» вбачалося удосконалення положень діючого Закону України «Про основи національної безпеки України» та кримінального процесуального законодавства з метою створення механізмів та вжиття ефективних і дієвих заходів, спрямованих на виявлення майна, набутого злочинним чи іншим неправомірним шляхом, запобігання його використанню всупереч інтересам суспільства і держави та забезпечення можливості здійснення стягнення в дохід держави необґрунтованих активів у разі, коли підозрюваний у вчиненні окремих злочинів, переховується від слідства та за інших визначених проектом умов, або ж передав незаконно набуті активи третім особам [36].

Після обговорення даного законопроекту у сесійній залі Верховної Ради України 16 червня 2016 р., він був підтриманий тільки 169 народними депутатами з 317 присутніх. З 81 члена фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» 73 народних депутати проголосували «за», 2 не голосували (народні депутати України Т. Донець та Д. Дзензерський), 6 були відсутні, жоден член фракції не обрав позицію «проти» чи «утримався» [30]. Доопрацьований варіант законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення дієвих механізмів, спрямованих на виявлення майна, набутого злочинним чи іншим неправомірним шляхом, запобігання його використанню всупереч інтересам суспільства і держави» був зареєстрований у Верховній Раді України 4 липня 2016 р., але 5 липня був відкликаний через те, що не був внесений до порядку денного засідання Верховної Ради України.

Подібна доля спіткала ще один законопроект, поданий фракцією «НАРОДНИЙ ФРОНТ» – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей стягнення

в дохід держави необґрунтованих активів та активів, власник яких не встановлений» [39], який чотири рази ставився на предмет включення до порядку денного засідання Верховної Ради України 7 липня 2016 р., але «за» голосували тільки від 166 до 174 народних депутатів України [39]. Основною причиною затягування законодавчого врегулювання процесу «спец конфіскації» член фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» Ю. Береза назвав політичну безпринципність: «В парламенті, певне, немає жодної людини, яка б не розуміла, що Янукович вкрав багато коштів. При тому, коли справа доходить до голосування, щоб ці гроші повернути в країну та використати на її благо, можуть придумати 150 і одну відмазку, чому вони проти. Цей закон мав бути прийнятий мінімум рік тому [йдеться про 2015 р. – прим. авт.]. Але верещали, що це інструмент для боротьби з опозицією. Я готовий дискутувати на тему його ухвалення, якби у нас на кордонах не було російської армії» [45].

Наступного разу, у вересня 2016 р., аби уникнути імовірних маніпуляцій окремих депутатів щодо невідповідності проекту закону європейським нормам, до розробки даного документа були залучені європейські експерти. Законопроект був розроблений Міністерством юстиції України спільно з європейськими експертами, підтриманий Кабінетом Міністрів України та направлений до Верховної Ради України. У Проекті Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення стягнення в дохід держави необґрунтованих активів» [39] були «зняті всі можливі застереження і розвіяно всі міфи, які вже 8 разів заважали прийняттю відповідного документа в парламенті» [15]. Отже, головна вимога фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» полягала у якнайшвидшому ухваленні законопроекту, який дозволить «розпочати процедуру повернення грошей, вкрадених Януковичем. ... 40 млрд. гривень були знайдені і заарештовані 1,5 роки тому Урядом Арсенія Яценюка і розміщені на рахунках державних банків. Ці кошти мають бути спрямовані на посилення обороноздатності та соціальні виплати [2].

Одним з інструментів прискорення ухвалення Проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення стягнення в дохід держави необґрунтованих

активів» члени фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» вбачали більш активну підтримку «президентської фракції» у Верховній Раді України: «Необхідно, щоб Президент в найкоротші терміни не просто дав вказівку своїй фракції, а й зустрівся з фракцією, і український парламент нарешті прийняв законне і справедливе рішення, що дає можливість конфіскувати 1,5 мільярда доларів режиму Януковича» [7]. Попри те, що Глава держави двічі публічно підтримав позицію щодо необхідності ухвалення даного законопроекту, фракція «Блок Петра Порошенка» давала тільки половину голосів «за» ухвалення закону про встановлення справедливості і конфіскацію активів режиму В. Януковича. Основними причинами політичної безвідповідальності народних депутатів України у цьому питанні є, на думку фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», по-перше дотримання стратегії вичікування («багато депутатів, які в ефірі декларують, що вони прийшли на постмайданній хвилі, що вони за демократію, за те, щоби повернути втрачені активи, розвінчують корупціонерів, а натомість самі не голосують за просте політико-правове рішення: повернути гроші, вкрадені у народу України, назад в бюджет України» [2]); по-друге, ведення тіньових переговорів («за сценою проходять переговори, і колишні представники режиму переоформлюють ці кошти з одних офшорних компаній на інші. З тією метою, щоб потім, через рішення чи українських, чи міжнародних судів вивести ці кошти за кордон, і український народ не повернув гроші, які були викрадені з Державного бюджету» [7]); по-третє, відображення політичної корупції («Спроби ухвалити закон про спецконфіскацію наражалися на постійний спротив не лише колишніх «регіоналів», а й на відвертий саботаж частини парламентарів, які нібито випромінюють «єврооптимізм», присвоїли собі виняткове право на безпідставні та голослівні звинувачення усіх довкола у корупції, а насправді виявилися банальними захисниками статків Януковича і його банди» [25]).

Чотири рази (22 вересня 2016 р., 6 жовтня 2016 р, 20 жовтня 2016 р. та 6 грудня 2016 р.), коли Верховна Рада України не ухвалювала рішення про включення до порядку денного парламентських засідань урядового Проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

забезпечення стягнення в дохід держави необґрунтованих активів», члени Фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» домінуючою більшістю голосували «за» [39]. Тільки після того, як комітет Верховної Ради з питань правової політики та правосуддя рекомендував народним депутатам підтримати законопроект щодо забезпечення стягнення в дохід держави необґрунтованих активів, законопроект було включено до порядку денного роботи Верховної Ради України 8 жовтня 2016 р.[21], але більшістю голосів народних депутатів був відхилений у першому читанні. Депутатський опір щодо розгляду та ухвалення даного документу, визначений фракцією «НАРОДНИЙ ФРОНТ» як «безпідставна критика» [42], був характерним і для представників демократичної коаліції. Коментуючи чергове нерезультативне голосування за закон про спецконфіскацію, лідер партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» заперечив заяви окремих політиків про високу імовірність зловживань після ухвалення цього закону, оскільки в проекті закону йдеться про виключно арештовані активи станом на момент його ухвалення [42].

Із початком повернення активів В. Януковича за рішенням суду у 2017 р., дискурс фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» змістовно переорієнтувався зі спеціального законодавчого закріплення механізмів виявлення майна, набутого злочинним чи іншим неправомірним шляхом, запобігання його використання представниками режиму В. Януковича всупереч інтересам суспільства і держави на розподіл конфіскованих коштів. Ще у 2016 р. фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» пропонувала 50 % з цієї суми направити на національну безпеку і оборону, а інші 50 % – на соціальну допомогу для 9 млн громадян України, зокрема 6 мільйонів пенсіонерів мали отримати разову фінансову виплату у розмірі 1130 грн. і 3 млн працівників бюджетної сфери – у розмірі 1400 грн. [7]. Зауважимо, що одразу після судової ухвали про конфіскацію активів В. Януковича, лідери фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» зауважили, що «як і раніше, «НАРОДНИЙ ФРОНТ» вважає, що основна частина цих коштів повинна піти на потреби української армії, національної безпеки та підтримання правопорядку [25]. Згодом, у червні 2017 р. позиція фракції знову змінилася і лідери «Народного фронту» запропонували створити робочу групу для розподілення грошей,

отриманих від спецконфіскації коштів В. Януковича, до якої повинні ввійти депутати коаліції та представники Уряду, а самі кошти спрямувати «на соціально-економічний розвиток країни, на підвищення обороноздатності та соціальні потреби громадян» [4], зокрема 500 млн грн – на будівництво інженерних споруд на кордоні з країною-агресором, 200 млн – на додаткове обладнання для видачі біометричних паспортів, 250 млн – на створення стартапів для української молоді.

Менш системно, більшою мірою у позапарламентському просторі, окремі представники Фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» зверталися й до інших інтегруючих українське суспільство в умовах російської агресії на Донбасі та в Криму маркерів. По-перше, *це проблема оновлення влади та недоторканості народних депутатів*. Основним інструментом оновлення влади вбачався інструмент люстрації. Підтримуючи, ухвалений Верховною Радою України сьомого скликання Закон України «Про очищення влади» та подальші правки до нього [34], в ситуації, коли за інформацією народного депутата фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» Л. Ємеця у червні 2016 р. Конституційний суд України на закритому засіданні розглядав конституційність окремих положень даного закону, лідер фракції М. Бурбак наголосив, що питання люстрації принципові для «Народного Фронту» [24]. Тож в разі, якщо Конституційний суд скасує закон про очищення влади, або його окремі принципові для процесу люстрації положення, лідер фракції обіцяв зареєструвати новий законопроект. На той момент народний депутат фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» І. Алексєєв став співавтором законодавчої ініціативи про внесення змін до законодавства України про очищення влади. Зокрема, Проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань очищення влади» [40] запропоновано змінити сфери застосування люстраційного законодавства, переліки посад, щодо яких здійснюються заходи з очищення влади та критеріїв очищення влади, механізми проведення перевірок, державного органу, відповідального за проведення перевірок. Враховуючи практику європейських держав щодо люстрації виборних посад, пропонувалося додати положення, які зобов'язують кандидатів у народні депутати та на посаду

Президента, заявити про застосування до них заборон, передбачених Законом України «Про очищення влади» з метою інформування виборців. Попри неодноразове внесення до порядку денного дані ініціативи не виносилися на голосування у Верховній Раді України, однак вони достатньо виразно демонструють про пріоритетність даної проблеми у стратегії парламентської діяльності політичної партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ».

Щодо зняття депутатської недоторканості, то фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» у цьому питанні дотримувалася позиції, що цей механізм повинен бути реалізованим стосовно конкретного депутата за поданням Генеральної Прокуратури України: «... подання на народних депутатів повинні бути нормою. Тому що народні депутати – це такі ж громадяни України, як і всі інші. Я не бачу проблеми в тому, що в нашому скликанні іде такий потік подань. У більшості випадків ми нікого не захищали і давали згоду» [16]. Прикладом дотримання такої позиції фракції є позбавлення депутатської недоторканості М. Полякова за поданням Генерального прокурора України 11 липня 2017 р.

По-друге, це *проблема деолігархізації влади в Україні*, яка, зважаючи на появу «нових олігархів» в інститутах влади не може бути артикульована та вирішена. Стосовно цієї проблеми немає можливості говорити про консолідовану позицію фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», однак її окремі члени, наприклад народний депутат України І. Гузь, вказують про відсутність політичного сценарію деолігархізації влади. Для того, щоб цей сценарій з'явився та реалізувався у політичному просторі України «потрібні якісь тектонічні злами. Шанс на цей злам був після Євромайдану, але ми не скористалися можливостями, тому що обрали на президентську посаду олігарха, який, очевидно, не є готовим до боротьби з олігархічною системою. Можу точно сказати, що якщо ми не дійдемо у певний момент до деолігархізації, країна не матиме перспектив. Поки ми знаходимося в замкнутому колі: олігархи володіють ресурсами, телеканалами, фінансами, політичними проектами, відповідно, впливають на парламент. Будь-якого політика, який буде пробувати змінити ситуацію, вони будуть «заганяти під стіл».

Тектонічним зламом може бути синергія українського народу [17]. Проявами олігархізації влади, які перешкоджають успішному економічному розвитку України та є ризикогенними факторами в умовах російської окупації Донбасу та Криму, члени фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» називали (1) бездіяльності органів державної влади в роботі з подолання корупції у газовій сфері [18]; (2) уповільнення процесів люстрації та незавершеність процесу очищення влади [6]; (3) «понятійні» угоди про розподіл посад [6].

По-третє, це *проблема політичної відповідальності*. Актуалізація такої ідеї Майдану як політична відповідальність, в дискурсі парламентської фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» відбувалася через звернення до необхідності публічного визначення позиції політичної партії «Батьківщина» до діяльності народного депутата України, члена фракції «Батьківщина» Н. Савченко [1; 29; 41]. Член фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» С. Висоцький наголошував, що своїми заявами про необхідність вибачень перед мешканцями Донбасу, Н. Савченко зміщує акценти із окупації української території Росією на тему «внутрішнього конфлікту» всередині України, що змістовно збігається з ідеями В. Путіна та В. Медведчука: «... я занепокоєний, коли окремі народні депутати, за незрозумілими мені причинами, подають під соусом національного примирення та взаємопорозуміння тему примирення із терористами, бандитами і найманцями» [26]. У зв'язку з цим, партія «Батьківщина» має або відмежуватися від Н. Савченко, або взяти політичну відповідальність за неї. Перший заступник голови фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» А. Тетерук наголосив на неможливості виголошення народним депутатом України політичних вимог й пропагандистських тез В. Путіна: прямі переговори з російськими маріонетками; вибачення України перед терористами; у Євромайдані й війні винна сьогоднішня влада України; декомунізація і захист української мови розколюють країну; нова Конституція з економічною автономією регіонів, парламентською республікою з мажоритарною системою. Подібно до С. Висоцького, А. Тетерук вимагав від фракції «Батьківщина» або «відмежуватися від путінського лобіста Савченко, або відкрито взяти політичну відповідальність

за неї», хоча об'єднання фракції «Батьківщина» навколо Н. Савченко буде послідовним і чесним політичним рішенням: «пропутінська публічна позиція Савченко мало відрізняється від поглядів та рішень Юлії Тимошенко» [43]. У подібному контексті висловився й Ю. Береза, формулюючи риторичне питання про те, «що робити з «політичним дахом» Савченко? З тими, хто притягли її до парламенту, перетворили на депутата з офіційним статусом і, – найголовніше, – з недоторканістю? Йдеться насамперед про «Батьківщину». Ця партія має взяти всю політичну відповідальність за дії агента Савченко» [1].

За результатами засідання Комітету з питань національної безпеки і оборони, було ухвалене рішення про виключення Н. Савченко з його складу, а за ініціативи голови комітету, представника фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» С. Пашинського комітет звернувся до Генеральної прокуратури України з проханням дати оцінку заявам про ознаки державної зради у діях Н. Савченко [29]. Рішення Комітету з питань національної безпеки і оборони було підтримано і Верховною Радою України, яким вона виключила Н. Савченко зі складу комітету і тим самим позбавила її доступу до державної таємниці. Згодом, у березні 2018 р. фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» підтримала проекти постанов Верховної Ради України про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, на затримання та на обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (арешту) стосовно народного депутата України Н. Савченко (див. табл. 2).

Дані таблиці 2 вказують, що серед членів фракції один народний депутат України (С. Фаєрмарк) не голосував за жодну з трьох постанов, два народних депутати України (П. Пинзеник та О. Кришин) голосували «за» надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України Н. Савченко, однак не голосували за надання згоди на її затримання та за обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (арешту). У цілому ж позиція фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» щодо дій Н. Савченко була консолідованою та вкладалася в концепт політичної відповідальності, означений у дискурсах народних депутатів України від цієї фракції С. Висоцького, А. Тетерука та Ю. Берези.

Таблиця 2

Результати голосування фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, на затримання та на обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (арешту) стосовно народного депутата України Савченко Н. В.

Проект Постанови	За	Проти	Утрималися	Не голосували	Відсутні
Проект Постанови про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України Савченко Н. В. № 8178 від 22 березня 2018 р.	72	0	0	1 С. Фаєрмарк	7
Проект Постанови про надання згоди на затримання народного депутата України Савченко Н. В. № 8179 від 22 березня 2018 р.	70	0	0	3 О. Кришин П. Пинзеник С. Фаєрмарк	3
Проект Постанови про надання згоди на обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (арешту) стосовно народного депутата України Савченко Н. В. № 8180 від 22 березня 2018 р.	70	0	0	3 О. Кришин П. Пинзеник С. Фаєрмарк	3

Джерело: Проект Постанови про надання згоди на обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (арешту) стосовно народного депутата України Савченко Н.В. № 8180 від 22 березня 2018. Поіменне голосування http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=17570; Проект Постанови про надання згоди на затримання народного депутата України Савченко Н.В. № 8179 від 22 березня 2018 р. Поіменне голосування http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63709; Проект Постанови про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України Савченко Н.В. № 8178 від 22 березня 2018 р. Поіменне голосування http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=17568

По-четверте, це *проблема справедливого судочинства*, стосовно якої фракційна позиція «Народного Фронту» розкривається через (1) необхідність послідовності у здійсненні судової реформи («Судова реформа і необхідність конституційних змін насамперед стосуються пересічного громадянина» [5]); (2) незворотності судової реформи

(«НАРОДНИЙ ФРОНТ» вважає оскарження Верховним Судом положень закону «Про судоустрій і статус суддів» у Конституційному Суді цинічною спробою зірвати судову реформу і зберегти стару корумповану судову вертикаль [44]); (3) створення системи антикорупційного судочинства («Вищий антикорупційний суд в Україні буде. Це ще один крок небувалої антикорупційної реформи, яку ми розпочали одразу після Революції Гідності» [8]). Зауважимо, що фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» одноголосно підтримала ухвалення закону в цілому про створення в Україні Вищого антикорупційного суду.

Список використаних джерел

1. «Батьківщина» і Тимошенко мають взяти політичну відповідальність за Савченко // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 12–18 грудня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/27-December-2016-a02c884871790f082cbaf8fe2fc53bf9.pdf>
2. «НАРОДНИЙ ФРОНТ» наполягає на ухваленні закону про спецконфіскацію грошей Януковича // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 19–25 вересня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/27-September-2016-055de26fe085b6b18af55905238ya936юзва>
3. «НАРОДНИЙ ФРОНТ» пропонує встановити відповідальність за публічне приниження Революції Гідності // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. З'їзд партії. 2017. 27 листопада – 3 грудня. URL: <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/05-December-201778aadeb5cd8e534022a012ac9fe26605.pdf>
4. «НАРОДНИЙ ФРОНТ» пропонує спрямувати конфісковані кошти Януковича на соціальні потреби // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2017. 5–11 червня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/21-June-2017-bbd06649e1d3f8ee44a41aасв9в7956июзва>
5. Алексєєв І. Правові новації вже діють / Ігор Алексєєв. Спількувалася Світлана Шандебура // Подільські вісті. 2017. 4 травня. № 48/49. С. 2.
6. Андрій Левус: «На Україну чекає ще одна радикальна зміна»: про революцію в кабінетах, деокупацію та новий політичний клас Тиждень розмовляв з Андрієм Левусом, народним депутатом («НАРОДНИЙ ФРОНТ»), головою підкомітету з державної безпеки Комітету з питань національної безпеки і оборони. Спількувався Роман Малко // Український тиждень. 2016. № 20. 20–26 травня. С. 10–13.
7. Арсеній Яценюк закликає Президента і його фракцію не на словах, а на ділі підтримати спецконфіскацію // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 17–23 жовтня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/24-October-2016-462215ec9511c039e3e46ee5ef342e2d.pdf>

8. Арсеній Яценюк про ухвалення закону щодо створення Вищого антикорупційного суду: Україна впевнено йде вперед // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2018. 4–10 червня. URL: <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/11-June-2018-b6a4741568f35cf5000dda8ba8816af3.pdf>

9. Арсеній Яценюк провів відверті й жорсткі по суті переговори з керівництвом ЄС у Брюсселі // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 28 листопада – 4 грудня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/07-December-2016-e232f4fc6178a35a7872d0ec40066c99.pdf>

10. Арсеній Яценюк у Брюсселі обговорить з керівництвом ЄС “безвіз” для України, продовження санкцій проти РФ та питання енергетичної безпеки // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 21–27 листопада. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/30-November-2016-7a3f408a1ed47cb8d54a3fe097aa de34.pdf>

11. Арсеній Яценюк: Захищаючи Україну, Європа захищає себе // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 15–25 серпня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/29-August-2016-49ea5c723b02e35dea70bdea7857ebc9.pdf>

12. Арсеній Яценюк: Торг із Путіним принижує Європу // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2018. 28 травня – 3 червня. URL: <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/05-June-2018-68528ab35e78b8b84968a46ff438b6f.pdf>

13. Безвізовий режим з ЄС – це досягнення всіх українців // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2017. 3–9 квітня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/19-April-2017-af6c272bc24a87c08d6e821697553241.pdf>

14. Верховна Рада закликала Євросоюз підтримати запровадження безвізового режиму для українців // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 14–20 листопада. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/22-November-2016-58bec0c2b2471ae198729e689b553c96.pdf>

15. Верховна Рада має невідкладно розглянути законопроект, який поверне народові \$1,5 млрд, вкрадені Януковичем // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 12–18 вересня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/20-September-2016-2d6954f5d0d825386a1c8c63177613f5.pdf>

16. Геращенко А. Народный депутат Украины Антон Геращенко: «Могу назвать трех агентов влияния России в Украине – это Новинский, Медведчук и Григоришин»: почему бессмысленно договариваться о союзе с Юлией Тимошенко, до сих пор никто не сидит на фоне борьбы с коррупцией, а сайт «Миротворец» – «кость в горле российских спецслужб и террористов», рассказал в автор. программе Алеси Бацман «Бацман LIVE» на канале NewsOne народний депутат от «Народного

фронта» Антон Геращенко. / Беседу вела Алеся Бацман; записал Дмитрий Неймырок // Бульвар Гордона. 2018. № 2. С. 4–5, 12–13.

17. Гузь І. Як вийти зі своєї «мушлі»? : Ігор Гузь: «Я не вірю в революційні зміни, я вірю в синергію правильних ідей і людей» / Ігор Гузь. Бесіду вів Іван Капсамун // День. 2018. 20–21 квітня. № 70–71. С. 5.

18. Драюк С. Чому олігархи продовжують наживатися на державному майні? / Сергій Драюк // Голос України. 2016. 22 вересня. № 180. — С. 4.

19. Євроінтеграція – це не тільки спільна економіка і перетин кордонів. Це - спільна ментальність. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7xdXrZY19xI>

20. Єдиний реєстр громадських формувань. Результати пошуку. URL: <http://rgf.informjust.ua/home/index>

21. Законопроект про спецконфіскацію підтримано комітетом Ради // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 31 жовтня – 6 листопада. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/08-November-2016-c17363ddead0929ffa104f10ff3c6d4a.pdf>

22. Захід має пройти тест на власні цінності // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 12–18 вересня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/20-September-2016-2d6954f5d0d825386a1c8c63177613f5.pdf>

23. Левус А. Андрій Левус: «На Україну чекає ще одна радикальна зміна»: про революцію в кабінетах, деокупацію та новий політичний клас Тиждень розмовляв з Андрієм Левусом, народним депутатом («НАРОДНИЙ ФРОНТ»), головою підкомітету з державної безпеки Комітету з питань національної безпеки і оборони / Андрій Левус. Спілкувався Роман Малко // Український тиждень. 2016. № 20. 20–26 травня. С. 10–13.

24. Лесів М. Народний фронт жестко отреагирует на отмену закона о люстрации. <https://pl.com.ua/narodnyj-front-zhestko-otreagiruuet-na-otmenu-zakona-o-lyustratsii/>

25. Ми повернули Україні нагробовані Януковичем кошти попри саботаж корупціонерів // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2017. 24 квітня – 14 травня/ URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/23-May-2017-6447cse2a88eb9ad8766662f76c69770.pdf>

26. Надія Савченко повторює тези Путіна // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 18-24 липня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/27-July-2016-7a705490fcaad3bc2e30b68cf969bd7c.pdf>

27. Народний Фронт. URL: Про нас <https://nfront.org.ua/party>

28. Олександр Турчинов: Для розвитку та захисту України необхідна консолідація всіх відповідальних, патріотичних сил країни // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. З'їзд партії. 2017. 11 листопада. URL: <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/14-November-2017-2dab0399b72f18cb60cfaac03ya32a21/.pdf>

29. Парламентський комітет з нацбезпеки вирішив виключити Надію Савченко зі свого складу // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2017. 16–22 січня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/24-January-2017-26c11904ac788c3f5c4e83f7cf6b0b2d.pdf>

30. Поіменне голосування про включення до порядку денного та розгляд проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення дієвих механізмів, спрямованих на виявлення майна, набутого злочинним чи іншим неправомірним шляхом, запобігання його використанню всупереч інтересам суспільства і держави (№4811) 16.06.2016. 11:00. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=7854

31. Поіменне голосування про проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду» № 4057 від 15 лютого 2016 – за основу. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=6321

32. Політична єдність в Україні не лише потрібна, вона – життєво важлива // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 25–31 липня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/29-August-2016-33a37f7e6ecf3f0a22192cf2abe7f1c7.pdf>

33. Про «червоточину» української політики: Сергій Висоцький: «Жодна влада не може бути легітимною, доки до кінця не розслідувано «Справу Гонгадзе–Подольського» та розстріли Небесної Сотні» Бесіду вів Дмитро Кривцун // День. 2015. 11 листопада. № 205. С. 5.

34. Про очищення влади. Закон України № 1682-VII від 16 вересня 2014 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1682-18>

35. Програма «НАРОДНОГО ФРОНТУ» – «ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ». URL: <https://nfront.org.ua/program>

36. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення дієвих механізмів, спрямованих на виявлення майна, набутого злочинним чи іншим неправомірним шляхом, запобігання його використанню всупереч інтересам суспільства і держави» № 4811 від 14 червня 2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59403

37. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення стягнення в дохід держави необґрунтованих активів» № 5142 від 20 вересня 2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60050

38. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей звернення в дохід держави грошових коштів, валютних цінностей, державних облігацій

України, казначейських зобов'язань України, дорогоцінних металів та/або каміння, інших цінностей та доходів від них до ухвалення вироку суду» № 4057 від 15 лютого 2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58150

39. Проект Закону Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей стягнення в дохід держави необґрунтованих активів та активів, власник яких не встановлений № 4890 від 5 липня 2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59541

40. Проект Закону Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань очищення влади № 2695 від 21 квітня 2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54873

41. СБУ має негайно розслідувати факти поїздок в ОРДЛО депутата Савченко. «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 10–16 жовтня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/18-October-2016-cc5b84efc09e7c0c3a05a280e14210a4.pdf>

42. Спецконфіскація – це не питання політичних торгів. 1,5 млрд доларів мають бути повернуті до бюджету // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 5–11 грудня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/13-December-2016-462ed4d97d12093536289d78b3dfcc1b.pdf>

43. У «Народному фронті» назвали Савченко путінським лобістом, «Батьківщина» обіцяє дати оцінку її заявам. URL: <http://m.buknews.com.ua/page/andrii-kogemiakin-prezidiia-politrady-batkiivshchyny-nadast-otsinku-zaiavam-nadii-savchenko.html>

44. Цинічна спроба Верховного Суду зірвати судову реформу має бути зупинена // «НАРОДНИЙ ФРОНТ» діє. Вісник. 2016. 3–9 жовтня. URL: <http://cdn.nfront.org.ua/digest/11-October-2016-29edaac3de690c9037dc6674c9252ad3.pdf>

45. Юрій Береза: «Знаєте, коли війна закінчиться? Щойно наша армія буде спроможна за тиждень дійти до Москви» Спілкувалася Ольга Москалюк // Плюс. 2016. 19 вересня. № 37. С. 05.

Ротар Наталия

Дискурс Революции Достоинства в парламентской деятельности фракции «НАРОДНИЙ ФРОНТ» как маркер интеграции украинского общества

Изучение парламентской деятельности фракции «НАРОДНИЙ ФРОНТ» в Верховной Раде Украины показало, что она преманентно переносила в плоскость парламентского дискурса идеи, очерченные во время Майдана. Важнейшими среди них были: идея евроинтеграции, необходимость возвращения активов В. Януковича, проблема обновления власти

и неприкосновенности народных депутатов, проблема деолигархизации власти в Украине, проблема политической ответственности и проблема справедливого судопроизводства. Законодательная деятельность народных депутатов Украины, которые входили во фракцию «НАРОДНЫЙ ФРОНТ» имела последовательный характер, основанный на позиционировании изменений, произошедших в украинском обществе после Революции Достоинства, как необратимых.

Ключевые слова: политическая партия «НАРОДНЫЙ ФРОНТ», парламентская фракция, интеграция, Революция Достоинства, парламентская деятельность

Rotar Nataliia

Discourse of the Revolution of Virtue in the Parliamentary Activity of the Faction «PEOPLE FRONT» as a marker for the integration of Ukrainian society

The study of the parliamentary activity of the faction «PEOPLE FRONT» in the Verkhovna Rada of Ukraine showed that it was permanently transferred to the plane of parliamentary discourse the ideas outlined during the Maidan. The most important among them were: the idea of European integration, the need to return the assets of Viktor Yanukovich, the problem of renewal of power and the inviolability of people's deputies, the problem of de-oligarchization of power in Ukraine, the problem of political responsibility and the problem of fair trial. Legislative activity of the People's Deputies of Ukraine, which were part of the "PEOPLE FRONT" faction, had a consistent character based on the positioning of the changes that took place in Ukrainian society after the Revolution of Virtue, as irreversible.

Key words: political party «PEOPLE FRONT», parliamentary faction, integration, Revolution Advantages, parliamentary activity.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ В РЕСПУБЛІЦІ БОЛГАРІЯ У КОНТЕКСТІ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Автор наголошує, що в ході демократизації болгарської держави відбулися значні зміни у всіх сферах життя. Культурна політика у цій парадигмі більше не вважалася пріоритетом національного значення. Завдяки політичному плюралізму і громадянському суспільству виникли нові суб'єкти культурної політики – недержавні організації, приватні інститути, церковні установи та міжнародні фонди. В останні роки відчутні ознаки відновлення болгарської культури, зокрема традиційної народної музики, яка популярна серед молоді і почасти замінює поп-музику. Відбулося оновлення Болгарської Православної Церкви, що змогла подолати розкол. У школах відходять від крайнього лібералізму у викладанні і повертаються до дисципліни, очікується введення вивчення релігії.

Попри загальне зниження освітнього рівня, в РБ розвивається інтерес до власного минулого. Популярні публікації з історії протоболгар, фракійської та слов'янської культури середньовічної Болгарії. Автор наголошує, що при державній підтримці заклади культури – театри, оперні театри, концертні зали, художні галереї, кіностудії та читальні, незважаючи на складний економічний стан, все ж домагаються певних успіхів і міжнародного визнання.

Ключові слова: *Республіка Болгарія, держава, культура, освіта, традиції, Європейський Союз, європейські цінності.*

Постановка проблеми. Республіка Болгарія, що до 1989 р. входила до блоку соціалістичних країн, з 1 січня 2007 р. стала членом Європейського Союзу. З часу демократизації держави відбулися кардинальні зміни у політиці, економіці і культурі. Ринок став інструментом політичних і соціальних змін. У цій парадигмі культурна політика більше не вважалася пріоритетом національного значення. На основі політичного плюралізму та громадянського суспільства виникли нові суб'єкти культурної

політики – недержавні організації, приватні інститути, церковні установи та міжнародні фонди.

Мета статті полягає в дослідженні діяльності держави в гуманітарній сфері та її взаємодії з новими суб'єктами в розвитку освіти і культури в демократичній Республіці Болгарія.

Останні дослідження і публікації. До дослідження проблем становлення владних відносин звертають свої зусилля зарубіжні і болгарські вчені, дипломати-практики, зокрема серед них І. Баєва, Е. Калінова, Я. Бубнова, М. Василєва, Д. Попова, Т. Вилчанов, С. Денчев, С. Василєва, Г. Лілов, Я. Мерджанова, І. Крастєв, В. Чічовська та ін. Вони досліджують проблему з соціально-політичної точки зору. Вітчизняні науковці цю проблему ще не досліджували, незважаючи на її актуальність для демократичних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. До 1989 р. сфера освіти розвивалася у межах державної марксистської ідеології, втім, після 1956 р. у ній одночасно утверджувалося традиційне патріотичне виховання, витоки якого йдуть з часів болгарського національного відродження ХІХ ст. У порівнянні з іншими соцкраїнами, Болгарія за кількістю учнів (124 на 10 тис. нас.) була лідером і поступалася лише СРСР [20, с. 29]. Напередодні політичних змін 1989 р. у колі болгарської інтелігенції значного впливу набули західні демократичні ідеї. З 1987 р., під впливом перебудови в СРСР та ідей Заходу, в державі виникли незалежні клуби інтелігенції. В 1988 р. письменники Д. Дам'янов, Б. Дімітрова, С. Петров створили Клуб підтримки гласності і перебудови та вимагали демократизації культурного життя.

Після революційних змін 1989 р. установи фінансовані Комітетом по культурі, змінилися за структурою і змістом. Програми змін у суспільстві, освіті і культурі, розроблені західними інститутами й експертами, ґрунтувалися на теоріях неолібералізму і розвивалися в руслі концепцій зовнішньої політики США [29, с. 157]. Мета Вашингтонського консенсусу, прийнятого на конференції МВФ і Світового банку в 1990 р. [26, с. 7], полягала в скасуванні протекціонізму держави через лібералізацію, приватизацію і дерегулювання. Перша програма,

створена Д. Саксом у 1989 р. для Польщі, яку використала частково і Болгарія, мала назву «шокової терапії» [26, с. 14].

Ще 6 грудня 1989 р. чинний міністр фінансів Б. Белчев заявив усім громадам Болгарії про різке скорочення бюджетних коштів на культуру в 1990 р. Витрати на проведення культурних заходів розглядалися тепер у кожному окремому випадку. У лютому 1990 р. створили Міністерство культури, яке з липня 1993 р. за постановою Міністерської Ради стало самостійним інститутом. Програма економічних реформ, розроблена на замовлення уряду Болгарії економістами США Р. Раном і Р. Аттом, пропонувала замінити національну культуру «універсальними цінностями». Програма стала для держави основою неоліберального проекту [29, с. 156]. У 1991 р. болгарі зробили першу спробу децентралізації та деідеологізації культури через створення «центрів мистецтв», які раніше підпорядковувалися Міністерству культури [24, с. 87].

Нова Конституція Республіки Болгарія (РБ) 1991 р. зобов'язання держави у сфері культури визначила у ст. 23 наступним чином: «Держава створює умови для вільного розвитку науки, освіти і мистецтва та підтримує їх. Вона також дбає про збереження болгарської національної культурної спадщини». Тоді ж прийняли новий Закон, що скасував монополію держави й ідеологію марксизму у цій сфері [22, с. 19]. У перші роки переходу до демократії суспільство і культура РБ балансували між соціалізмом та лібералізмом, між Росією і США. Міністерства культури й освіти звично підтримували національні освіту та культуру і опиралися співпраці з Заходом [23, с. 21].

Втім, вже в 1997 р., після «синьої революції», уряд І. Костова (1997-2001) розпочав неоліберальний поворот, радикальні зміни у суспільстві та культурі. За пропозицією Ради Європи і на основі доповіді британського менеджера по культурі Ч. Лендрі в РБ розробили новий Закон про культуру, який передбачав радикальну децентралізацію і нові способи фінансування її закладів.

Ч. Лендрі відкидав «єдиний погляд на культуру», в якій не було місця сучасним художнім течіям і критикував відрив культури РБ від міжнародних художніх течій та орієнтацію на Росію. Він запропонував нову систему фінансування через

спонсорів замість держави. Національна комісія при обговоренні цих проблем, розійшлася в поглядах: 17 учасників підтримали неоліберальну західну систему в законодавстві про культуру, а 14 виступили за традиційну державну політику. У 1999 р. таки прийняли Закон про захист і розвиток культури, за ідеями прихильників першої концепції [8, с. 1-13]. За Законом 70 % коштів для закладів культури надавала держава, а 30 % – громади та приватні спонсори [7, с. 177]. Йшло створення Національних центрів мистецтв за британським зразком, які за згодою держави самі б розпоряджалися коштами. Діяльність Центрів оцінювали за економічним результатом, з новими формами спонсорства і маркетингу. Прийняття Закону – умова включення РБ у культурні програми ЄС, який особливо наголошував на діях організацій громадянського суспільства, як посередника між державою і ринком [7, с. 179].

У 2000 р. у РБ заснували національний фонд «Культура» – формально незалежну установу, що визначала культуру як продукт, що виникає не лише в державній, але й у приватній сфері. Культурну стратегію розробляли і державні, і приватні організації. У 2000-2009 рр. фонд отримував по 500 тис. левів щорічно, але з часом через інфляцію, об'єм коштів скоротився на третину. У 2006 р. Міністерська Рада за поданням Міністерства культури затвердила національну стратегію розвитку культури до 2016 р. [22, с. 98].

Прикладом нової культурної політики РБ є кінематограф, приватизований на підставі Закону 1999 р. Приватизацію кіностудії «Бояна-фільм» здійснив у 2005 р. уряд С. Сакскобургготського. Спілка кінематографістів виступала проти приватизації студії, створеної державою ще у 1950 рр. У Меморандумі, який підтримали члени парламентської комісії по культурі, вказали на небезпеку кроку. Але під тиском економічної стагнації Спілка погодилася, сподіваючись, що в РБ прийдуть великі кінопродюсери. Кіноцентр продали фірмі «New Image», яка керувала студією лише з метою отримання прибутку [5]. Попри конфлікти, кіно РБ змогло здобути міжнародні успіхи: на кінофестивалі у Берліні 2008 р. журі відзначило 2 фільми; на Московському – фільм режисера Я. Гірдева «Дзіфт» за кращу

режисуру; відзначили фільми також на кінофестивалях у Карлових Варах, Сараєво, Варшаві і Трієсті [16, 2008.30.05].

Величезне значення для культури мають також ЗМІ. Закон про радіо і телебачення (1998 р.) передбачив можливість появи приватних телеканалів чи приватизацію державних, створення фонду для фінансування мистецьких програм [12]. Останню статтю Закону не реалізували через відсутність системи ліцензійних зборів з домогосподарств [16, 2008.28.05]. Болгарське національне телебачення (БНТ), засноване в 1959 р. як управління Комітету по культурі, в 1992 р. отримало самостійність, статус юридичної особи, фінансується Міністерством культури, яке витрачає на БНТ 46 % свого бюджету [17, с. 5].

«България TV» (БТВ) – перший приватний телеканал РБ, заснований у 2000 р., зруйнував державну монополію БНТ. У 2005 р. він увійшов до складу медіа концерну News Corporation Р. Мердока. Це найпопулярніший телеканал у РБ (37 % глядачів), який пропонує реаліті- формати («Big Brother», «Survivor»), ток-шоу і серіали («Відчайдушні господарки») [22, с. 77]. «Нова телевизия» (НТВ) – другий приватний телеканал, має ліцензію на національне мовлення з 2003 р. У 2008 р. його купила шведська медіагрупа MTG. Канал пропонує більш дорогу продукцію: «Стань багатим», реаліті-шоу «VIP Brother» [3].

Після 1989 р. газети й журнали РБ викупили в основному зарубіжні власники, серед них і німецька WAZ-Gruppe, найбільша видавнича група періодики в РБ, заснована у 1997 р. Вона видає 3 щоденні газети («168 годин», «Труд» і «Ранок»), 6 тижневиків і 11 журналів; у її штаті в Болгарії – 1200 співробітників. Компанія здійснює 40 % свого обороту завдяки пакетам акцій у країнах Південно-Східної Європи (ПСЄ). Економічні інтереси власників електронних і друкованих ЗМІ обмежують незалежність редакторів та репортерів під час передачі новин, які з цієї причини вдаються до самоцензури.

Уряд І. Костова у 1998 р., за підтримки МВФ і Світового банку, прийняв новий Закон про освіту [9; 10; 11]. Зорієнтований на ринок, Закон визначив нові підходи до управління освітою. Відбулися зміни у змісті навчальних програм: скоротили кількість уроків історії, замість історії Болгарії вивчають

всесвітню; скоротили викладання болгарської мови, натомість запровадили викладання англійською. Крім державних шкіл діють приватні, з платним навчанням і кращою оплатою для вчителів, а також іноземні школи, які підтримують західні організації. Нині в РБ є понад 130 приватних освітніх закладів, визнаних Міністерством освіти, серед них шість приватних вищих шкіл і університетів [6]. У 1999 р. прийняли новий Закон про зміни в системі освіти для дальшого наближення РБ до західних освітніх стандартів. Вищу школу в РБ реформували в дусі неоліберальної моделі – тривалість навчання згідно з Болонською декларацією скоротилася практично до трьох років [18].

У листопаді 2007 р. у Художній галереї Софії Міністерство культури та Європейський культурний фонд провели конференцію «Нові виміри інтелектуального діалогу в Болгарії і Південно-Східній Європі» [4, с. 81]. Дискусія велась про мультикультурне суспільство, роль мистецтва у соціальних змінах і міжкультурному діалозі. Ця конференція передувала Європейському року міжкультурного діалогу, який проводили в РБ у 2008 р. [15, с. 31].

У липні 2009 р. до влади прийшов уряд партії «ГЕРБ» з прем'єром Б. Борисовим, який скоротив весь державний бюджет, у т.ч. і культури на 15 %. Установи культури повинні посилено приватизуватися і оцінюватися у відповідності з економічним успіхом. Новий міністр культури Ст. Рашидов заявив: «Мета полягає в тому, щоб культура вийшла на ринок» [5].

Новий міністр освіти, молоді та науки професор С. Ігнатов (раніше ректор, заснованого фондом «Відкрите суспільство» Нового болгарського університету), вважав основним приватизувати державні початкову, середню і вищу школи за зразком США. Майно Болгарської Академії Наук теж слід приватизувати. Концепцію реформ створила організація «Глобальна Болгарія», акціями якої володіють «СІБанк», «Булбанк», «Болгаро-американський кредитний банк», телеканал БТВ Р. Мердока, газета «24 години» та «Щоденник», тижневик «Капітал» та фонд «Відкрите суспільство» [14, с. 47].

Найбільший вплив на культуру має ЄС, що прагне створити секулярне, плюралістичне та мультикультурне суспільство.

Офіційно культура й освіта досі перебувають у компетенції національних держав, хоч у Маастрихтському договорі 1992 р. вперше було згадано «культурний вимір». Доповідь Всесвітньої комісії «Культура і розвиток» під керівництвом П. де Куельяра «Our Creative Diversity», представлена в 1995 р. членам ООН, сформулювала як мету створення глобальної плюралістичної культури [14, с. 34]. Важливі тези доповіді ЄС використав на Стокгольмській і Амстердамській конференціях (1998-1999). У 1999 р. в Болоньї міністри освіти країн ЄС прийняли декларацію про спільну політику у сфері вищої школи. У 2007 р. ЄС створив у Відні Європейське агентство з основних прав, яке займається реалізацією ідеї мультикультурного суспільства та боротьбою з будь-якою дискримінацією.

Лісабонський договір (2009) передбачив (ст. 167) компетенцію ЄС у сфері культури, яка, втім, має відповідати критерію «європейський» [28, с. 127]. У 1993 р. РБ підписала Європейську угоду про асоціацію, що теж регулювала культурну взаємодію [31]. У 1995 р. ЄС почав «структурований діалог» з кандидатами на вступ, у т.ч. і з РБ, який передбачав обов'язковий щорічний звіт міністрів культури і освіти про реалізацію затверджених реформ [7, с. 173].

Важливою складовою ідеології мультикультурного суспільства, вказаній у декларації Європарламенту в 1995 р., є захист національних меншин. У 1998 р. болгарський парламент за пропозицією уряду Костова прийняв цю конвенцію всупереч опору опозиції. Болгарське Міністерство культури запропонувало фінансову підтримку проектів нацменшин. У центрах турецької меншини м. Разград і м. Кирджалі у 2003 р. відкрили регіональні культурні інститути. У 1999 р. затвердили урядову програму інтеграції циган і їх захисту від дискримінації. У 2004 р. прийняли програму інтеграції нацменшин (бюджет \$ 37 млн), яку фінансував фонд «Відкрите суспільство», Єврокомісія, Програма розвитку ООН і Рада Європи [21].

З січня 2007 р. Болгарія веде культурну політику за європейським зразком і активно бере участь у всіх релевантних програмах ЄС. Болгарські правові приписи щодо аудіовізуальних засобів та інтелектуальної власності тепер повністю узгоджені з ЄС [22, с. 60]. Держава – постійний учасник зустрічей Ради з

освіти, молоді та культури, які двічі на рік організовує Генеральна Дирекція Єврокомісії з питань освіти та культури. На зустрічах обговорено програми ЄС «Культура 2007-2013» і «Аудіовізуальні медіа 2007-2013», надано фінансову підтримку спільних проектів у всіх сферах мистецтва і культури. У травні 2008 р. в Єврокомісії Я. Фігел відкрив виставку «Сучасне європейське мистецтво», за участю і художників з РБ [16, 2006.5.11].

РБ входить в засновану в березні 2005 р. конференцію міністрів культури ПСЄ, в роботі якої беруть участь представники Греції, Албанії, Туреччини, Хорватії, Румунії, Сербії, Чорногорії, Македонії, Косово, а також Ради Європи та ЄС. Найважливіші теми порядку денного – регіональне співробітництво в галузі культури, культурна спадщина країн ПСЄ та взаємодія з міжнародними організаціями. Обговорювалася стратегія «культурного коридору» в даному регіоні та спільний план дій з Радою Європи і «Київською ініціативою», яка охоплює Азербайджан, Вірменію, Грузію, Молдову й Україну.

Мета взаємодії полягає в тому, щоб культура стала найважливішим фактором економічного і соціального розвитку. Міністри з дванадцяти країн ухвалили щомісяця виробляти спільну передачу про культуру [16, 2008.12.11].

У жовтні 2008 р. в містечку Балчік під керівництвом голови болгарського ПЕН-Центру Р. Константінова пройшла перша балканська ПЕН- конференція на тему «Націоналізм у глобальному світі і балканські письменники». У ній взяли участь письменники з Болгарії, Сербії, Греції, Румунії, Туреччини, Македонії, Хорватії та Кіпру. У травні 2009 р. в Софії підписали угоду за програмою «Глобальні бібліотеки», яку підтримав фонд Б. і М. Гейтс. Програма спрямована на те, щоб полегшити доступ до інформації, знань, комунікації та цифрового змісту через мережі публічних бібліотек [16, 2009.20.02].

Нині у болгарській культурі діють не лише державні установи культури, але і неурядові організацій (НУО), які здебільшого фінансують міжнародні фонди [16, 2009.15.05]. Вони підтримують сучасне мистецтво (абстрактне, експериментальне, літературу, культуру і «відкидають» мистецтво, що існувало до

1989 р., як «тоталітарне» і «несучасне»). Перші виставки нетрадиційного мистецтва проходили в РБ у другій половині 1980-х рр. поза офіційними показами, їх організовували Ф. Зідаров, Л. Бояджієв, Н. Солаков, М. Божков, К. Прашков і Ст. Дімов, що згодом стали відомими художниками. Неформальні виставки у поєднанні з хепенінгами проходили на чорноморських курортах, у молодіжному таборі в Приморсько, студентському містечку в Софії і в саду Софійського університету, де одного разу (за ініціативою письменника П. Манолова) виставка отримала політичне звучання. Н. Солаков заснував у 1989 р. «Клуб молодих художників» поза офіційним Союзом болгарських художників для підтримки нетрадиційного мистецтва [29, с. 4].

У 90-х рр. створили групу «Мистецтво дії», проводили політичні хепенінги і виставки «Нова мова мистецтва». Ці заходи підтримав Центр мистецтв Сороса, австрійська організація КультурКонтакт і Американський інфоцентр. У червні 1995 р. діячі культури відкрили в Софії Інститут сучасного мистецтва (ІСІ) для підтримки неформального мистецтва. ІСІ співпрацює у Софії з: АТА-центром сучасного мистецтва, Британською Радою, Інститутом Гете, Французьким інститутом, Центром медіа-мистецтв, Софійською міською художньою галереєю, КультурКонтакт, Фондом «Про-Гельвеція» (Pro Helvetia), «Червоним будинком» – Центром культури і діалогу, фондом «Відкрите суспільство», Центром мистецтв Сороса й Інститутом соціальної інтеграції.

Особливе значення має Софійська міська художня галерея. Її заснував ще в 1928 р. бургомістр Ст. Вазов. З 1948 р. це автономна установа, яка з 1973 р. займає окремих будинок. У 1960-х рр. вона стала центром нових течій у мистецтві НРБ. У 1980-х рр. художники відігравали велику роль у процесі демократизації політичної системи. Вони започаткували нові течії – «нова об'єктивність» (Neue Sachlichkeit), конструктивізм і концептуальне мистецтво. З 2004 р. діє відділення сучасного мистецтва і фотографії [1, с. 44].

З 2008 р. у РБ запровадили «Young Visual Artists Award» – щорічну премію для молодих художників з країн ЦСЄ і ПСЄ, яку заснував у 1990 р. президент «Foundation for the Civil Society»

(раніше – «Charta 77 Foundation», США) Ст. Люерс, член Ради із зовнішніх відносин. Ця премія – підтримка молодих нетрадиційних художників, яким пропонується стипендія та 6-тижневе перебування у міжнародній студії в Нью-Йорку [4, с. 67].

Значну роль у зміні цінностей болгар відіграв фонд «Відкрите суспільство» американського мільярдера і філантропа угорського походження Дж. Сороса. Національний фонд у РБ «Open Society Foundation Sofia» відкрили 5 квітня 1990 р. за рішенням уряду. Програми Сороса настільки різні, що практично всі НУО залежали від фінансування «Відкритим суспільством». Бюджет фонду в 1990-х рр. перевищував бюджет болгарського Міністерства культури. У 1990-1997 рр. було розподілено \$100 млн, у т. ч. на підтримку Болгарського Гельсінського Комітету, Атлантичного клубу, Центру ліберальних стратегій та Центру досліджень етнічних відносин [29, с. 78]. У 1997-2004 рр. фонд «Відкрите суспільство» витратив майже \$ 10 млн на програми «Культура», «Медіа», «Бібліотеки», «Жінки» та «Цигани», з яких лише Центр мистецтв Сороса виділив майже \$ 4 млн. Проекти в культурній сфері підтримували також Європейський культурний фонд, Фонд Pro Helvetia і Rotary Club. Більшість цих субвенцій витратили на сучасне мистецтво [25].

Напередодні дострокових виборів до парламенту 1997 р., фонд фінансово підтримував опозиційні організації і демонстрації. Президент Болгарії П. Стоянов і уряд високо оцінили дії Сороса, вручивши йому у червні 1997 р. вищу нагороду РБ орден «Стара Планіна», відзначили особливий його внесок у розвиток демократії [24, с. 17]. Центр мистецтв Сороса очолив голова наглядової ради письменник Й. Радічков. Він проводив щорічні виставки, які представляли нетрадиційне, неформальне мистецтво; Літні академії музики; при музеї діяв семінар. Центр мистецтв Сороса підтримав переклади на болгарську мову гуманітарної літератури, з жіночого питання, проблем сексуальних меншин, мультикультурного суспільства, націоналізму, глобалізації та прав людини [29, с. 183].

Центр «Відкрита освіта», теж заснований Соросом у 1992 р., найбільше недержавне агентство у сфері освіти, займався найперше розробкою і впровадженням дисципліни «політична

освіта». Його очолив Р. Вілчев, який у 1998 р. став і заступником міністра освіти. Він видавав однойменний журнал і співпрацював з кафедрою ЮНЕСКО щодо виховання болгар у Софійському університеті «Св. Климент Охридський». У всіх великих містах створили мережу з 24 молодіжних освітніх центрів, де навчали вчителів, студентів, управлінців і видавали книги про виховання громадян держави [13]. У 1991 р. фонд Сороса та Університет Мейна заснували у Благоевграді Американський університет. Нині у ньому здобувають освіту понад 1000 студентів з РБ та країн ЦСЄ і ПСЄ. Університет вважає своїм завданням навчати «майбутніх керівників на священних цінностях відкритого, демократичного суспільства».

Особливу роль для сучасного мистецтва і культури мають «Червоний будинок» – центр культури і дебатів у Софії; проект «Gulliver Clearing House», створений у 1987 р. за ідеєю Р. Грасса завдяки «Felix Meritis Stiftung», незалежного центру мистецтв, культури і науки в Амстердамі, що підтримує культурне об'єднання Європи. Фонд діє на основі Європейської культурної конвенції Ради Європи. Особливу підтримку йому надають зв'язки з країнами ПСЄ, участь у процесі культурних змін [19, с. 32].

Для підтримки розвитку незалежного сектора в сучасному болгарському мистецтві і плюралізму естетичних норм Д. Гаврилова заснувала в 1996 р. в Софії «Червоний будинок». У 2000 р. Міністерство культури передало йому для діяльності музей А. Ніколова. Підтримку надали також програма «Matra» нідерландського МЗС, Американський центр у Софії, Центр мистецтв Сороса, Європейський культурний фонд в Амстердамі і Dance Theater Workshop (США). «Червоний будинок» співпрацює з центром ліберальних досліджень в Софії, Балканським трастом за демократію і фондом «Відкрита Росія» (засновник М. Ходорковський). На семінарах центру з «культури і громадянського суспільства», за підтримки Ради Європи вивчають нові механізми фінансування мистецтва в РБ. У публікаціях Д. Гаврилова вимагає «іншої державної політики щодо мистецтва». За «Круглим столом» дискутують «Чи повертається дух соціалістичної епохи?», «Чи не запізнилася декомунізація?» [19, с. 33].

Зазначимо, що ліберальні реформи після 1989 р. і кризи 1997 р. залишили глибокий слід у культурі. Держава значною мірою зняла з себе відповідальність за культуру й освіту. Багато установ закрили, а співробітників звільнили. Ті заклади, що діють можуть платити лише невеликі зарплати, але не можуть реалізовувати нові проекти та ідеї. Частка витрат на культуру у ВВП скоротилася з 1,1% (1990) до 0,6% (2008). Новий уряд Б. Борисова оголосив, що видатки всіх міністерств, в т. ч. освіти та культури будуть скорочені ще на 15%. Болгарія витрачає на культуру менше всіх в ЄС [14, с. 73].

Кількість державних театрів скоротилася з 1989 по 2008 р. з 58 до 39, театральних вистав – з 16 000 до 7700, глядачів – з 5,4 млн до 1 млн. Число читалень зменшилася з 4200 до 2100. Виробництво фільмів скоротилося з 44 у 1997 р. до 17 у 2008 р. і половина з них – документальні [5]. У складі БАН у 1989 р. діяло понад 242 дослідних інститутів і 7000 дослідників, а нині лише 50 інститутів і 3500 дослідників. Державні витрати на наукові дослідження становили в 1989 р. 3,2% ВВП, у 1992 р. – 1,64%, а в 2003 р. – лише 0,5% [5].

У 1985 р. середню освіту отримали 108 000 підлітків, а в 2008 р. трохи більше 50 000. Майже 100 тис. дітей взагалі не вчаться в школі. В останні роки чверть учнів шкільного віку не завершили своє шкільне навчання [2, с. 36]. Кількість бібліотек після 1998 р. скоротилася на 2400. Із зареєстрованих у 2000 р. 6942 бібліотек 1741 чи 25% не функціонували через звільнення працівників.

Висновки. Для посткомуністичної ПСЄ небезпечно здійснення прогнозу, який зробив у 1990 р. А. Пшеворські: Схід зміститься на Південь і прийме форму капіталізму злиднів. З урахуванням диверсифікації посткомуністичного розвитку поняття транзиту чи трансформації, що знаменує якийсь певний тренд до ринкової економіки і демократії, вже не може використовуватися, виходячи з предметних і методичних причин. Нині потрібна нова теорія трансформації, в якій держава знову буде відігравати визначальну роль. Д. Стігліц критикував у своїй книзі «Тіні глобалізації» реалізацію Вашингтонського консенсусу.

Для розуміння минулого і формування майбутнього необхідне культурне відродження. Втім, залишається відкритим питання, чи є «глобальні культурні цінності» (реальні цінності суспільства споживання), правильною основою для цього. Тому Болгарії, зважаючи на кризи в суспільстві, не варто відкидати геть власні освітні і культурні традиції, як у кінці 40-х рр., як надлишковий баласт. Їй слід зберегти суттєві елементи минулого Просвітництва і гуманізму, знайти певний синтез, щоб у такий спосіб впоратися із завданнями сучасності.

Нині наявні ознаки відновлення болгарської культури, які виражаються найперше в інтересі до традиційної народної музики. Вона популярна серед молоді і почасти замінює поп-музику. Існує певне оновлення у Болгарській православної церкві, яка значною мірою змогла подолати розкол. У школах теж відходять від крайнього лібералізму у викладанні і повертаються до дисципліни, очікується, що буде введено викладання релігії [30].

Попри загальне зниження освітнього рівня, в РБ розвивається інтерес до власного минулого. Особливо популярні публікації з історії протоболгар, фракійської та слов'янської культури середньовічної болгарської держави. Ряд важливих археологічних відкриттів в останні роки викликали поживлення внутрішнього туризму, подорожей до святих місць історії держави. Зрештою, слід визнати, що при державній підтримці заклади культури – театри, оперні театри, концертні зали, художні галереї, кіностудії та читальні, незважаючи на складний економічний стан, все ж домагаються певних успіхів і міжнародного визнання.

Список використаних джерел

1. Баева И., Калинова Е. Българските преходи 1939-2002 / И. Баева, Е. Калинова. София: Парадигма, 2002. 512 с.
2. Бубнова Я., Василева М., Попова Д. История на българското съвременно (неформално) изкуство. София: Арес Прес, 2009. 320 с.
3. Българска телевизия. За BTV 2009. URL: www.btv.bg/content.
4. Василева М. Софийска градска художествена галерия. София: УИ «Св. Кл. Охридски», 2009. 348 с.
5. Време е, културата да излезе на пазар // 24 часа. 2009. 5 септември.
6. Вълчанов Т. Културата и пазар // Аз Буки. 2004. 4 май.

7. Денчев С., Василева С. Държавна политика за културно-историческо наследство на България 1978-2005. София: Арес Прес, 2006. 472 с.
8. Закон за закрила и развитие на културата // Държавен вестник. 1999. № 50. С. 1–13.
9. Закон за народната просвета // Държавен вестник. 1991. №86. С. 1-8.
10. Закон за висшето образование // Държавен вестник. 1997. № 112. С.1–13.
11. Закон за изменение и допълнение на закона за народната просвета // Държавен вестник. 1998. № 36. С. 1–5.
12. Закон за радио и телевизия // Държавен вестник. 1998. № 138. С. 1–4.
13. Институт «Отворено общество». URL: www.osf.bg.
14. Лилов Г. Тайният проект Бойко Борисов. София: Кайлас, 2009. 368 с.
15. Мерджанова Я. Мултисензорният принцип в обучението и в живота. София: УИ «Св. Кл. Охридски», 2011. 248 с.
16. Министерство на културата. Новини. 2007. 13 ноември.
17. Стратегия за развитие на радио- и телевизионната дейност // Държавен вестник. 2005. № 82. С. 5–7.
18. Указание за организиране на дейностите на общообразователните, специалните и професионалните училища през учебната 1998/99 година. София, 1998. 32 с.
19. Център за култура и дебат «Червената къща». Годишен отчет. София: Червената къща, 2011. 48 с.
20. Чичовска В. Политиката срещу просветната традиция. София: АИ «Проф. Марин Дринов», 1995. 458 с.
21. Activity reports of the EU, report of the Commission. URL: http://ec.europa.eu/index_de.htm
22. Aleksandrov A. Wende und Aufbruch. Kulturpolitik in Bulgarien, 1995-2008. Dissertation. Wien: Universität für Musik und darstellende Kunst, Institut für Kulturmanagement und Kulturwissenschaft, 2009. 264 s.
23. Bandoly W. Das bulgarische Bildungswesen zwischen Umbruch und demokratischer Neugestaltung // Deutsches Institut für internationale pädagogische Forschung, Studien und Dokumentationen zur vergleichenden Bildungsforschung. Frankfurt am Main, 1997. Bd. 66. 168 s.
24. Bulgaria: Direct and Indirect Support to the Artists. Sofia, 2005. 138 с.
25. Krastev I. Russia and the Georgia war: the great-power trap. // Open Democracy. 2008. 31 august.
26. Muller K. Post-Washingtoner Consensus und Comprehensive Development Framework. Neue Perspektiven für Transformationsforschung und Transformationstheorie // Osteuropa Forum. 2001. № 16. S. 1–15.

27. Papst Benedikt XVI. Enzyklika «Spe salvi». URL: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/de/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20071130_spe-salvi.html

28. Perez de Cuellar J. Our Creative Diversity. Report of the World Commission on Culture and Development. Paris, 1995. 310 p.

29. Roth M. Erziehung zur Demokratie: Amerikanische Erziehungs- und Kulturpolitik in Deutschland nach 1945 und in Bulgarien seit 1990 // P. Bachmaier, A. Schwarcz, A. Tcholakova (Hgg.). Der Transformationsprozess in Bulgarien und der Beitritt zur EU // Miscellanea Bulgarica. Wien, 2006. №. 18. S. 153–168.

30. The Foundation for Religious Freedom. 2004.2. URL: <http://forf.org>

31. Zeitz Ch. Die EU-Grundrechtsagentur und der Kampf gegen Diskriminierung // Europe News. 2009. 22 juni.

Бурдяк Вера

**Государственная политика развития образования
и культуры в Республике Болгария
в контексте электоральных процессов**

Автор отмечает, что в ходе демократизации болгарского государства произошли значительные изменения во всех сферах жизни. Культурная политика в этой парадигме больше не считалась приоритетом национального значения. Благодаря политическому плюрализму и гражданскому обществу возникли новые субъекты культурной политики – негосударственные организации, частные институты, церковные учреждения и международные фонды. В последние годы ощущаются признаки восстановления болгарской культуры, в частности традиционной народной музыки, которая популярна среди молодежи и отчасти заменяет поп-музыку. Произошло обновление Болгарской Православной Церкви, что смогла преодолеть раскол. В школах отходят от крайнего либерализма в преподавании и возвращаются к дисциплине, ожидается введение изучения религии.

Несмотря на общее снижение образовательного уровня, в РБ развивается интерес к собственному прошлому. Популярны публикации по истории протоболгар, фракийской и славянской культуры средневековой Болгарии. Автор отмечает, что при государственной поддержке учреждения культуры – театры, оперные театры, концертные залы, художественные галереи,

киностудии и читальни, несмотря на сложное экономическое положение, все же добиваются определенных успехов и международного признания.

Ключевые слова: Республика Болгария, государство, культура, образование, традиции, Европейский Союз, европейские ценности.

Burdiak Vira

The State policy of development of education and culture in the Republic of Bulgaria in the context of electoral processes

The author notes that in the course of democratization of the Bulgarian state underwent significant changes in all spheres of life. Cultural policy, in this paradigm, no longer considered a priority of national importance. On the basis of political pluralism and civil society have any new subjects of cultural politics – non-governmental organizations, private institutions, Church institutions and international funds. Existing signs of recovery the Bulgarian culture, which are expressed primarily in the interest in traditional folk music. It is popular among young people and partly replaces pop music. There is some update in the Bulgarian Orthodox Church, which has largely been able to overcome the schism. In schools is also moving away from extreme liberalism in teaching and returned to the discipline, it is expected that there will be introduced the teaching of religion.

Despite the overall decline of the educational level in Belarus is developing an interest in their own past. Especially popular publication on the history of the Proto-bulgarians, Thracian and Slavic culture of the medieval state Bulgarian. A number of important archaeological discoveries in recent years has caused a revival of domestic tourism, travel to the Holy places of the history of the state. At the same time the author notes, that state-sponsored cultural institutions – theatres, opera-houses, concert halls, art galleries, film studios and reading rooms, despite the difficult economic situation, still achieve some success and international recognition.

Keywords: Republic of Bulgaria, government, culture, education, traditions, the European Union, European values.

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Цікул Ірина

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ: ПРИНЦИПИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Політичний процес сучасності характеризується складністю та різноманітністю, постає в нових формах, конфігурації яких невинно варіюються й трансформуються. Погляд на оточуючу реальність формується під тиском тих чи інших подій, процесів, феноменів, викликів з майбутнього, що змушує дослідника виокремлювати те, що, з його погляду, має вагу і значення тут і сьогодні. Події останніх років в Україні як ніколи актуалізували проблему консолідації українського суспільства. У зв'язку з цим монографія Н. Ю. Ротар (*Ротар Н. Ю. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Чернівців. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 344 с.*) є дуже своєчасною й актуальною як для української політичної науки, так і для практики.

Поняття ідентичності є одним з найбільш вживаних у сучасних суспільних і гуманітарних науках. Слід зазначити, що політична ідентичність стала предметом дослідження українських учених порівняно недавно. Науковий інтерес до даної проблематики актуалізувався у першому десятилітті ХХІ ст. Інтерес дослідників до проблем політичної ідентичності обумовлений, насамперед, суперечливою практикою суспільно-політичного розвитку та труднощами трансформації політичного режиму в Україні.

На сучасному етапі функціонування українського суспільства політична ідентичність як ототожнення індивіда з тими чи іншими ідейно-змістовними цінностями, які виявляються у політичному житті стала підґрунтям політичних дій і політичної поведінки українських громадян, визначальним чинником для прийняття політичних рішень і перетворилася на одну із домінант, вартих дослідницької уваги.

Особливістю рецензованої роботи є те, що дослідження політичної ідентичності здійснюється автором з точки зору

формування, відтворення та циркуляції політичних ідентичностей у чернівецькій міській громаді. Окрему увагу автор приділяє дослідженню кростемпоральної динаміки електоральних ідентичностей, соціокультурним вимірам політичної ідентифікації і символічним структурам політичних ідентичностей громади міста Чернівці.

Структура монографії є класичною для наукових робіт такого рівня, методично та логічно обґрунтованою. Викликає похвалу і повагу кількість виносок і великий бібліографічний перелік використаних робіт українських та зарубіжних авторів.

Безумовною заслугою автора є використання комплексу джерел, у яких відображено процес формування, динаміку, розгортання/згортання матриці ідентичності локальних спільнот. Джерельна база монографічного дослідження представлена у першу чергу архівними документами та матеріалами (фонди архівного відділу Чернівецької міської ради, фонди Державного архіву Чернівецької області), офіційними документами, в яких відображено особливості функціонування чернівецької громади, результатами соціологічних досліджень, що проводилися у м. Чернівці в досліджуваний період, матеріалами чернівецького медіа-простору та науковими дослідженнями, присвяченими висвітленню історії міста і сучасним політичним процесам у чернівецькій громаді. Усе це дозволило автору уникнути суб'єктивізму в оцінюванні стану політичної ідентичності чернівецької міської громади та претендувати на об'єктивність висновків.

В роботі знайшла своє висвітлення ціла низка аспектів щодо характеристики політичних ідентичностей в сучасній Україні. У межах дослідження автору вдалося проаналізувати політичні ідентичності чернівецької міської громади в структурі її електоральної культури кінця 80-х – 1990-х рр., політичні ідентичності чернівецької громади у кростемпоральному вимірі електоральних циклів 2004 – 2015 рр., соціокультурні виміри процесу політичної ідентифікації чернівецької міської громади та символічні структури політичних ідентичностей чернівецької громади.

Спираючись на роботи таких відомих авторів, як Р. Інглегарт, Р. Сміт, А. Гідденс та ін., автор підкреслює, що

незалежно від того, що характеризує суспільство і політичну систему, ідентичність у межах однієї держави змінюється під впливом глобалізаційних процесів, які відбуваються в різних сферах суспільного життя (політичній, економічній, соціальній і культурній).

У дослідженні Н. Ю. Ротар виходить з того, що політична ідентичність є комплексом ідейно-політичних орієнтацій і переваг, якими суб'єкти політичного процесу наділяють себе та один одного в процесі комунікації, та передбачає ототожнення носія політичної ідентичності з тим чи іншим політичним співтовариством. На ґрунті вдало дібраного доказового матеріалу автор пропонує розуміти модель чернівецької ідентифікаційної матриці як сукупність колективних ідентичностей, що пов'язані між собою системою взаємовпливів і можуть бути політизовані залежно від інтересів носіїв цієї ідентичності.

Автором доведено, що на початковому етапі політичних трансформацій саме громадянська ідентифікація стала відображенням рівня солідарної підтримки конкретних суспільно-значимих цілей. Однак, зважаючи на те, що не відбулося розгортання громадянської ідентичності та, як наслідок, якісного наповнення актуалізованих і стверджених громадянських ідентичностей, які здатні консолідувати спільноти будь-якого масштабу, на думку Н. Ю. Ротар, не видається можливим вести мову про активне позиціонування та позитивну динаміку використання громадянської ідентичності населенням Чернівців.

У висновку необхідно відзначити високий професійний рівень викладення теоретико-методологічних і практичних аспектів проблем формування, відтворення та циркуляції політичних ідентичностей у чернівецькій міській громаді. Висновки і пропозиції Н. Ю. Ротар заслуговують на увагу органів публічної влади та управління, політичних партій, окремих політиків і громадських організацій у рамках формулювання ініціатив щодо активізації процесу формування консолідованої демократії в Україні.

ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ОБІЗНАНОСТІ ТА ПІДТРИМКИ КУРСУ УКРАЇНИ НА ЄВРОАТЛАНТИЧНУ ІНТЕГРАЦІЮ В ЧЕРНІВЦЯХ

Курс на євроатлантичну інтеграцію України офіційним Києвом було відновлено після трагічних подій 2014 р. Російська анексія Криму та розв'язання війни на Донбасі які переконливо продемонстрували безперспективність позаблокового статусу України, введеного за ініціативою В. Януковича [8]. Безпекова вразливість нашої держави визначила необхідність невідкладного пошуку найбільш надійних засобів збереження територіальної цілісності та державної незалежності України, захисту її громадян від російської агресії [1, 2, 3].

В попередні роки євроатлантичний курс України зазнавав фіаско не лише через негативні зовнішньополітичні впливи, але також через внутрішні конфлікти у середовищі вітчизняного політичного класу [6, с. 56–57], в наслідок відсутності належного рівня громадської підтримки щодо його реалізації [7]. Трагічні уроки недавньої історії почали осмислюватися українським суспільством, що засвідчують і процеси зміни ставлення громадян до перспективи інтеграції України до НАТО [5, с. 59–60]. Звісно, ще рано вести мову про формування стійкого позитивного консенсусу щодо підтримки євроатлантичної інтеграції України в цілому. Але динаміка змін засвідчує позитивні тенденції [4] і тим більше вимагає прискіпливої уваги дослідників, експертного середовища та зацікавлених громадських активістів і політичних гравців. Чернівецькі політологи також не лишаються осторонь дослідження процесів змін у громадській думці щодо НАТО і наприкінці 2018 р. – на початку 2019 р. вони провели регіональне фокус-групове дослідження з метою вивчення рівня обізнаності наших громадян з питань євроатлантичної інтеграції України та вивчення мотивів підтримки або не підтримки ними перспектив вступу України до НАТО.

Хоча Чернівецька область є найменшою за територію та чисельністю населення в Україні, її прикордонне становище,

поліетнічний характер та поліконфесійний склад роблять цей регіон особливо важливим з точки зору забезпечення національної безпеки України. Тому дослідження політичних та соціальних процесів на її території має становити значний інтерес для науковців, експертів та тих, хто приймає і реалізує політичні та управлінські рішення з цього кола питань.

Дане дослідження проводилося на замовлення Чернівецької обласної державної адміністрації групою науковців під керівництвом професора, доктора політичних наук Круглашова А.М. Мета дослідження полягала у вивченні обізнаності громадськості про державну політику у сфері євроатлантичної інтеграції України та ставлення громадськості до вступу нашої держави в НАТО.

Його основні завдання були визначені наступним чином:

- дослідити поінформованість представників окремих соціальних груп щодо безпекових питань і політики євроатлантичної інтеграції України;
- вивчити мотиви та рівень суспільної підтримки (протидії) здійсненню політики євроатлантичної інтеграції України;
- виокремити фактори, які сприяють або перешкоджають євроатлантичній інтеграції України;
- запропонувати науково-практичні рекомендації щодо формування свідомої та активної позиції громадян щодо співпраці з НАТО регіональній виконавчій владі.

Для досягнення поставленої мети та завдань були використані наступні методи дослідження:

(1) проведення фокус-груп у цільових аудиторіях методом поглибленого групового інтерв'ю; (2) міні-групове превью-анкетування.

Модераторами проведених фокус-груп були наступні науковці: д. політ. н., проф. Круглашов А. М., д. політ. н., проф. Ротар Н. Ю., д. і. н., доцент Нечаєва-Юрійчук Н. В., д. політ. н., доцент Швидюк С. М., д. політ. н., доцент Цікул І.В., к. політ. н. Равлик І. О. Учасниками фокус-груп стали: (1) учні старших класів Чернівецької ЗОШ № 28; (2) учні старших класів Чернівецького міського ліцею № 2; (3) студенти першого – другого курсів Чернівецького національного університету імені

Юрія Федьковича у віці 18–19 років; (4) студенти четвертого курсу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича у віці 21–22 років; (5) працівники апарату Чернівецької обласної державної адміністрації; (6) працівники апарату Чернівецької обласної Ради; (7) творчі працівники (журналісти) «Суспільного»; (8) творчі працівники (журналісти) ТВА; (9) лідери громадських організацій Чернівецької області.

Стандартизована основа фокус-групових досліджень була утворена сукупністю питань, логіка та послідовність яких визначалися метою, завданнями, предметом дослідження та статусами учасників фокус-груп.

Нижче наводимо питання для обговорення при проведенні фокус-групи:

1. Наскільки важливими для нас є проблеми безпеки?
2. Які її виміри найважливіші зараз?
3. Що дозволить Україні досягти найбільш високого рівня військово-політичної безпеки? Які у нас є можливі варіанти її досягнення?
4. Що вам відомо про НАТО, звідки ви дізнаєтесь про його діяльність та співпрацю з Альянсом нашої країни.
5. Чи достатньо Ви отримуєте інформації про НАТО? Які поширені оцінки про НАТО Ви чули (НАТО – агресивний блок; Членство в НАТО дороге коштує; У сучасному світі немає об'єктивної необхідності існування НАТО; Зі вступом до НАТО країни втрачають суверенітет; Членство в НАТО призводить до перетворення країн на військові табори, заповнені базами НАТО; Україна буде зобов'язана брати участь в усіх військових операціях НАТО)? Як Ви ставитесь до них?
6. Чи підтримуєте ви вступ України до НАТО? Якщо так, чи ні – то чому? Чому українці виступають за вступ в НАТО/проти вступу в НАТО/або вагаються у своєму виборі.
7. Чи існують в Україні регіональні відмінності у ставленні громадян України до євроатлантичної інтеграції України.
8. Які зовнішні чинники впливають на євроатлантичну інтеграцію України?
9. Чи робиться нашою владою достатньо для забезпечення вступу до НАТО? Які кроки мають бути

першочерговими нині? Чи відома Вам позиція парламентських партій про євроатлантичну інтеграцію України.

10. Що можуть робити «прості» громадяни для успіху євроатлантичної інтеграції нашої країни?

11. Коли Україна вступить до НАТО (чому).

Відповідно, в результаті обговорення цих питань на проведених фокус-групах можна виділити та узагальнити такі основні підходи та тенденції в позиціях їх учасників з питань, що обговорювалися.

Перш за все, всі учасники обговорень відзначили високий рівень зацікавленості та неприхованої стурбованості питаннями безпеки як особистої, так і національної у всіх її проявах. У даному контексті можна відзначити високий рівень спільних інтересів і занепокоєння у всіх проведених групах, що, скоріше за все, адекватно відображає стан суспільних настроїв у Чернівецькій області в цілому.

Переважно, при уточненні пріоритетних питань безпеки, на перший план виходять питання військово-політичної безпеки, вжиття заходів щодо недопущення подальшого розвитку російської агресії проти України. Також високі позиції в системі безпекових пріоритетів посідають питання інформаційної безпеки, тих загроз, які викликані умовами триваючої гібридної війни, на чому особливо наголошували журналісти та відповідальні працівники ЧОДА. Разом з тим, не повністю зникли з поля зору учасників фокус-груп (далі ФГ) і питання екологічної, техногенної безпеки, зокрема учні звертали увагу на екологічні виклики для нашого регіону, які виникають внаслідок подальшого негосподарського ставлення до ресурсів краю, як ось вирубки лісів тощо. Відзначилася високі очікування від держави в сфері національної та особистої безпеки громадян України, а також занепокоєність недостатніми її діями з забезпечення основних вимірів безпеки, прав і свобод громадян.

При обговоренні оптимальних шляхів досягнення найбільш високого рівня військово-політичної безпеки нашою країною думки учасників нерідко суттєво розділялися. Так, учні та студенти, частково працівники апарату Обласної Ради наголошували на необхідності зміцнення обороноздатності, економічної потужності, правової та політичної спроможності

нашої держави. Зверталася увага на потребу подолання тих внутрішніх чинників, які послаблюють єдність українського суспільства та зменшують спроможність держави протистояти сучасним гібридним викликам. Називалися заходи щодо посилення міжнародного авторитету України, а вже потім, на основі успішних внутрішньополітичних та зовнішньополітичних змін – забезпечення ефективної взаємодії з міжнародними партнерами, насамперед із НАТО. Учасники інших ФГ, насамперед, громадські лідери, працівники апарату ОДА, частина студентів та учнів зауважували на нагальній потребі інтеграції до НАТО, як важливого або навіть основного засобу досягнення найбільш високого рівня військово-політичної безпеки України. Інші варіанти вирішення цього питання також були представлені учасниками ФГ, але переважно на маргінальних позиціях у всіх цільових групах дослідження. Проте потребує подальшої уваги дослідників схильність деяких учасників ФГ до протиставлення заходів щодо посилення обороноспроможності та стійкості держави її курсу на євроатлантичну інтеграцію. Вона помітна у серед чималої частини учасників ФГ, як учнів і студентів, так і, зокрема працівників апарату Обласної Ради.

Аналізуючи ступінь обізнаності учасників дослідження щодо діяльності НАТО, джерела отримання інформації про його діяльність та співпрацю з Альянсом нашої країни, відзначимо наступні важливі моменти. Насамперед, більшість учасників ФГ відзначали, що вони володіють певною мірою інформацією щодо цих питань. Частково в ході дослідження складається враження, що чим нижче рівень поінформованості з цих питань, тим вище рівень задоволеності учасників ФГ якістю та повнотою отримуваною інформації. Серед джерел інформації переважно фігурують ЗМІ, Інтернет, соціальні мережі. Частково це й знання, отримані в процесі навчання, особливо серед студентів старших курсів в університеті, незрівняне меншою мірою в школах. Найменше ці теми обговорюються учасниками між собою та в їх родинях. Лише окремі громадські лідери, журналісти, працівники апарату ОДА та один студент вказували на самостійний пошук безпекової інформації та відомостей про НАТО, в тому числі шляхом власної участі в спеціальних тренінгах та семінарах на цю тематику.

При визначенні якості отримуваної інформації, її цілісності та спрямування виявлено наступні важливі моменти. Більшість учасників у всіх ФГ добре знайомі з поширеними, насамперед, стереотипними та міфологізованими оцінками про НАТО. Так, практично всі вони знайомі з твердженнями, що розповсюджуються про НАТО ще з радянських часів і тепер артикулюються російською пропагандою. Менш за все серед учасників викликали підтримку твердження, що НАТО – агресивний блок, натомість більшість вважали, що членство в НАТО може дорого коштувати Україні економічно і політично. Не погоджувалися учасники переважно з твердженням, що в сучасному світі немає об'єктивної необхідності існування НАТО, але теза про те, що зі вступом до НАТО країни втрачають свій суверенітет, виявилася достатньо близькою учнівській та студентській молоді, частково журналістам та працівникам Облради. Також помітна частина учасників обговорення поділяли занепокоєння тим, що майбутнє членство в НАТО призводить до перетворення країн на військові табори, заповнені базами НАТО, і що Україна буде зобов'язана брати участь в усіх військових операціях НАТО. Отже, переважно позитивно сприймаючи перспективу вступу нашої країни до НАТО, навіть прихильники цього курсу стурбовані «ціною питання», потребою отримати раціональний баланс вигід та втрат, які можуть стати наслідком такого вибору. Щодо останнього вони відзначили брак відповідної інформації, недостатність зусиль владних органів в її поширенні та власну потребу та важливість для інших громадян в її отриманні.

Переходячи до розгляду підсумків обговорення підтримки чи не підтримки вступу України до НАТО, варто виділити наступні принципові аспекти. Переважно учасники ФГ ставляться позитивно до вступу України в НАТО. Але рівень підтримки такого вибору відрізняється. Від доволі застережливого серед учнів, він зростає серед студентів, а також журналістів. Досить високий, майже одностайний рівень підтримки курсу до НАТО продемонстрували працівники ОДА та громадські лідери. І, навпаки, помітно скептичне ставлення було зафіксоване серед працівників апарату Облради. В аргументах на користь вступу називалися переваги від системи колективного

захисту НАТО, нові й потужні військово-технічні можливості протидії агресії Росії, модернізація ЗСУ та всієї вітчизняної оборонної промисловості й інфраструктури, важливість та позитивне значення переходу на військові та управлінські стандарти Альянсу, консолідована підтримка нашої країни з боку впливових західних держав. Серед аргументів «проти» переважала небезпека провокування РФ на ще більш агресивні дії проти України, внутрішня непідготовленість держави до такого кроку, відсутність одностайної підтримки вступу серед окремих країн-членів Альянсу, брак суспільної підтримки євроатлантичному вибору України й інші причини. Показово, що чимало з учасників ФГ охочіше говорили про позицію інших громадян з цього питання, аніж розкривали своє власне бачення його вирішення. Окрім певного групового тиску з цього питання, тут треба констатувати суперечливість власної позиції учасників обговорення щодо курсу України до НАТО, складність здійснення раціонального вибору поміж багатьох різного гатунку аргументів за та проти, де переважає фрагментарна, епізодична, а в підсумку далеко не завжди якісна інформація, якою користується переважна частина учасників дослідження. Це вимагає заходів із забезпечення інформаційного та освітнього супроводу процесів євроатлантичної інтеграції України.

Учасникам ФГ було також запропоновано висловити свої думки стосовно існування регіональних відмінностей у ставленні громадян України до її євроатлантичної інтеграції. Переважно ця проблема викликала жваве обговорення, але тільки менша частина учасників аргументували свої твердження власним знайомством із громадською думкою мешканців інших регіонів (громадські лідери, частково журналісти та державні службовців). Практично у всіх групах коректно констатували зменшення рівня суспільної підтримки євроатлантичному курсу країни - від найвищої в західних регіонах та центральних, до найменшої в східних і південних. При цьому окремі учасники апелювали до даних соціологічних досліджень громадської думки, а не лише до власних вражень або епізодичних розмов на ці теми. Цілком позитивною рисою, виявленою в процесі проведення ФГ, можна вважати схильність учасників сприймати ці регіональні розбіжності як наслідок давньої та недавньої

історії України, результат маніпулювання громадською думкою з боку різних політичних сил, вітчизняних і російських ЗМІ. Вони також відзначали тенденції до змін на краще у ставленні до НАТО в позиціях мешканців східних та південних областей України.

Проведення ФГ дозволило виявити уявлення їх учасників про значення зовнішніх чинників, які впливають на євроатлантичну інтеграцію України. Серед них визначальну роль відводилася впливу РФ, її намаганням заблокувати як європейську, так і євроатлантичну інтеграцію нашої країни. Відзначалося значення позиції США на підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, хоча часом окремі учасники обговорення розглядали ці питання під кутом зору конспірологічних теорій. Також зазначалася відсутність консолідованої позиції країн НАТО щодо підтримки України, як в її протистоянні російській агресії, так і в питанні підтримки нашого вступу до Альянсу. Учасники звертали увагу на складність, або навіть низьку ймовірність вступу України до НАТО в умовах конфлікту з Росією.

Розмірковуючи над питаннями оцінки дій вітчизняної влади щодо реалізації задекларованого курсу на вступ до НАТО, учасники, які висловлювалися з цього питання, констатували значний прогрес, досягнутий за останні роки в цьому напрямку, порівнюючи його зі зробленим владою за попередні десятиріччя. Разом з тим, вони в переважній більшості погоджувалися, що всього зробленого донині недостатньо, починаючи від кроків у сфері інформаційної безпеки, будівництва сучасних потужних ЗСУ, завершуючи подоланням внутрішніх і зовнішніх перешкод на шляху до членства в НАТО. Особливо наголошувалося на потребі проведення систематичної інформаційно-роз'яснювальної роботи, надання громадянам різнобічної інформації про діяльність НАТО та стосунки України з Альянсом, переконливої демонстрації позитивних прикладів нашої з ним взаємодії.

Окремо в ході дослідження з'ясовувалося, чи відома його учасникам позиція парламентських партій про євроатлантичну інтеграцію України. В умовах парламентсько-президентської форми правління це важливий фактор успіху або неуспіху нашої

країни на цьому шляху. Головним чином, учасники не знають нічого або дуже мало про ці позиції, що засвідчує результативність роботи політичних партій на цьому напрямку і їх зацікавленість у досягненні однієї з стратегічних цілей нашої держави. Про авторитет політичних партій, в тому числі парламентських, побічно свідчило й незначне зацікавлення учасників ФГ в подальшому і більш поглибленому обговоренні цього питання.

Разом із цим, учасникам ФГ було запропоновано оцінити роль «простих» громадян у досягненні цілей євроатлантичної інтеграції нашої країни. При критичних зауваженнях до влади і скепсису до ролі політичних партій, рівень самокритичності при обговоренні цього питання був більш поміркованим. Тим не менше, учасники ФГ зазначали, що «простим» людям потрібно брати активну участь у справах держави, не залишатися осторонь обговорення таких важливих процесів як євроатлантична інтеграція, дискутувати між собою щодо вигод та можливих втрат від євроатлантичної інтеграції України, загалом виявляти власну громадянську позицію. Водночас були висловлені думки, що важливою формою діяльності українських громадян у даному напрямку повинна бути їхня участь у виборах та майбутньому референдумі щодо членства України в НАТО.

Суспільні очікування щодо успішності здійснення євроатлантичної інтеграції України дозволило виявити обговорення останнього питання, а саме визначення часу, коли Україна вступить до НАТО. Ті учасники, які вважали це завдання здійсненим, давали оцінки в часовому просторі - від 5 до 20 років, але переважно - до десяти років. Інші учасники слушно наголошували, що вступ до НАТО залежить від багатьох чинників, в тому числі таких, які знаходяться поза впливом України та її громадян, а тому прогнозувати тривалість процесу євроатлантичної інтеграції України не доцільно й безпідставно. Вочевидь, що обговорення цього питання виявило і позицію тих учасників, які вважають, що такий вступ не відбудеться ніколи, але вони не переважали в загальних підсумках дискусії.

Визначення основних тенденцій щодо рівня обізнаності та підтримки курсу України на євроатлантичну інтеграцію серед різних цільових аудиторій Чернівецької області дозволяє зробити

висновки та сформулювати рекомендації, які можуть стати основою впровадження євроатлантичної політики на регіональному рівні.

Висновки та пропозиції за результатами проведення дослідження висновки:

– Учасників всіх фокус-групи об'єднують відчуття тривоги й небезпеки, викликані триваючою війною на сході України й перспективами її поширення на інші території держави.

– На перше місце всі учасники ставлять військово-політичну безпеку, виклики, породжені інформаційною війною проти України, але також відзначають збереження значення екологічної безпеки, громадської безпеки, потребу посилення гарантій дотримання прав і свобод громадян України.

– Найвищий рівень безпеки для України здатні забезпечити: відновлення потужностей військово-промислового комплексу України; продовження міжнародних санкцій проти Росії; успішне реформування військової сфери за стандартами НАТО; викорінення корупції у силовому блоці держави та в державі в цілому, посилена співпраця з НАТО, зокрема з метою навчання наших силовиків, переозброєння ЗСУ, нарешті вступ до НАТО.

– Учасники фокус-груп не завжди володіють достовірною та систематичною інформацією про НАТО, перебувають під частковим впливом стереотипних уявлень про Альянс або впливів переважно застарілих міфів про його діяльність. Інформацію з питань безпекової та євроатлантичної політики України вони отримують передусім через інтернет і соціальні мережі, меншою мірою через традиційні ЗМІ, систему освіти та професійної підготовки, і найменше завдяки особистому, зокрема родинному спілкуванню.

– Переважно учасники ФГ підтримують вступ України до НАТО, деякі з окремим умовами та застереженнями. Певні групи учасників виступають за співпрацю з НАТО без набуття членства в Альянсі. Хоча в ряді випадків учасники дослідження визнавали, що в їх ставленні до НАТО відбулися радикальні зміни після подій 2014 і наступних років, але залишається певна

група громадян, які налаштовані критично або виступають проти вступу до НАТО практично в усіх цільових аудиторіях.

– Всі учасники відзначали регіональні відмінності у ставленні громадян України до євроатлантичної інтеграції, що пов'язують із радянською пропагандистською спадщиною та потужним інформаційним впливом Росії, а також етнічним складом та історичним минулим різних частин України. Разом із цим, окремі учасники відзначають позитивні зміни на користь євроатлантичного вибору в східних та південних областях нашої держави. При цьому вони зауважували на певній специфіці Закарпаття та Чернівецьку область, де немає такої потужної підтримки НАТО, як у інших західноукраїнських регіонах.

– Серед ключових зовнішніх чинників, які впливають на євроатлантичну інтеграцію виділена Росія (негативний вплив) і США (переважно позитивний вплив).

– Пріоритетним завданням влади має бути продумана й послідовна державна інформаційна й освітня політика, спрямована на формування у громадян необхідних для усвідомленого вибору в питаннях безпеки та військово-політичної інтеграції України знань. Ще більше значення мають успішні реформи та активна зовнішня політика Києва.

– «Прості» громадяни не повинні залишатися осторонь євроатлантичної інтеграції, мають самі шукати необхідну інформацію про НАТО, з'ясувати, для чого потрібен вступ до цієї організації, формувати узгоджену позицію в суспільстві з цих важливих питань.

– При всій складності, а то й принциповій неможливості визначити час вступу України до НАТО, переважно для учасників ФГ це перспектива від до десяти років, в разі успішного здійснення політики євроатлантичної інтеграції.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Організаційно-управлінські характеру:

– обговорити досягнуті результати та розглянути підсумкові рекомендації дослідження на спільному засіданні керівництва Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції, Департаменту освіти і науки, Управління молоді та спорту ЧОДА;

- провести публічну презентацію результатів дослідження;
- розробити регіональну програму підвищення компетентності громадян у питаннях вступу України до НАТО з чітко визначеними завданнями та ресурсами для забезпечення їх виконання для окремих цільових аудиторій (державні службовці, вчителі, працівники ЗМІ, громадські активісти, студенти, учні);
- ініціювати проведення районних, міських та обласних конкурсів з тематики євроатлантичної інтеграції (есе, дослідницьких програм, інформаційних, просвітницьких заходів), участь у яких можуть взяти представники всіх цільових аудиторій;
- здійснювати щорічний моніторинг громадської думки, в тому числі на основі проведення фокус-групових досліджень;
- оновити та регулярно наповнювати актуальним інформаційно-аналітичним матеріалом рубрики Європейська та євроатлантична інтеграція України на сайтах відповідних органів виконавчої влади та місцевих органів самоврядування Чернівецької області;
- підготувати та провести тематичні заходи в області, в тому числі міжнародну науково-практичну конференцію з питань євроатлантичної інтеграції України, присвячену 70-річчю утворення НАТО.

Освітнього та компетентісного спрямування:

- періодично й систематично проводити тематичні лекції у школах для учнів старших класів;
- проводити у школах та інших навчальних закладах зустрічі з фахівцями у сфері безпеки і євроатлантичної інтеграції;
- рекомендувати учителям історії, суспільних дисциплін, захисту вітчизни розробити і проводити позаурочні заходи з проблематики безпеки та євроатлантичної інтеграції України у формі вікторин, брейн-рингів, квестів;
- підготувати та реалізовувати заходи з підвищення поінформованості учнів, зокрема розробити та проводити тренінги з методики висвітлення тематики НАТО для вчителів історії та громадянського суспільства;
- розробити програму обласного творчого учнівського конкурсу з проблематики безпеки та євроатлантичної інтеграції.

- створити та транслювати відеоролики про НАТО, спрямовані на молодіжну та інші аудиторії на загальнонаціональних та регіональних телеканалах;
- розробити та видати друком науково-популярну брошуру, яка висвітлюватиме всі рівні діяльності НАТО, основні напрямки співпраці Україна – НАТО з наведенням прикладів та історій успіху, та перспективи співпраці України з Альянсом;
- розробити та запровадити в навчальний процес ЗВО інтегрований курс вільного вибору студентів «Європейська та євроатлантична інтеграція України»;
- ініціювати регіональне та загальнодержавне замовлення тематичних телевізійних і радіопередач, навчальних фільмів, які у доступній формі доноситимуть сучасну інформацію про проблеми безпеки та євроатлантичної інтеграції України;
- на основі цільових програм проводити підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- організувати тематичні ворк-шопи, інтерактивні ігри з використанням тематики та символіки НАТО, у яких братимуть участь представники різних цільових груп;
- підготувати і поширити серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування і інформаційно-довідкові матеріали про НАТО і євроатлантичну інтеграцію України, регулярно розміщувати їх веб-сайтах органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- періодично проводити тренінги та навчальні семінари з журналістами місцевих ЗМІ з питань висвітлення безпекової проблематики та євроатлантичного співробітництва;
- щорічно підводити підсумки проведеної роботи на спільних засіданнях колегій обласної державної адміністрації та обласної Ради, заохочувати активістів і лідерів дій та громадської в царині євроатлантичної інтеграції України.

Список використаних джерел

1. Багмет М. О., Джердж С. Ф., Ємельянов В. М. Важливість євроатлантичної інтеграції у створенні в Україні системи колективної

безпеки та оборони під час гібридної війни з Російською Федерацією. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017.- 96 с.

2. Ветринський І. М. Геополітичні передумови російської агресії проти України. Гілея: науковий вісник, 2015. - Випуск 99. – С. 316 - 320.

3. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.:МП Леся, 2017. – 332 с.

4. Громадська думка щодо вступу в НАТО. Україна-НАТО, [Електронний документ], <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/inform-center/gromadsyka-dumka-shhodo-vstupu-v-nato>

Калюта, Вікторія Аналіз зовнішньополітичних пріоритетів України // Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації : щоріч. наук. пр. / відп. за вип. Т. В. Гончарук. - Тернопіль : ТНЕУ, 2018. - С. 328-330.

5. Лапшин С. А. Перспективи вступу України до НАТО в контексті агресії Російської федерації // Вісник факультету історії, етнології і права: збірник наукових праць. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. – Випуск 15. – С. 57 – 61.

6. Тригуб П. М. Питання європейської та євроатлантичної інтеграції України в період світової економічної кризи (2008-2010 рр.). Чорноморський літопис, - 2010. – Вип. 1. – С. 56-64.

7. Хмелько В. Ставлення громадян України щодо її вступу до Євросоюзу і НАТО та їхня оцінка своєї обізнаності стосовно цих організацій, [Електронний ресурс]: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/attitude_to_es_and_nato.pdf

8. Чекаленко Л. Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід. Зовнішні справи, 2013, 7: 16-19.

ПЕРСПЕКТИВА ЧЛЕНСТВА У ЄС ЯК УМОВА КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ СИЛ РУМУНІЇ ТА СЛОВАЧЧИНИ 1996–2002 РОКІВ: ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: Шість років тому Норвезький інститут Альфреда Нобеля відзначив, що Європейському Союзу вдалося перетворити Старий Світ після Другої світової війни на простір «миру та порозуміння, демократії та прав людини». Відтак наддержавне об'єднання отримало Нобелівську премію. Ця нагорода свідчить, що у межах ЄС немає місця масштабним конфліктам, зокрема одним із найбільш трагічних і найменш керованих – міжетнічним. Однак чи є достатньо підстав стверджувати, що Європейському Союзові вдалося урегулювати суперечності між різними етнічними групами у своїх межах?

На початку 1990-х років у Центральній Європі назріла міжнародна криза, пов'язана із питаннями етнополітики. Уряд Угорщини під керівництвом Йозефа Анталла відмовлявся документально визнавати кордони сусідніх Румунії та Словаччини, допоки у цих державах не буде забезпечено колективних прав угорської національної меншини. Це поняття не є частиною міжнародного права: жодна держава світу не зобов'язана забезпечувати окремі колективні права якоїсь з етнічних груп. Відтак відносини Будапешта, Бухареста та Братислави опинилися у глухому куті.

Та ситуація була небезпечною для всього європейського континенту, оскільки на початку 1990-тих років на Балканському півострові вже тривали декілька етнічних воєн. Також становище ускладнювалося тим, що уряди і Румунії, і Словаччини, і Угорщини висловлювали намір вступити до Європейського Союзу. Перед Брюсселем постало завдання врегулювати потенційний етнічний конфлікт у Центральній Європі у самому зародку, щоби не отримати його у рамках своїх меж.

Автор цього аналітичного огляду ставить за мету відслідкувати ключові події у відносинах між Будапештом, Бухарестом та Братиславою у ті роки очима декількох політичних

та соціальних дослідників. Водночас у тексті описано та проаналізовано ключові кроки Європейського Союзу для врегулювання суперечностей між угорською стороною та її сусідами. Йдеться як про безпосередній тиск, так і про заохочення сторін до активного діалогу та узгодження позицій. Особливе місце в огляді посідає виявлення мотивацій політичних еліт Румунії та Словаччини вирішити питання угорської національної меншини так, щоби воно не суперечило нормам права ЄС, вимогам Угорщини та національним інтересам їхніх держав.

Ключові слова: етнополітика, угорська меншина, права меншин, Румунія, Словаччина, Угорщина, Європейський Союз, міжнародні відносини

Міжетнічне порозуміння та політична стабільність стали основними цілями Європейського Союзу у Центрально-Східній Європі на початку 1990-х років. Вони обумовили відкритість Брюсселя до перемовин із першими посткомуністичними урядами держав регіону щодо висловлених ними прагнень стати частиною Об'єднаної Європи. Однак необхідність переглянути принципи етнополітики та забезпечити права національних меншин стали викликом для еліт деяких тогочасних країн-неофітів євроінтеграції, особливо Румунії та Словаччини. Водночас цей виклик заклав підвалини для консолідації демократичних сил обидвох країн, які зрештою замінили перші румунські та словацькі неліберальні уряди.

Падіння комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи на межі 1980-1990-их років призвело до появи ряду суверенних (незалежних у своїх політичних рішеннях від СРСР чи пізніше Росії) націй-держав. Їхні уряди постали перед потребою демократизації та модернізації політичної, правоохоронної, економічної, соціальної та інших систем. У більшості держав регіону це прагнення було ототожнено із вибором Європейського Союзу у якості основного міжнародного стратегічного партнера та орієнтира власного розвитку. Відтак у період 1990-1995 років уряди Болгарії, Естонії, Литви, Латвії, Польщі, Румунії, Словаччини, Чехії та Угорщини висловили намір вступити до цього об'єднання.

Водночас відмова від комуністичної моделі адміністрування та облаштування суспільного життя у зазначених країнах супроводжувалися національним ренесансом, розбудовою націй-держав. Цей процес знайшов відображення у формуванні нової національної ідентичності, інструменталізації культури, перегляді офіційного історичного нарративу, реформі мовного та освітнього законодавств (посилення ролі та захисту національної мови). Такі кроки урядів націй-держав призводили до непорозумінь і навіть криз у відносинах між державами усередині регіону Центрально-Східної Європи. Подібні процеси німецький соціолог та конфліктолог Дитер Зенггас називав «культурними битвами». Наприкінці ХХ століття вони були симптоматичними для націй-держав, що отримали суверенність внаслідок постколоніальних революцій, руйнування імперій чи послаблення геополітичного центру [18, с. 482-483]. Такі «культурні битви» із своїми сусідами чи опонентами всередині країни проводили уряди усіх держав регіону, однак найбільш знаковими стали кризи у відносинах Угорщини із двома державами – Румунією та Словаччиною.

Стаття 6 Конституції Республіки Угорщина покладає на державу, зокрема «відповідальність за долю угорців, що живуть за її межами, і обов'язок заохочувати та розвивати їхні відносини з Угорщиною». Це правове положення стало логічним результатом «Тріанонської травми» угорської нації та відповідної зовнішньої політики, що провадило керівництво держави на початку 1990-их років. Перший прем'єр-міністр демократичної Угорщини Йожеф Анталл у 1990 році заявив, що «за духом і чуттям хоче діяти як прем'єр-міністр 15 мільйонів угорців» [9, с. 29], що значно більше, ніж у десятимільйонній Угорщині. Ця заява мала дати певний сигнал Румунії та Чехо-Словаччині (майбутній Словаччині), у яких проживають найбільші за чисельністю угорські національні меншини.

Дослідниця Анна-Мілада Вахудова зазначає, що у наступні роки це вилилося у відмову Йожефа Анталла підписувати двосторонні угоди про взаємне визнання кордонів із Румунією та новою Словаччиною, поки у цих державах законодавчо не будуть гарантовані колективні права етнічних меншин [16, с. 173]. Відтак відносини Будапешта із найближчими сусідами

стали залежати від політики, яку вони провадили щодо угорців у своїх країнах. При цьому Анталл запевняв світове співтовариство у повазі Будапештом міжнародно визнаних кордонів держав [2, с. 267].

У 1992–1995 рр. націоналістичні, навіть, радикальні партії стали партнерами президента Йона Ілієску у Румунії та прем'єр-міністра Владіміра Мечіара у Словаччині. Анна-Мілада Вахудова свідчить, що у цей час в обидвох країнах влада використовує антиугорську (як щодо Угорщини, так і щодо угорської національної меншини) риторику як політичний капітал для зміцнення власних позицій у суспільстві [16, с. 172].

Двозначна позиція угорського уряду початку 1990-их разом із спекуляціями офіційних Братислави та Бухареста на етнічній темі не могла не занепокоїти керівні органи Європейського Союзу (Європейського Співтовариства). Щойно 1991 року розпочалася перша у новітній історії війна на Західних Балканах, тому Брюссель переймався попередженням будь-яких конфліктів на етнічному підґрунті у постсоціалістичних державах Центрально-Східної Європи. Це прагнення відобразилося також у Рекомендації 1201 Парламентської Асамблеї Ради Європи [1]. Документ містив розмити вимогу забезпечення автономії національним меншинам у Центральній та Східній Європі. Рекомендацію 1201 ЄС негайно долучив до списку критеріїв для країн-кандидатів на вступ до Об'єднаної Європи.

Властиво, питання правового визначення статусу національних меншин, як і питання забезпечення їхніх прав, залишається вповні не вирішеним як для міжнародних інституцій, так і для урядів більшості національних держав. Контroversійним воно було і для творців права ЄС.

Першочергово, забезпечення прав національних меншин у державах ЄС спирається на Загальну декларацію прав людини ООН [17], Статут ООН [3] та Конвенцію про ліквідацію усіх форм расової дискримінації [8]. Ці рамкові документи зобов'язують усі держави ООН забезпечувати рівними правами усіх своїх громадян, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Вони забороняють будь-який вияв дискримінації у

публічній та приватній сферах, вимагаючи для представників усіх меншин рівний доступ до освіти, працевлаштування, органів державної влади та інших прав і свобод.

Ці документи ратифіковані абсолютною більшістю держав світу. Однак вони стосуються забезпечення індивідуальних прав. Рамкові акти ООН не унормовують та не врегульовують колективні права національних меншин, як і будь-яких інших меншин у суспільствах.

Дослідник права ЄС Гвідо Швельнюс пропонує розрізнати принцип недискримінації представників національних меншин (індивідуальний рівень) та колективний захист національних меншин (індивідуальний рівень та рівень соціальних груп): «Якщо дискримінація прагне ліквідувати усі перешкоди на шляху до користування рівними правами та повної суспільної інтеграції осіб, що належать до меншин, то спеціальний захист меншин вимагає постійних дій держави на підтримку конкретної групи меншини для збереження її ідентичності та запобігання асиміляції. Тому недискримінація в основному є негативним правом, а захист меншин – позитивним». Дослідник зазначає, що захист меншин є перманентним правом, коли недискримінація ситуативно реагує на усунення основних відмінностей між правами громадян [19, с. 65-66].

Соціолог Джо Фіген дає таке визначення дискримінації: «Дії, що виконують члени домінуючої групи чи їх представники і що мають диференційний чи шкідливий вплив на членів підпорядкованих груп». При цьому дослідник виділяє чотири види дискримінації: ізоляційна дискримінація, дискримінація малої групи, пряма інституціоналізована дискримінація та непряма інституціоналізована дискримінація [7, с. 14-15]. Принцип недискримінації спрямований на попередження усіх виявів подібних дій та їх покарання.

Запровадження спеціальних колективних прав для національних меншин є дразливим питанням для урядів держав, оскільки це передбачає делегування певних владних повноважень їх представникам у різних сферах: від освітніх та інфраструктурних аспектів до політичної самостійності. Прикладом таких повноважень Гвідо Швельнюс називає самоврядування, автономію, самовизначення [19, с. 66].

«Угода про Європейський Союз» (Маастрихтська угода) спершу не містила антидискримінаційних норм. Але для засновників цього об'єднання протидія утискам за будь-якою ознакою була фундаментальним принципом. Тож 1998 року Угоду було доповнено статтею F, що декларувала «повагу ЄС до національних ідентичностей його держав-членів» [14], а також вимагала від усіх урядів дотримуватися фундаментальних прав і свобод людини у своїх рішеннях, серед яких є антидискримінаційні вимоги. Ці принципи закріплено у Римській угоді про заснування Європейського співтовариства від 1950 року [13]. Пізніший документ Ради Європи – «Директива про расову рівність» – забороняв диференційоване ставлення до громадян держав-членів ЄС через їхню расову чи етнічну приналежність [5]. Так само європейська політична спільнота у Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу задекларувала обов'язковість недискримінації представників національних меншин у державах-членах [3, стаття 21].

Однак ці документи також стосуються індивідуальних прав громадян, які належать до національних меншин. Дослідник європейського права та культурного різноманіття Європи Бруно де Вітте зауважує, що законодавчі органи ЄС не розробили установчих документів щодо необхідності забезпечення колективних прав національних меншин. Це не надає усім державам-членів чітких вимог до законодавства у цій сфері. Природно, країни Західної Європи не забезпечують колективних прав етнічних меншин [6, с. 7-8]. Але на початку 1990-их вони вимагали їх забезпечення від держав Центрально-Східної Європи.

Відтак 1993 року прем'єр-міністр Франції пропонує рамковий документ «Пакт про стабільність», що передбачає підписання країнами Центрально-Східної Європи двосторонніх угод про добросусідство. Ці документи мали містити і пункти про зобов'язання дотримуватися міжнародних норм у сфері захисту прав етнічних меншин, зокрема, рекомендацію 1201 ПАРЄ [1]. 1994 року в Угорщині прем'єр-міністром стає соціал-демократ Дьюла Горн, змінюючи націонал-демократичний уряд Угорського демократичного фронту (MDF). Новий угорський міністр закордонних справ Ласло Ковач заявляє, що зовнішня політика його країни відтепер не міститиме «почуття місії». Тож

обсяг вимог Будапешта щодо прав угорської національної меншини у Румунії та Словаччині різко зменшується.

Це відкриває дорогу до підписання словацько-угорської та румунсько-угорської угод про добросусідство та взаємне визнання кордонів у 1995 та 1996 роках відповідно. Обидва документи містили положення Рекомендації 1201 ПАРЄ. Однак, як зазначає Анна-Мілада Вахудова, ані Владімір Мечіар, ані Йон Ілієску не збиралися дотримуватися вимог цієї рекомендації, хоча й поставили свої підписи під нею [16, с. 176]. Це стало зрозуміло, коли словацький парламент, контрольований партією Мечіара HZDS, прийняв нове мовне законодавство. Воно закріплювало статус словацької мови як панівної та зобов'язувало усі звернення до державних органів складати словацькою мовою [15]. Юрай Марушяк та Ярослав Міхалік зазначають, що хоч другий документ і прояснював умови використання мов у державі, але все ж суперечив Копенгагенським критеріям для вступу до ЄС [10, с. 137-138]. Тож 1997 року Словаччина залишилася за бортом перемовин про вступ до ЄС, які Брюссель розпочав із Польщею, Угорщиною та Чехією. Хоча до цього призвели не лише питання прав меншин, але й надмірна концентрація влади у руках Владіміра Мечіара та використання її ресурсу для підтримки лояльних еліт.

Йон Ілієску та уряд Соціал-демократичної партії Румунії (PDSR) після прийняття Румунії до Ради Європи розпочав у державних медіа масштабну інформаційну кампанію проти Рекомендації 1201, вважаючи її передумовою для зростання угорського іррендентизму у країні. Анна-Мілада Вахудова вказує на парадоксальну ситуацію, в яку потрапила тодішня румунська влада: з одного боку, він звинувачував Захід у нав'язуванні норм Румунії, а з іншого – користувався політичним капіталом, що надходив із Заходу у вигляді дивідендів від вступу до Ради Європи та кредитів МВФ [16, с. 179].

І хоча Йону Ілієску вдалося уникати різкої реакції ЄС на свої дії та відвертих демаршів Брюсселя щодо подальшої євроінтеграції, його керування урядом, як і перебування при владі Владіміра Мечіара у Словаччині, добігало кінця. Майкл Шафір пише, що чинному Президенту Румунії та його партії PSDR не допомогли виграти вибори 1996 року ані звинувачення

Демократичної спілки угорців Румунії (UDMR) у сепаратизмі, ані роздмухування страху звичайних румунів за їхнє економічне виживання через інтеграцію із Заходом [11, с. 146, с. 153-154]. Перше місце на виборах до парламенту здобула проєвропейська партія Румунська демократична конвенція (CDR), а Президентом обрали її лідера Еміля Константінеску.

Створення нової парламентської коаліції та уряду у Румунії після втрати влади Йоном Ілієску Анна-Мілада Вахудова називає «революцією у революції». Адже окрім CDR та Соціал-демократичної спілки Румунії (USD), до них увійшла UDMR [16, с. 233]. Угорські етнічні політичні сили не брали доти участі в урядуванні Румунією: ані у міжвоєнний період, ані за часів Ніколае Чаушеску, ані у перші посткомуністичні роки.

Владімір Мечіар, як зазначають Франк Шіммельфенніг, Штефан Енгерт та Хейко Кнобель, був настільки впевнений у намірі ЄС прийняти Словаччину до своїх лав під час першої хвилі розширення разом із Чехією, що недооцінював погрози Брюсселя заморозити процес інтеграції. Тому недопуск Словаччини до переговорного процесу у 1997 році став неприємною звісткою для словацького суспільства. Рівень підтримки євроінтеграції у ньому був одним із найвищих у Центрально-Східній Європі [20, с. 47-48].

Відтак на парламентських виборах 1998 року партія Мечіара Рух за демократичну Словаччину (HZDS) хоча й посіла першу сходинку, але зрештою змушена була піти в опозицію. Після тривалих перемовин Словацька демократична коаліція (SDK), Соціал-демократична партія Словаччини (SDL), Партія угорської громади (SMK-MKP) та Партія громадянського порозуміння (SOP) утворили широку демократичну проєвропейську коаліцію. Таким чином вперше у словацькій історії угорська етнічна партія стала частиною виконавчої влади. Прем'єр-міністром обрали лідера SDK Мікулаша Дзурінду. Завданням його уряду стала активізація переговорного процесу із ЄС та щонайшвидший вступ Словаччини до Об'єднаної Європи. Франк Шіммельфенніг пише, що першою обіцянкою, із якою новообраний голова словацького уряду попрямував до Брюсселя, було складання тексту закону про мову національних меншин [20, с. 49].

Доля реформаторських урядів 1996-2002 років у двох країнах склалася по-різному. Партії Мікулаша Дзурінди на волевиявленні 2002 року вдалося посилити свої позиції та утворити новий уряд з SMK-МКР, Християнським демократичним рухом (KDH) та Альянсом нових громадян (ANO). Відтак після оздоровлення економіки, антикорупційних заходів та узгодження підходів до захисту прав національних меншин уряд Словаччини міг сконцентруватися на економічному розвитку, податковій, медичній та освітній реформах. Анна-Мілада Вахудова стверджує, що переобрання Мікулаша Дзурінди на посаду прем'єр-міністра справило позитивний вплив на відносини Брюсселя та Братислави [16, с. 207]. 2004 року Словаччина стала членом ЄС разом із Польщею, Угорщиною та Чехією.

За визначенням Майкла Шафіра, реформаторська коаліція у Румунії на чолі із CDR піддалася впливу «румунської політичної традиції». Незважаючи на порозуміння у питаннях міжетнічних відносин, CDR, USD та UDMR не могли дійти згоди щодо формату реформування державного апарату, податкової системи та інших сфер. Кожна фракція коаліції наполягала на своєму варіанті реформ. Зрештою це перетворилося на «хаос партикуляризму, безвиході та міжфракційних торгів» [12, с. 85]. Зважаючи на корупційні скандали, що виникали довкола CDR та повільне падіння економіки у 1997-1999 роках, цей румунський реформаторський уряд був приречений на виборах 2000 року. Владу знову отримала PSDR. Але, на подив націоналістичних сил, одним із політичних партнерів Йон Ілієску обрав UDMR. Колишній Президент Румунії більше не розігрував етнічну карту у своїх цілях.

Наскільки дієвим на стабілізацію міжетнічних відносин у Румунії та Словаччині був вплив ЄС? Відповідаючи на це запитання, Анна-Мілада Вахудова стверджує, що жодні реформи для досягнення Копенгагенських критеріїв в обидвох країнах не були б вповні реалізовані без тиску громадянського суспільства. Особливо відчутний він був у Словаччині. Підтримка вступу до ЄС словацьким суспільством була однією із найвищих у Центральній Європі. А підтримуваний Брюсселем «Третій сектор» (об'єднання громадських організацій) правив за

конструктивну опозицію урядові Мікулаша Дзурінди, роль якої не змогла взяти на себе партія Владіміра Мечіара [16, с. 240]. У Румунії громадський сектор, як і виборці загалом, були більш пасивні до участі у політичному житті країни. Водночас майже усі партії, за яких голосували румунські громадяни, позиціонували виконання вимог Брюсселя для вступу до ЄС як ключовий національний інтерес. Пізніше вони стали заручниками власного дискурсу, коли умови євроінтеграції подавали за реальну політичну програму. Хоча саму можливість долучення до Об'єднаної Європи під кінець каденції Йона Ілієску 2000-2004 років у Румунії вже не вважали за реальну [16, с. 244-245].

Зрештою 2007 року і Румунія стала членом ЄС. Досі не вщухають дискусії стосовно мотивів Брюсселя прийняти Бухарест до європейської спільноти. Адже Європейська комісія і по десятиох роках членства щопівроку готує звіт про невиконані умови інтеграції Румунією.

Однак у контексті створення системи захисту прав національних меншин та їх залучення до політичного життя Словаччини та Румунії, перспектива членства в ЄС була важливим фактором змін у цих країнах. Як з точки зору консолідації демократичних сил і створення дієвих політичних коаліцій з етнічними партіями, так і з точки зору безпеки і стабільності у цілому регіоні Центрально-Східної Європи.

Список використаних джерел

1. Additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights. PACE Recommendation 1201 (1993). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15235>
2. Antall J. On the Podium of the UN General Assembly (Speech of the Prime Minister of Hungary at the 46th session of the UN General Assembly, 1 October 1991). Budapest: Antall József Alapítvány, 2008. 449 p., p. 265–271.
3. Charter of the Fundamental Rights of the European Union. URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
4. Charter of the United Nations. URL: <http://www.un.org/en/charter-united-nations/>
5. Council Directive 2000/43/EC (Race Equality Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32000L0043>
6. De Witte Br. Politics Versus Law in the EU's Approach to Ethnic Minorities. URL: <http://cadmus.eui.eu/handle/1814/1644>

7. Feagin J. Racial and ethnic relations. New Jersey: Prentice Hall, 1993. 444 p.
8. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. URL: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>
9. Jeszenszky G. József Antall and the World // Prime Minister of Hungary. Selected Speeches and Interviews. Budapest: Antall József Alapítvány, 2008. 449 p., p. 15-48.
10. Mihálik J., Marušiak J. The Dynamics of Slovak-Hungarian Relations – The Shift from Language Issues to Legal and Symbolic Questions // Baltic Journal of Law & Politics, Vol. 1, no. 1, 2014, pp. 128–148.
11. Shafir M. Romania's Electoral Road to "Normalcy" // Journal of Democracy, Vol. 8, no. 2, 1997, pp. 144–158.
12. Shafir M. The Ciorbea Government and Democratization: A Preliminary Assessment / Post-Communist Romania: Coming to Terms with Transition, ed. by Duncan Light, David Phinnemore. London: Palgrave, 2001. 299 p. pp. 79–103.
13. The Treaty of Rome. URL: http://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf
14. Treaty on European Union. URL: https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf
15. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Zákon č. 270/1995 Z. z. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1995/270/20160701>
16. Вахудова А.-М. Нерозділена Європа: Демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 379 с.
17. Загальна декларація прав людини ООН. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
18. Зенггаас Д. Реалії культурних битв // Культурні цінності Європи. Київ: Дух і літера, 2014. 522 с.
19. Швельнюс Гв. Вплив Європейського Союзу на зміни законодавства держав-кандидатів щодо національних меншин // Європеїзація країн Центрально-Східної Європи. Київ: Юніверс, 2010. 288 с.
20. Шіммельфенніг Ф., Енгерт С., Кнобель Х. Вплив політичної обумовленості ЄС // Європеїзація країн Центрально-Східної Європи. Київ: Юніверс, 2010. 288 с.

Дранак Михаил

**Перспектива членства в ЕС как условие
консолидации демократических сил Румынии и
Словакии 1996-2002: этнополитический аспект**

Шесть лет назад Норвежский институт Альфреда Нобеля отметил, что Европейскому Союзу удалось превратить Старый Свет после Второй мировой войны в пространство «мира и согласия, демократии и прав человека». Поэтому это сверхгосударственное объединение получило Нобелевскую премию. Эта награда свидетельствует, что в рамках ЕС нет места масштабным конфликтам, в частности одним из самых трагических и наименее управляемых – межэтническим. Однако есть ли достаточно оснований утверждать, что Европейскому Союзу удалось урегулировать противоречия между различными этническими группами в своих пределах?

В начале 1990-х годов в Центральной Европе назрел международный кризис, связанный с вопросами этнополитики. Правительство Венгрии под руководством Йозефа Анталлы отказывалось документально признавать границы соседних Румынии и Словакии, пока в этих государствах не будут обеспечены коллективные права венгерской национальной меньшины. Это понятие не является частью международного права: ни одно государство мира не обязано обеспечивать отдельные коллективные права какой-либо из этнических групп. Поэтому отношения Будапешта, Бухареста и Братиславы оказались в тупике.

Автор этого аналитического обзора ставит целью отследить ключевые события в отношениях между Будапештом, Бухарестом и Братиславой в те годы глазами нескольких политических и социальных исследователей. В то же время в тексте описаны и проанализированы ключевые шаги Европейского Союза для урегулирования противоречий между венгерской стороной и ее соседями. Речь идет как о непосредственном давлении, так и о поощрении активного диалога и согласования позиций между сторонами. Особое место в обзоре занимает выявление мотивации политических элит Румынии и Словакии решить вопрос венгерской национальной

меньшины так, чтобы решение не противоречило нормам права ЕС, требованиям Венгрии и национальным интересам их стран.

Drapach Mikhail

**The prospect of EU membership as a condition
for the consolidation of Romanian and Slovak democratic
forces 1996-2002: ethno-political aspect**

Six years ago, the Norwegian Institute of Alfred Nobel noted that the European Union had transformed the Old World after the Second World War into a space of "peace and understanding, democracy and human rights." So the association received the Nobel Prize. This award shows that within the EU there is no place for large-scale conflicts, particularly, for one of the most tragic and least-controlled – interethnic. But is there enough reason to state that the European Union has managed to resolve the contradictions between different ethnic groups within its borders?

At the beginning of the 1990s, an international crisis in ethnopolitical issues raged in Central Europe. The Hungarian government, led by Jozsef Antall, refused to document the borders of neighboring Romania and Slovakia until the collective rights of the Hungarian national minority were guaranteed in those countries. This notion is not part of international law: no state in the world is obligated to provide special collective rights of any ethnic group. Therefore, Budapest, Bucharest and Bratislava were in a deadlock.

The author of this analytical review seeks to track the key events in the relationship between Budapest, Bucharest, and Bratislava in those years by the eyes of several political and social researchers. At the same time, the text describes and analyzes the key steps of the European Union to resolve the contradictions between the Hungarian side and its neighbors. It is about both direct pressure and the encouragement of the parties to active dialogue and coordination of positions. A special place in the survey is to identify the motives of the political elites of Romania and Slovakia to resolve the issue of the Hungarian national minority so that it does not contradict EU law, the requirements of Hungary and the national interests of their states.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ

ОБГОВОРЕНО ВЗАЄМИНИ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

21 березня цього року в залі засідань обласної державної адміністрації відбувся круглий стіл на тему **«ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОЦЕСІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ»**. Захід був організований Чернівецьким регіональним центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій спільно з громадською радою при Чернівецькій облдержадміністрації та Науково-дослідницьким інститутом європейської інтеграції та регіональних досліджень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Участь у заході взяли громадські активісти, експерти та науковці, а також відповідальні працівники обласної державної адміністрації. Зібрання привітав перший заступник голови обласної державної адміністрації Михайло Павлюк. Він зазначив: «За останні десятиліття в українській новітній історії відомі приклади, коли зв'язок із суспільством призводив до фундаментальних змін як всієї політичної системи, так і змін у центральних, місцевих органах влади. І основним запобіжником тут повинна бути не просто грамотна комунікація, або роз'яснювальна робота щодо тих чи інших дій влади, але й вміння залучити представників неурядового сектору, представників громадянського суспільства до практичної процедури прийняття рішень, внесення пропозицій, котрі обов'язково ляжуть в основу того чи іншого документу».

З імпульсними доповідями перед учасниками круглого столу виступив завідувач кафедри політології та державного управління, директор Науково-дослідницького інституту Європейської інтеграції та регіональних досліджень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича проф. Анатолій Круглашов, який узагальнив багаторічний досвід діяльності громадських рад в нашому краї та вніс пропозиції щодо налагодження взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів влади на ближчу перспективу. Своїм баченням розвитку громадянського суспільства та завдань нового складу Громадської Ради при ЧОДА поділився експерт з комунікацій Регіонального офісу з питань впровадження

реформ у сфері місцевого самоврядування, децентралізації повноважень органів виконавчої влади Тарас Халавка, який також працює викладачем кафедри політології та державного управління. З доповіддю виступила Леся Нос – начальник відділу комунікацій з громадськістю ОДА. Вона наголосила, що обласна адміністрація активно співпрацює з громадськими організаціями, залучає їх до розгляду важливих питань, організації та проведення заходів. Ведеться робота із запровадження електронного консультування, що дасть можливість громадянам оперативно отримувати необхідну інформацію від компетентних структурних підрозділів.

З власними думками та пропозиціями виступив директор Чернівецького центру перепідготовки та підвищення кваліфікації кандидат наук з державного управління Микола Ярмистий. Про наболілі проблеми та шляхи їх вирішення вели мову члени Громадської ради при облдержадміністрації, представники структурних підрозділів облдержадміністрації, громадських організацій, експерти та науковці. За підсумками заходу будуть розроблені практичні рекомендації і спрямовані місцевим органам виконавчої влади.

ТРИВАЄ СПІВПРАЦЯ У ПІДГОТОВЦІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Кафедра політології та державного управління ЧНУ імені Юрія Федьковича підтримує тісні партнерські взаємини з Регіональним центром перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, який очолює директор, кандидат наук з державного управління М.В. Ярмистий. Ця співпраця охоплює як викладацьку, науково-дослідницьку, так і видавничу діяльність обох інституцій і має систематичний та довготривалий характер. Її результати помітні як у нашому регіоні, так і далеко за його межами. В її подальший розвиток нещодавно в Центрі було проведено навчання для державних службовців ОДА та РДА, посадових осіб органів місцевого самоврядування за очно-заочною формою. Відкрив навчання директор центру – Ярмистий Микола Васильович, побажавши слухачам плідної роботи та натхнення.

Перший етап навчання – аудиторної роботи слухачів курсів тривав з 26 по 28 березня 2018 року. За цей період слухачам були прочитані такі теми: «Політологія» та «Європейська та євроатлантична інтеграція України», які прочитав завідувач

кафедри політології та державного управління ЧНУ ім. Ю.Федьковича, доктор політичних наук, професор – Круглашов Анатолій Миколайович. А асистент нашої кафедри, кандидат політичних наук Цікул Ірина Василівна провела заняття на тему «Взаємодія органів влади з інститутами громадянського суспільства». Слухачам разом з цим було прочитано ряд інших тем, таких як: «Запобігання та протидія проявам корупції у сфері управління», «Забезпечення права громадян на звернення», «Державне управління та місцеве самоврядування», «Діловодство в процесі управлінської діяльності», «Гуманітарна та соціальна політика в Україні» «Організація діяльності посадовця» та інші. Підготовка, підвищення кваліфікації та перепідготовка публічних службовців набувають нових форм і змісту і тривають далі.

ЗАХИСТ ДИСЕРТАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ РЕГІОНАЛІСТИКИ ТА ПАРТОЛОГІЇ

30 березня 2018 р. на у Спеціалізованій вченій раді по захисту докторських (і кандидатських дисертацій) на факультеті історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відбувся успішний захист кандидатської дисертації на тему «Вплив політичних партій на формування та розвиток регіональної політики (на прикладі Закарпатської та Чернівецької областей)». Роботу виконав і захистив Віталій Ігорович Чебаник – випускник кафедри політології та державного управління. Науковий керівник дослідження – Круглашов Анатолій Миколайович, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та державного управління ЧНУ імені Юрія Федьковича. В дисертації її автор уважно проаналізував роль і місце політичних партій у регіональних політичних процесах прикордонних поліетнічних регіонів упродовж 1999 – 2014 рр., на прикладі Закарпатської та Чернівецької областей.

Опонентами молодого науковця виступили Юрій Олександрович Остапець, доктор політичних наук, завідувач факультету суспільних наук Ужгородського національного університету та Литвин Віталій Сергійович, кандидат політичних наук, докторант кафедри політології Львівського національного університету ім. І. Франка. Дисертаційне дослідження продовжує

багаторічні зусилля кафедри з вивчення політичних та етнополітичних процесів зокрема в Чернівецькій та Закарпатській областях. В цьому напрямку кафедра тісно співпрацює з однойменною кафедрою Ужгородського національного університету.

Практичне значення дисертаційного дослідження визначається тим, що вони можуть бути використані під час подальшого аналізу та прогнозування впливу обласних осередків політичних партій на вироблення та реалізацію регіональної політики України. Основні положення та висновки дослідження можуть бути корисними для зацікавлених суб'єктів політичної і громадської діяльності. Вони можуть стати в нагоді при подальших дослідженнях регіональної політики України, під час підготовки узагальнюючих праць та розробки відповідних науково-практичних рекомендацій.

Вітаємо В.І Чебаніка з важливим досягненням в його професійній діяльності!

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ ПОЛІТОЛОГІВ

17 квітня цього року у Чернівецькому національному університеті відбулася VIII Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи». Заявки на участь в традиційному заході, який проводять кафедра політології та державного управління ФШМВ разом із НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень нашого університету подали науковці з України, Білорусі, Греції, Польщі, Румунії, Словаччини. Активну участь в її роботі, поруч із українськими дослідниками, взяли білоруські, грецькі та польські учасники. Цьогорічна конференція була присвячена пам'яті доктора політичних наук, доцента Мельничука Ігоря Миколайовича, який передчасно пішов із життя 25 вересня 2017 р.

Учасників заходу тепло привітав ректор проф. Степан Мельничук, який порівняв можливості дослідження політики з заглибленням у таємниці матерії, яка відкриває свою нескінченність. Про значення політичної науки та плани її підтримки з боку регіональної виконавчої влади наголосив у вітальному слові перший заступник голови ЧОДА Михайло Павлюк. Значення праці чернівецьких політологів поцінували заступник Чернівецького міського голови Олександр Паскар та керуючий справами

Чернівецької обласної Ради Микола Борець. На перспективах політичної науки зупинився у вітальному виступі декан факультету історії, політології та міжнародних відносин проф. Олександр Добржанський.

Пріоритетні напрямки роботи конференції стисло охарактеризував зав. кафедри політології та державного управління, директор НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень проф. Анатолій Круглашов, який підкреслив, що вже від цього року до кола організаторів конференції приєдналися також Університет Орадї з Румунії та Гродненський державний університет імені Янки Купали з Білорусі.

На пленарному засіданні конференції як ключовий спікер виступив проф. Валентин Балюк із Люблінського університету імені Марії Склодовської-Кюрі, аналізуючи та порівнюючи особливості демократичного транзиту в Польщі та Україні. З вагомими доповідями виступили після нього проф. Анатолій Круглашов, проф. Віктор Ватиль (Гродно, Білорусь), проф. Анатолій Лисюк (Брест, Білорусь), доц. Віталій Шпачук (Чернівці та Київ), проф. Наталія Ротар та доктор Вірджинія-Анастасія Фоурнарі (Афіни, Греція). Інші чернівецькі колеги виступили на пленарному засіданні з науковими повідомленнями на актуальні теми, як, наприклад, проф. Євгенія Юрійчук, доц. Олег Козачук і доц. Наталія Нечаєва-Юрійчук.

Після пленарного засідання подальша робота конференції тривала в режимі секційних засідань та проведення круглих столів, де були розглянуті актуальні безпекові питання, польсько-українські стосунки, процеси реформування в Україні та в інших державах, проаналізовані інші важливі для сучасної політичної науки і практики проблеми, запропоновані можливі шляхи їх вирішення.

Основний зміст доповідей та повідомлень учасників конференції відбитий в її Матеріалах. Роботу конференції висвітлювали наші ЗМІ, репортажі яких можна побачити за наступними посиланнями:

<https://tva.ua/show/news?id=1008357>

<http://promin.cv.ua/2018/04/17/ukrainski-polski-biloruski-ta-hretski-politolohy-provely-naukovu-konferentsiiu-u-chernivtsiakh.html>

<http://mtrk.com.ua/news/31428-vosma-shchorichna-mizhnarodna-naukova-konferentsiya.html>

УТОЧНЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ СПІВПРАЦІ З ГРЕЦЬКИМИ КОЛЕГАМИ

Кафедра політології та державного управління в межах своїх можливостей намагається активно ініціювати та втілювати в життя проекти міжнародної співпраці. Нещодавно у рамках Програми ЕРАЗМУС+ проф. Анатолій Круглашов – зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича перебував у короткотривалому стажуванні в Греції. Тут в партнерському Пантеіон Університеті соціальних та політичних наук він уважно вивчав навчальну, методичну та науково-дослідницьку грецьких колег і партнерів, а також обговорював з ними відповідні надбання та проблеми українських ВНЗ. У рамках свого перебування в Афінах він взяв участь у роботі Міжнародного наукового симпозіуму «60 років після травня 1968 року: Європа в пошуку демократії, миру та прав людини». Його було запрошено виступити на ньому з доповіддю «Сприйняття 1968 року в СРСР: офіційна риторика і поза нею». Ця доповідь викликала значне зацікавлення та запитання присутніх колег і студентів.

Під час спілкування з колегами – політологами та науковцями зі сфери публічного управління ним предметно обговорювалися подальші плани щодо взаємної співпраці. Серед них йшлося про спільні публікації, організацію міжнародних конференцій і семінарів. Окремо обговорювалися перспективи створення міжнародного наукового журналу з проблем публічного управління та адміністрування. Приємно відзначити, що грецькі колеги тепло відгукувалися про навчання за програмою академічною мобільності наших студентів політологів та міжнародників в їх університеті і відзначали їх належне ставлення до своїх обов'язків. Викладачі та відповідальні працівники Пантеіон університету у розмовах з проф. А.М. Круглашовим наголошували на своєму бажанні не тільки продовжити, але й поглиблювати надалі різнобічну співпрацю з кафедрою та нашим університетом в цілому.

ПРОФЕСОР АНАТОЛІЙ КРУГЛАШОВ СТАВ ЧЛЕНОМ ГРУПИ НЕЗАЛЕЖНИХ ЕКСПЕРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ВІД УКРАЇНИ

В Україні триває реформа місцевого самоврядування, покликана змінити основи управління територіями та

самоуправління громад у відповідності до європейських стандартів. Відповідно, ті процеси, які відбуваються у нашій державі, є важливими як для громадян самої України, так і для Європи в цілому, оскільки сьогодні ми формуємо спільний безпековий та правовий простір.

У травні цього року членом Групи незалежних експертів Європейської Хартії місцевого самоврядування від України в складі Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи знову обрано завідувача кафедри політології та державного управління, професора Анатолія Круглашова. До групи незалежних експертів Європейської Хартії місцевого самоврядування, після конкурсного відбору, входять по одному представнику з країн – членів Ради Європи, які є найбільш компетентними експертами у юридичній, політичній чи фінансовій сфері, що спеціалізуються у питаннях місцевої та регіональної демократії. Серед завдань експертів – підготовка аналітичних звітів щодо ситуації з місцевою та регіональною демократією у державах для керівних органів Ради Європи, що ратифікували Хартію, зокрема, України, участь у моніторингових заходах тощо. Вітаємо нашого Колегу з таким вагогим професійним визнанням!

Повний перелік новобраних експертів групи можна побачити тут: <https://rm.coe.int/group-of-independent-experts-of-the-european-charter-of-local-self-gov/16807bef6d>

ВІДЗНАЧЕННЯ 100-РІЧЧЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Наш університет долучився до належного відзначення 100-річчя запровадження державної служби в Україні. Серед заходів, які сприяють кращому розумінню громадянами України власної історії та зміцненню авторитету держави, заслуговує на увагу проведений 19 червня 2018 року в Чернівецькій обласній державній адміністрації науково-практичний семінар до цього «Державна служба України: історичний досвід та сучасний розвиток».

Його організаторами виступили Кафедра політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Чернівецький регіональний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування державних підприємств, установ та організацій (ЦППК), разом із

Міжрегіональним управлінням Національного агентства України з питань державної служби у Чернівецькій, Івано-Франківській та Тернопільській областях.

Учасників поважного зібрання тепло привітав і поділився власним багаторічним досвідом державної служби керівник апарату ЧОДА Олег Стецевич. На заході було професійно й зацікавлено обговорені важливі питання формування сучасної національної системи державної служби в нашій країні. З імпульсними доповідями виступили науковці й практики. Доцент кафедри Історії України Галина Яценюк уважно проаналізувала багатий історичний досвід формування національної системи державної служби в Україні в 1918 – 1921 рр. Логічний зв'язок поміж цим уроками цих історичних пошуків та сучасними процесами реформування інституту державної служби в Україні проклав у наступній доповіді зав. кафедри політології та державного управління проф. Анатолій Круглашов. Перспективні завдання розвитку державної служби накреслив к.н. з державного управління – директор ЦППК Микола Ярмистий. Учасниками семінару було висловлено чимало слухних думок та практичних пропозицій, а серед них запам'ятався також виступ доцента кафедри політології та державного управління Сергія Швидюка. Роботу семінару успішно модерували доц. Сергій Гакман – заступник директора ЦППК та Віра Козар - заступник начальника управління персоналом та нагород ЧОДА.

**ВИПУСКНИЦЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ПОЛІТОЛОГІЯ» – ПЕРЕМОЖЕЦЬ II ЕТАП ЩОРІЧНОГО
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ
«КРАЩИЙ ДЕРЖАВНИЙ СЛУЖБОВЕЦЬ»**

Оргкомітетом з проведення II туру Всеукраїнського конкурсу “Кращий державний службовець” у Чернівецькій області за участі співголови Оргкомітету – керівника апарату Чернівецької обласної державної адміністрації Олега Стецевича проведено II етап Всеукраїнського конкурсу. У Конкурсі, що відбувся у приміщенні Чернівецької обласної державної адміністрації, взяли участь державні службовці – переможці I туру у структурних підрозділах Чернівецької облдержадміністрації та районних державних адміністрацій. Під час Конкурсу учасники виконували тестування та практичні завдання з питань службової етики, етикету, проходили співбесіду з питань державного управління, а

також виступили з публічними доповідями з актуальних питань суспільно-політичного розвитку та реформування державного управління.

За підсумками проведення II туру Конкурсу серед трьох його номінацій у номінації **“Кращий керівник”** переможцем визнано серед державних службовців районних державних адміністрацій начальника відділу з питань внутрішньої політики та організаційної роботи апарату Глибоцької районної державної адміністрації **Мар’яну Зембу. Кафедра політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин щиро вітає свою випускницю з виходом у фінал Всеукраїнського конкурсу "Кращий державний службовець" і бажає їй та іншим переможцям гідно представити наш край на підсумковому, третьому турі престижного конкурсу. Відзначення переможців II туру почесними відзнаками та цінними подарунками відбудеться під час урочистостей з нагоди 100-річчя запровадження державної служби (21 червня цього року).** Принагідно варто нагадати, що раніше випускники кафедри за спеціальністю «Державна служба» Марина Купчанко та Денис Раєвський виборювали II місце у фіналі цього Всеукраїнського конкурсу.

ПРОФЕСІЙНЕ ОБГОВОРЕННЯ РОЗВИТКУ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

7 вересня у Зеленій залі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відбувся Круглий стіл «Посилення ролі ЄС у Східному партнерстві: виклики та можливості». Його організаторами виступили Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, ГО «Quadrivium», Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції Чернівецької обласної державної адміністрації. Круглий стіл входить до серії заходів проекту ENACTED «Європейський Союз та його сусіди. Мережа для активізації участі ЄС на східних кордонах», який втілюється в життя 12 партнерами з України, Румунії, Молдови, Угорщини, Польщі та Білорусі в період з 2017 по 2020 рр.

Захід успішно модерувала Оксана Добржанська - асистент кафедри міжнародних відносин, кандидат політичних наук. В обговоренні питань розвитку Східного партнерства та участі в ньому України взяли активну участь науковці факультету історії,

політології та міжнародних відносин, також інші запрошені учасники. З імпульсними доповідями перед присутніми виступили окремі науковці. Зокрема професор кафедри міжнародних відносин, доктор політичних наук Сергій Федуняк оцінив безпекові виміри стосунків України та ЄС. В доповіді професора, доктора політичних наук, завідувача кафедри політології та державного управління Анатолій Круглашов було продемонстровано як окремі успіхи, так і упущення нашої країни на шляхах європейської інтеграції, наголошено на ролі експертів і громадянського суспільства у прискоренні її зближення з ЄС. Важливі думки висловив професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри міжнародної інформації Володимир Фісанов. Змістовною та наповненою практичними прикладами євроінтеграційних процесів регіонального рівня була доповідь Михайла Павлюка – першого заступника голови Чернівецької обласної державної адміністрації, кандидата політичних наук, доцента кафедри міжнародних відносин.

Своїми науковими пошуками поділилися гості заходу – колеги з Українського Католицького Університету Галина Процик – кандидат політичних наук, викладач кафедри політичних наук та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ігор Гурак, кандидат історичних наук, завідувач кафедри міжнародних відносин. Доповідачі та учасники дискусії висловили як оцінки розвитку відносин ЄС з Україною, так і пропонували подальші кроки щодо посилення міжнародної ролі України, активізації її взаємин з ЄС в цілому та його країнами-членами.

УЧАСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННІ ПОВАЖНОЇ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

У Харківському національному університеті імені Василя Каразіна 22-23 листопада 2018 року відбулась міжнародна наукова конференція «Чорне море та Причорномор'я як контактна зона цивілізацій і культур (ІХ Дриновські читання)». Її організаторами виступили Каразінський університет спільно із Болгарською академією наук, Центром досліджень міжетнічних відносин у Східній Європі (м. Харків), Запорізьким, Одеським та Чернівецьким університетами за участю та фінансовою підтримкою

Канадського інституту українських студій Альбертського університету.

На престижному науковому заході було заслухано понад 120 доповідей дослідників та експертів із 10 країн: Бельгії, Болгарії, Греції, Грузії, Македонії, Німеччини, Польщі, Росії, Румунії, Угорщини, а також з 12 міст України, що представляють академічні установи, класичні та педагогічні університети тощо.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича як співorganizатора представляв Науково-дослідницький інститут європейської інтеграції та регіональних досліджень. Його директор – проф. Анатолій Круглашов брав активну участь у тривалій підготовці заходу та в його безпосередньому проведенні. Зокрема він, разом із проф. Володимиром Кравченко – нині керівником Програми досліджень сучасної України Канадського інституту українських студій Альбертського університету співмодерував проведення круглого столу «Проблеми регіональної безпеки та інтеграції в умовах глобалізації : від концепції Міжмор'я ХХ ст.. до проекту Тримор'я ХХІ ст.», та виступив на ньому з доповіддю на тему: «Ідея регіонального співробітництва в Центрально-Східній Європі в українській суспільно-політичній думці: історичні проекти та їх актуальне значення».

В роботі круглого столу взяли участь відомі науковці та політичні експерти, зокрема др. Олексій Полегкий (КІУС, Канада), проф. Пшемислав Журавський вель Граєвський (Університет Лодзі, Польща), проф. Ніка Чітадзе (Міжнародний Чорноморський університет, Тбілісі, Грузія), др. Андреас Умланд та Костянтин Федоренко (Інститут євроатлантичного співробітництва, м. Київ) та інші.

Матеріали конференції будуть пізніше виданні в окремих виданнях, а статті з круглого столу планується видати у Канаді.

ОБЛИЧЧЯМ ДО МАЙБУТНЬОГО: КАФЕДРІ ПОЛІТОЛОГІЇ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – 20 РОКІВ

Цього року кафедра політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин відзначає 20-річчя своєї діяльності. За попередні два десятиліття кафедра підготувала сотні фахівців із політичних наук та державного управління, три десятки кандидатів наук та майже десять докторів,

які сьогодні працюють у нашому краї, державі, а часом й у різних куточках світу. Навчання за спеціальностями «політологія» та «публічне управління та адміністрування» (спеціалізація «державна служба») відкриває широкі можливості для самореалізації та кар'єрного росту.

4 грудня в залі імені Михайла Грушевського викладацький колектив та студенти кафедри політології та державного управління зустрілися з учнями шкіл, ліцеїв і гімназій міста, щоб ознайомити їх з перспективами навчання на кафедрі. Завідувач кафедрою проф. Анатолій Круглашов розповів учням про основні напрями підготовки майбутніх фахівців та ті професійні можливості, які відкриває навчання на кафедрі політології та державного управління. Учасників зустрічі від деканату факультету історії, політології та міжнародних відносин тепло привітав заступник декана доц. Василь Карпо.

Про роки навчання та подальший робочий досвід розповіли випускники кафедри кандидат політичних наук Оксана Сакрієр – нині заступник директора Департаменту освіти та науки Чернівецької ОДА і магістр державної служби Артур Боштан – заступник начальника управління молоді та спорту Чернівецької ОДА.

Доцент кафедри Павло Молочко зробив презентацію інформації про основні здобутки кафедри, вимоги до вступників, а також перспективи участі студентів кафедри у різноманітних міжнародних програмах. А студент четвертого курсу спеціальності «політологія» Андрій Стьопкін поділився своїми враженнями від участі у програмі ERASMUS+ в Університеті Орадя (Румунія).

Окрім пізнавальної інформації учні отримали й можливість проявити свою ерудицію та кмітливість під час інтелектуального змагання у політичній вікторині. На завершення студенти обох спеціальностей показали гумористичну розважальну програму та відео про власні професійні перспективи. Таке неформалізоване відзначення ювілею кафедри залишило теплі емоційні спогади у його учасників.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Балюк Валентин – професор, д-р габ. політичних наук, Факультет політології УМКС, Директор Центру Східної Європи УМКС. Сфера наукових інтересів: трансформація, зовнішня та внутрішня політика держав Східної Європи. E-mail: w.baluk@poczta.umcs.lublin.pl

Бурдяк Віра – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького Національного Університету імені Юрія Федьковича. Досліджує політичні, правові та духовні проблеми суспільного розвитку, зокрема специфіку трансформаційних змін, становлення партійних систем і політичних еліт, етнічних взаємин у країнах ЦСЄ, зв'язок країн з глобальними міжнародними організаціями. Учасник всеукраїнських і міжнародних наукових конференцій і конгресів. Автор понад двохсот наукових публікацій. E-mail: v.burdjak@chnu.edu.ua

Драпак Михайло – аспірант кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Круглашов Анатолій – доктор політичних наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління, директор НДІ європейської інтеграції та регіональних досліджень Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: історія і теорія політичної науки, процеси демократизації, європейська інтеграція, політична регіоналістика та етнополітологія, публічна політика, державне управління та місцеве самоврядування. E-mail: akruglas@gmail.com

Мазур Вікторія – магістрант кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сфера наукових інтересів: історія та теорія політичної науки, демократичні процеси в Україні та країнах ЦСЄ, етнополітологія та сучасні диктаторські політичні режими. E-mail: WikaMazur2911@gmail.com

Манчуленко Галина – аспірант кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Недокус Ігор – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сфера наукових інтересів: політичний режим Республіки Білорусь, трансформаційні процеси на пострадянському просторі. E-mail: igornedokus@yahoo.com

Нечаєва-Юрійчук Наталія – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: n.nechayeva-yuriyчук@chnu.edu.ua

Остапець Юрій – доктор політичних наук, професор, декан факультету суспільних наук Ужгородського національного університету.

Репецька Анастасія – аспірантка кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та аспірантка кафедри історії Сучавського університету «Штефан чел Маре». E-mail: nastasia_queen94@ukr.net

Ротар Наталія – доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сфера наукових інтересів: політична участь громадян в умовах трансформаційних процесів, принципи формування електоральної, протестної та дискурсивної моделей політичної участі, проблеми становлення демократії участі в Україні. E-mail: nata_rotar@ukr.net

Сокул Войцех – професор, д-р габ. політичних наук, Факультет політології УМКС, керівник Кафедри політичних систем. Наукові інтереси: політичні системи, партійні системи, виборче право, національна безпека. E-mail: wojciech.sokol@poczta.umcs.lublin.pl

Тарнавський Омелян – кандидат політичних наук, заступник директора Агенції регіонального розвитку Чернівецької області. Сфера наукових інтересів: європейські студії, геополітика, громадянська освіта. E-mail: tarnavskyi.omelian@gmail.com

Цікул Ірина – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Сфера наукових інтересів: особливості становлення та розвитку інституту парламентаризму, комунікативні стратегії політичних акторів, проблеми комунікативної взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства. E-mail: i.cikul@chnu.edu.ua

Швидюк Сергій – кандидат наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: s.shvydiuk@chnu.edu.ua

Шелемба Марта – старший викладач кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту Ужгородського національного університету.

Шелемба Михайло – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету.

Шпачук Віталій – доктор наук з державного управління, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ПОЛІТОЛОГІЧНІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць

ТОМ XV

Тематичний випуск

Електоральні процеси в умовах кризи демократії:
регіональні, національні та глобальні тенденції

Папір офсетний. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 13,95. Зам. № 182. Тираж 300 прим

Видавець та виготівник: ПВКФ «Технодрук»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1841 від 10.06.2004 р.
58000, м. Чернівці, вул. І. Франка, 20, оф.18, тел. (0372) 55-05-85